

**T.C.
POLİS AKADEMİSİ
ADLİ BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KRİMİNALİSTİK ANABİLİM DALI**

**MADDE BAĞIMLILIĞI İLE İLİŞKİLİ PSİKOLOJİK
FAKTÖRLERİN İNCELENMESİ: SİNCAN CEZAEVİ
ÖRNEĞİ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Duygu UZAL**

**Danışman
Dr. Öğretim Üyesi Esra ÇETİNÖZ**

ANKARA-2019

**T.C.
POLİS AKADEMİSİ
ADLİ BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KRİMİNALİSTİK ANABİLİM DALI**

**MADDE BAĞIMLILIĞI İLE İLİŞKİLİ PSİKOLOJİK
FAKTÖRLERİN İNCELENMESİ: SİNCAN CEZAEVİ
ÖRNEĞİ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Duygu UZAL**

**Danışman
Dr. Öğretim Üyesi Esra ÇETİNÖZ**

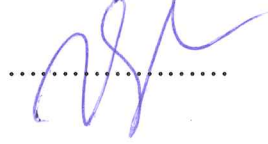
ANKARA - 2019

ONAY

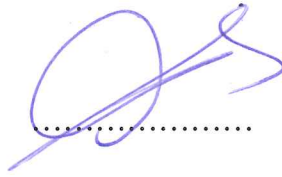
Duygu UZAL tarafından hazırlanan “Madde Bağımlılığı ile İlişkili Psikolojik Faktörlerin İncelenmesi: Sincan Cezaevi Örneği” başlıklı bu çalışma,/....../2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda (oybirliği / oyçokluğu) ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Kriminalistik Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Dr. Öğretim Üyesi Esra ÇETİNÖZ (Danışman)

Doç. Dr. Nevin GÖKSAL

Dr. Öğretim Üyesi Süleyman Barbaros YALÇIN

TELİF HAKLARI BEYANNAMESİ

ADLİ BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yol ve yardıma başvurmaksızın yazdığımı, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlardan her seferinde yollama yaparak yararlandığımı belirtir; bunu şerefimle beyan ederim.

Enstitü veya başka herhangi bir mercii tarafından belli bir zamana bağlı kalmaksızın, tezimle ilgili bu beyana aykırı bir durumun tespit edilmesi durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara katlanacağımı bildiririm.

Tarih /..... /.....

İmza

Adı ve SOYADI

ÖNSÖZ

Tezimin hazırlanmasında bilgi ve tecrübelerini paylaşarak yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Dr. Öğretim Üyesi Esra Çetinöz'e;

Çalışmam boyunca beni her zaman destekleyen eşim Davut Uzal'a ve her zaman yanımda olan aileme;

Tezimi hazırlarken veri toplamak için gittiğim ceza infaz kurumu personeline ve infaz koruma memuru arkadaşlarıma yardımları için;

Bilimsel veriye ulaşmama katkı sağlayan ve bilimsel olarak ılık tutan herkese sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Duygu UZAL

Ankara,2019

ÖZET

**T.C.
Polis Akademisi
Adli Bilimler Enstitüsü
Kriminalistik Anabilim Dalı**

Madde Bağımlılığı İle İlişkili Psikolojik Faktörlerin İncelenmesi: Sincan Cezaevi Örneği

**Duygu UZAL
Yüksek Lisans Tezi**

**Dr. Öğretim Üyesi Esra ÇETİNÖZ
2019, 85 (ekler hariç)**

Bu çalışmada; "Suça sürüklenen çocuklarda uyuşturucu madde kullanımında hangi psikolojik faktörler rol almaktadır?" sorusuna cevap aranmıştır. Psikoaktif madde kullanımının sebeplerini anlamlandırabilmek için öğrenme teorisi, bilişsel teoriler, sosyal öğrenme kuramı gibi çeşitli kuramlar ışığında yola çıkılmıştır. Araştırmada Sincan Ceza İnfaz Kurumu'nda hükümlü ve tutuklu olarak bulunan 21 uyuşturucu bağımlısı veya daha önce uyuşturucu madde kullanmış 18 yaş altı bireylerle görüşülmüştür. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış ve derinlemesine mülakat tekniği ile 21 bireyle görüşme gerçekleştirilmiştir. Mülakat soruları, mevcut literatüre dayanarak koruyucu faktörler ve risk faktörleri olmak üzere iki ana başlıktan oluşturulmuştur. Analizler bazı önemli sonuçlara işaret etmektedir:

Görüşme yapılan bireylerin % 90'dan fazlasının ebeveynleriyle iletişim kurabildikleri, % 80-85'inin yaşadıkları semt ve gittikleri okullar açısından iyi veya orta düzeyde imkânlara sahip oldukları ve % 70'inin de temel ihtiyaçlarının karşılanabildiği bir gelir düzeyine sahip oldukları bulunmuştur. Bununla birlikte %42,9'unun gelirinin sosyal ihtiyaçlarını karşılayabilecek düzeyde olmadığı görülmektedir.

İletişim becerileri değerlendirildiğinde %42,9'unun yeni tanıştıkları kişilerle kolay iletişim kuramadıkları, % 45'inin de bir ilişkiyi devam ettirmede sorun yaşadıkları bulunmuştur.

Çevresel etkenlere bakıldığında ise bireylerin % 33,3'ünün evde psikolojik veya fiziksel şiddete maruz kaldıkları ancak bundan daha fazla oranda (% 47,6) dışarıda, özellikle de % 90 oranında arkadaş ortamında akran zorbalığına maruz kaldıkları görülmektedir. Buna ek olarak %71,4'ünün çevrelerinde uyuşturucu kullanan arkadaşlarının bulunduğu, %19'unun ailesinde uyuşturucu kullanan bireylerin olduğu, %9,5'inin ise duygusal partnerlerinin uyuşturucu kullanıyor olması bulgusuna ulaşılmıştır.

Araştırmadan elde edilen bu ve daha birçok bulgu ışığında çeşitli öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Psikolojik Faktörler, Madde Bağımlılığı, Koruyucu Faktörler, Risk Faktörleri, Cezaevi.

ABSTRACT

**Police Academy
Institute of Forensic Sciences
Department of Criminalistic**

**A study on psychological factors leading to substance abuse: A case study on Sincan
Correctional Facility**

**Duygu UZAL
Master's Thesis**

Dr. Öğretim Üyesi Esra ÇETİNÖZ

2019, 85 page (Excluding appendices)

This study investigates the psychological foundations that are related to substance abuse. To have a clear understanding of factors related to psychoactive substance use, theories and hypotheses including learning theory, cognitive theories, hypothesis of problem solving skills and social learning theory were utilized. For the study, quantitative research method was used and 21 persons under 18 years old who are drug addicts or previously used substance and currently stay in prison and detention house were interviewed. Based on the current literature, interview questions were divided into two groups: preventive factors and risk factors.

In the analysis of these factors, important results were observed. It was found that more than 90% of the interviewees were able to communicate with their parents, 80-85% had good or middle level facilities in terms of the neighborhood and schools they live in, and 70% had an income level where basic needs could be met. However, it is seen that 42.9% of the income is not at a level that can meet the social needs.

When the communication skills were evaluated, it was found that 42.9 % of them could not communicate easily with the people they had just met and 45% had problems in maintaining a relationship.

When environmental factors are examined, it is seen that 33.3% of individuals are exposed to psychological or physical violence at home, but more than that (47.6%) are exposed to peer bullying outdoors, 90% by friends. In addition, it was found that 71.4% had friends who used drugs in their environment, 19% had family members using drugs and 9.5% had emotional partners.

Some recommendations have been developed in the light of these and many more findings.

Key words: Psychological Factors, Substance Abuse, Preventive Factors, Risk Factors, Prison.

İÇİNDEKİLER

ONAY	II
TELİF HAKLARI BEYANNAMESİ.....	III
ÖNSÖZ.....	IV
ÖZET.....	V
ABSTRACT	VII
İÇİNDEKİLER	IX
KISALTMALAR	XII
TABLolar LİSTESİ.....	XIII
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	XIV
EKLER LİSTESİ	XV
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	4
KAVRAMSAL ÇERÇEVE	4
1.1 BAĞIMLILIK VE MADDE BAĞIMLILIĞI KAVRAMI.....	4
1.1.1 Bağımlılık Kavramı.....	4
1.1.2 Madde Bağımlılığı Kavramı.....	7
1.2 BAĞIMLILIK YAPAN MADDELER	9
1.2.1 Uyarıcılar	9
1.2.2 Kokain	10
1.2.3 Afyon ve Türevleri	11
1.2.4 Halüsinojenler	12
1.2.5 Alkol	13
1.2.6 Kannabinoidler.....	14
1.2.7 Tütün	15
1.2.8 Sedatifler/anksiyolitikler/hipnotikler	15

1.2.9	Uçucular ve Çözücüler.....	16
1.3	MADDE BAĞIMLILIĞI İLE İLİŞKİLİ TEORİLER.....	16
1.3.1	Sosyolojik Teoriler	16
1.3.2	Psikodinamik Teoriler	18
1.3.3	Sosyal Öğrenme Kuramı	19
1.3.4	Davranış Teorisi:.....	20
1.3.5	Bilişsel Öğrenme Kuramı	20
1.3.6	Nörokimyasal ve Genetik Teoriler	21
1.4	MADDE BAĞIMLILIĞI İLE İLİŞKİLİ FAKTÖRLER.....	22
1.4.1	Sosyoekonomik Faktörler.....	22
1.4.2	Aile.....	24
1.4.3	Akran/arkadaş Grupları	26
1.4.4	Ergenlik Dönemi	27
1.4.5	Sosyalleşme Sorunları.....	29
1.4.6	Düşük Engellenme Eşiği	29
1.4.7	Risk Alma Davranışları.....	30
1.4.8	Kişilik Özellikleri	30
1.4.9	Sorun Çözme Becerileri.....	31
	İKİNCİ BÖLÜM.....	33
	MADDE BAĞIMLILIĞININ TEDAVİSİ.....	33
2.1	FARMAKOLOJİK TEDAVİ.....	33
2.2	NÜKS ÖNLEME TEDAVİSİ.....	33
2.3	TERAPİ VE DANIŞMANLIK.....	34
2.4	AİLE TERAPİSİ	35
2.5	KENDİNE YARDIM GRUPLARI	36
2.6	MOTİVASYON KAZANDIRICI TEDAVİLER	37

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	38
YÖNTEM VE BULGULAR	38
3.1 YÖNTEM	38
3.1.1 Araştırmada kullanılan metodlar	38
3.1.2 Çalışma Grubu	39
3.1.3 Veri Toplama Teknikleri.....	39
3.1.4 Araştırmanın Kısıtlılıkları.....	40
3.2 ÇALIŞMANIN ÖNEMİ.....	41
3.3 VERİLERİN ANALİZİ	42
3.4 BULGULAR	43
3.4.1 Sonuçlar	62
TARTIŞMA VE YORUM	68
ÖNERİLER	77
KAYNAKÇA	78

KISALTMALAR

WHO	: World Health Organization
AMATEM	: Alkol ve Uyuşturucu Madde Bağımlıları Tedavi ve Araştırma Merkezi
TUBİM	: Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi
YEDAM	: Yeşilay Danışmanlık Merkezi

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 3.1: Katılımcıların Demografik Özelliklerinin Dağılımı	43
Tablo 3.2: Aile ve Gelir Durumu ile İlgili Değişkenlerin Dağılımı.....	44
Tablo 3.3: Şiddete Maruz Kalma ve Sorun Çözme Becerisi ile İlgili Değişkenlerin Dağılımı	46
Tablo 3.4: Sosyal Çevre ve Okul Ortamı ile İlgili Değişkenlerin Dağılımı.....	50
Tablo 3.5: Kişilik Özellikleri ile İlgili Değişkenlerin Dağılımı	52
Tablo 3.6: Katılımcıların Özelliklerinin Cinsiyete Göre Dağılımı	55

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 3.1: Katılımcıların Demografik Özelliklerinin Dağılımı.....	44
Şekil 3.2: Aile ve Gelir Durumu ile İlgili Değişkenlerin Dağılımı	46
Şekil 3.3: Şiddete Maruz Kalma ve Sorunların Çözme Becerisi ile İlgili Değişkenlerin Dağılımı	50
Şekil 3.4: Sosyal Çevre ve Okul Ortamı ile İlgili Değişkenlerin Dağılımı	52
Şekil 3.5: Kişilik Özellikleri ile İlgili Değişkenlerin Dağılımı	54

EKLER LİSTESİ

Ek: BİLGİLENDİRİLMİŞ ONAM FORMU.....Ek.s1

GİRİŞ

Uyuşturucu madde bağımlılığı ve psikoaktif madde kullanımının bütün dünyada günden güne arttığı gözlenmektedir. Madde bağımlılığı toplumları ve bireyleri olumsuz yönde etkilemekte; bireylerin verimliliklerini ortadan kaldırdığı gibi toplumların gelişimini de yavaşlatmaktadır. Madde kötüye kullanımı en çok genç bireyleri etkilemektedir.

Dünyada ve ülkemizde yapılmış çalışmalara bakıldığında; gençler arasında madde kullanımı çalışmaları daha çok ilköğretim ve lise dönemlerini kapsamakta, diğer taraftan üniversite döneminde de madde kullanımının yaygın olduğu görülmektedir (Turhan, İnandı ve Özer, 2011: 33-34).

İlköğretim ve lise düzeyindeki eğitim kurumlarında öğrenim gören bireylerde yapılan çalışmalara bakıldığında yeterince ailevi destek alamama, ergenliğin karmaşık süreçleriyle baş edememe ve sosyal desteğin az olması gibi durumlar kişiyi madde kullanımına sürükleyebilmektedir. İlköğretim ve lise döneminin aksine üniversite yıllarında insanların yaşlarının ilerlemesi ve eğitimlerinin artması nedeniyle daha bilinçli olmaları gerektiği varsayılmaktadır ancak üniversite yıllarında da madde kullanımı ile ilişkili farklı sorunlar karşımıza çıkmaktadır. Üniversite yıllarında insanlar, ergenliğin karmaşık süreçlerinden kurtulup başka bir duruma adapte olmaya çalışırlar. Birey ergenlikten çıkmıştır ve artık yeni bir çevreye uyum sağlamaya çalışmaktadır. Diğer yandan bir mesleğe aday olma ve iş bulmaya ilişkin kaygı verici birçok sorun da üniversiteye adım atan gençle birlikte gelir. Gerçekçi olmayan beklentilerin çokluğu, aileden yeterince sosyal destek alınamaması gibi durumlar ve bunlara bağlı olarak gelişen kaygı ve stres; üniversite öğrencilerini tütün, alkol ve madde gibi zararlı alışkanlıklara yönlendirebilir (Lanier, Nicholson ve Duncan, 2001:239-248). Bununla birlikte üniversite öğrencileri ile yapılan çalışmalar; olumlu ve destekleyici aile yardımı alan gençlerde madde kullanımının daha az görüldüğüne veya madde kullanan gençlerin tedavisinin daha olumlu yönde seyrettiğine işaret etmektedir (Pirinççi ve Erdem, 2003:193-201).

Bu araştırmada 18 yaş altı gençler ele alınmış olup çalışma evrenini 14-17 yaş arası genç bireyler oluşturmuştur. Araştırma ceza infaz kurumunda yürütülmüş olup

hâlihazırda madde bağımlısı veya bir dönem madde kullanmış gençlerle çalışılmıştır. Bu araştırmada ceza infaz kurumunda kalmakta olan ve uyuşturucuyla ilgili hikâyesi bulunan gençlerin madde bağımlılığı ile ilişkili dinamiklerine ulaşılmasının, popülasyonun farklı özellikler sergilemesi açısından önemli bir veri kaynağı olabileceği düşünülmektedir. Ergenlik döneminin madde kullanımı için bir risk faktörü olduğu bilinmektedir. Buna ek olarak suça sürüklenen çocuklarda madde kullanımı ile ilişkili farklı dinamiklerin olup olmadığının araştırılması gerekmektedir.

Araştırmalara göre tütün, alkol ve diğer bağımlılık yapıcı maddelere başlama yaşı sıklıkla ergenlik ve genç erişkinlik dönemidir (Turhan vd., 2011:33-34).

Gençler arasında sigara içme ve sigara bağımlılığı ile ilişkili faktörlere bakıldığında; genellikle ailevi problemler, akademik başarısızlıklar ve yalnızlık hissiyle başa çıkabilmek için sigaraya başladıkları görülmektedir (Gökgöz ve Koçoğlu, 2009). Saraçlı (2007)'nın yapmış olduğu araştırmada sigaraya başlama ile ilişkili faktörler incelendiğinde en büyük etkenin çevre olduğu görülmüştür. Özellikle de içinde bulunulan sosyal çevrenin bağımlılıkta rol oynadığı düşünülmektedir. Diğer taraftan, gençlik döneminde gençlerin bir gruba ait olma güdüsü ve kendilerini bulunduğu konum ve yaştan daha olgun gösterdiğini düşünmeleri nedeniyle hem sigara hem de alkol kullanımı yaygın olarak görülmektedir (Pirinççi ve Erdem, 2004: 71-74).

Bu çalışmada da madde bağımlılığı ile ilişkili faktörler olarak literatürdeki bulguların işaret ettiği ekonomik ve sosyal nedenler, aile, akran etkisi ve ergenlik dönemi gibi faktörler sorgulanmış ve bunun yanında madde kullanımına ilişkin çeşitli teorisyenlerin ortaya attığı psikolojik kuramlardan yararlanılmıştır.

Bu araştırmada temel amaç, cezaevi özelinde ergenlik dönemindeki madde kullanımı çalışmalarına katkı sağlamak ve madde kötüye kullanımını önlemeye yardımcı olabilecek bulgulara ulaşmaktır.

Tezin birinci bölümünde madde bağımlılığı ile ilgili kuramsal bilgilere yer verilmiştir. Bu bölümde çeşitli yerli ve yabancı kaynaklardan yararlanılarak psikoaktif maddelerin ne olduğu, nasıl ortaya çıktığı hakkında genel bilgilere yer verilmiştir. Daha sonra madde bağımlılığına ilişkin teorilere yer verilmiş, son olarak tedavi yöntemleri hakkında bilgiler verilmiştir.

Tezin ikinci bölümünde yöntem kısmına değinilmiştir. Araştırmada kullanılan metotlar ve veri toplama teknikleri anlatılmıştır. Araştırmanın evreni hakkında bilgi verilip çalışma grubu belirlenmiştir. Bunların yanında; çalışmanın önemi, çalışmanın problemi, alt problemleri ve verilerin analizi bu bölümde yer almıştır.

Tezin son bölümünde ise bulgulardan elde edilen sonuçlar literatür ışığında yorumlanmış ve tartışılmıştır. Son olarak araştırma bulgularından yola çıkılarak önerilerde bulunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1 BAĞIMLILIK VE MADDE BAĞIMLILIĞI KAVRAMI

1.1.1 Bağımlılık Kavramı

Bağımlılık bir şeyle karşılaşıldıktan sonra bu deneyimi tekrar tekrar yaşama isteği olarak tanımlanmıştır ve o nesne veya durumu sıklıkla arama motivasyonunun gelişmesi durumu bağımlılık olarak tanımlanır. Bağımlılık durumu zaman içinde iyice yerleşmektedir. Alışkanlıklar kişiye maddi ve manevi olarak zarar verse de kişide bu durumdan vazgeçememe eğilimi görülür. En sonunda, kullanıcıda maddeye karşı istek giderek artan bir hal alır (Furnham, 2014:12).

Bağımlılığın sonucunda hem bireysel hem de toplumsal olarak büyük zararlar ortaya çıkması kaçınılmazdır. Yeşilay'ın bağımlılıkla ilgili 2017 yılı verileri bu zararları gözler önüne serer. Bu verilere göre dünyada her yıl 6 milyon kişi sigara yüzünden hayatını kaybetmektedir. Yüzde 57'lik bir kesimde uyuşturucu kullanımı ile beraber alkol kullanımı da görülmektedir. Ülkemizde 1 milyon 800 bin kişi doğrudan alkol bağımlılığı sonucu gelişen etkiler sebebiyle hayatını kaybetmektedir. Her yıl 3,5 milyon kişi ise alkolün neden olduğu kazalar nedeniyle veya alkolün dolaylı etkisinden dolayı hayatını kaybetmektedir. (Yeşilay Resmi Web Sitesi, 2017).

Ayrıca, alkol ve madde kullanımı suç olgusu ile de ilişkilidir. Yine 2017 yılı Yeşilay verileri; cinayetlerin yüzde 85'i, tecavüzlerin yüzde 50'si, şiddet olaylarının yüzde 50'si, trafik kazalarının yüzde 60'ı ve kadına şiddet olaylarının yüzde 70'inin alkol ile ilişkili olduğuna işaret etmektedir (Yeşilay, 2017).

Bağımlılığın fiziksel ve psikolojik olmak üzere iki ana unsuru bulunmaktadır. Fiziksel bağımlılıkta belirli bir maddeye karşı fizyolojik bir gereksinim söz konusudur. Beden zaman içinde kullanılan maddeye karşı bir uyum süreci geliştirir ve zamanla madde eksikliğinde birtakım olumsuz fiziksel ve psikolojik etkiler ortaya çıkar (Bejerot, 1970: 14).

Psikolojik bağımlılık ise bireyin kişilik yapısından veya duygusal yapısından kaynaklanan açlığı gidermek için maddeye duyduğu ihtiyaçtır; psikolojik bağımlılıkta birey maddeyi aldığı anda çok büyük bir mutluluk ve rahatlama hissi yaşamaktadır (Bejerot, 1970: 14). Psikolojik bağımlılığın bir başka tanımı ise kişinin duygusal ya da kişilik yapısı gereği, gereksinimlerini tatmin etme ve giderme amacıyla belirli bir maddeye düşkünlük göstermesi durumudur (Yeşilay Resmi Web Sitesi, 2018). Tanımlardan yola çıkıldığında, psikolojik bağımlılıkta fiziksel bağımlılığın aksine psikolojik ihtiyaçlara dayalı maddeye yönelim söz konusudur.

Bir başka tanıma göre bağımlılık, bireye zarar vermesine rağmen durdurulması zor davranışlar bütünüdür (Glass, 1991: 30). Sigara, alkol, uyuşturucu maddelere olduğu gibi internette vakit geçirme ve kumar oynama gibi durumlara karşı da bağımlılık gelişebilir. İradenin bittiği noktada bağımlılık gelişir ve insan hayatını bütünüyle kontrol altına alır. Bağımlılık, kişinin tüm yaşamını yok ederek yaşamı çölleştirir, sosyal aktiviteleri bitirir, insan ilişkilerini sekteye uğratar, çeşitli rahatsızlıkların ortaya çıkmasına neden olur ve kişinin yerine getirmesi gereken sorumlulukları yerine getiremez hale gelmesine yol açar. Kısaca insanın tüm varolma belirtilerini yok eder (Glass, 1991: 32).

Bunlara ek olarak bağımlılıkta hem bilişsel hem de nörobiyolojik düzeyde bir öğrenme söz konusudur. Kimyasal yapısı gereği her madde farklı özelliklere sahiptir ve kullanıldığı andan itibaren merkezi sinir sisteminin farklı bölümlerini etkisi altına alır. Maddenin vücuda alınmasından itibaren hücresel hafızada maddeye karşı bir tanıma gerçekleşir ve madde bir daha unutulmamak üzere hafızaya yerleştirilir. Bu duruma “hücresel öğrenme” de denir. Bu sebeple uyuşturucu madde kullanan herkes bağımlı olma riski taşır. (Yeşilay Resmi Web Sitesi, 2018).

Madde konusunda dikkat edilecek diğer bir husus ise bağımlılık yapıcı maddelerin bir kısmının kullanımı yasadışı olsa bile çoğunluğunun yasal olması ve bunlardan bazılarının ise tıpta tedavi amaçlı kullanımının bulunmasıdır. Hatta yapıştırıcılar, bazı temizlik maddeleri, tiner, tütün, alkol gibi bazı maddeler günlük yaşamımızda yanı başımızdadır (Arıkan, 2006: 63).

DSM –V Tanı Kriterlerine Göre Alkol ve Madde Bağımlılığı

Tanı kategorilerinin en güncel sürümü olan DSM-V' e göre bağımlılık kavramı aşağıdaki maddelerde belirtilmiştir. Bağımlılık kavramı, DSM –V' e göre madde kullanım bozukluğu başlığı altında yer almaktadır. Buna göre, bağımlılık tanısı için bir yıl içinde aşağıda gösterilen belirtilerin en az ikisinin görülmesi ve bireyin işlevselliğinde düşüş yaşanması gerektiği belirtilmiştir:

- İstenildiğinden daha büyük ölçüde veya uzun süreli kullanım
- Maddeyi bırakmak veya kontrol altında tutmak için istek veya sonuç vermeyen çabalar.
- Maddeyi elde etmek, kullanmak veya etkilerinden kurtulmak için gerekli etkinliklere çok zaman ayırma
- Madde kullanımı için çok büyük bir istek duyma veya kendini zorlanmış hissetme.
- Tekrar eden kullanım sonucu işte, evde ve okulda sorumluluklarını yerine getirememe.
- Olumsuz etkilerine rağmen kullanıma devam etme, maddenin etkilerinin neden olduğu sürekli ve yineleyici toplumsal veya kişilerarası sorunlara rağmen kullanımı sürdürme.
- Kullanılan maddeye karşı tolerans gelişmiş olması. Buna göre;
 - ❖ İstenen etkinin ortaya çıkması için artan madde gereksinimi.
 - ❖ Aynı maddenin sürekli kullanımı sonucu etkisinin azalması durumu.
- Yoksunluk belirtilerinin gözlenmesi, Kişinin maddeye ulaşamadığı zamanlarda bulantı, uykusuzluk, kusma, sinirlilik, saldırganlık, huzursuzluk gibi belirtiler yaşaması. Ancak, her madde yoksunluk belirtileri göstermeyebilir.

Bir yıl içinde bulguların iki veya üçü varsa hafif, dört veya beşi varsa orta, altı veya daha fazlası varsa şiddetli bağımlılıktan sözedilebilir (DSM-5 Tanı Ölçütleri El Kitabı, 2014).

1.1.2 Madde Bağımlılığı Kavramı

Madde bağımlılığı, kişinin kullandığı maddeyi birçok kez denemesine rağmen yine de bırakamaması, her kullanımda madde miktarını arttırması, madde almayı bıraktığı zaman yoksunluk etkilerinin belirmesi, kendisine zarar verdiğini bilmesine rağmen madde kullanımını sürdürmesi, günlük hayatının önemli bir kısmını maddeyi arayıp bulmakla geçirmesiyle şekillenen bir hastalıktır (Işık, 2013: 5). Burada sınırları belirlenmiş bir olgu olarak belirtilse de bu hastalığın tanımlanması noktasında belirsizliklerin olabileceğini vurgulayanlar da bulunmaktadır (Yaşar, 2012: 30).

Bir tanımlamada da madde bağımlılığı, sentetik veya yapay olarak üretilen eroin, kokain, esrar, uçucular gibi çeşitli maddelerin, belirli zaman aralıklarıyla ya da sürekli olarak kullanılması sonucunda bu maddelere karşı ortaya çıkan alışkanlıklar madde bağımlılığı olarak ifade edilmiştir. Diğer bir tanımlama ise madde bağımlılığı, “kişinin madde ile arasında kurulan ilişkide bireyin özdenetimini, özerkliğini kaybetmesi, bağımsızlığının ve özgünlüğünün ortadan kalkması, bağımsız hareket edememe gibi eksikliklerin ortaya çıktığı çok boyutlu bir sorun” olarak belirtilmiştir (Doğan, 2001: 14) .

Buna benzer bir tanım bağlanma kuramı üzerinden yapılmıştır. Sümer ve arkadaşlarının yaptığı tanıma göre madde bağımlılığı ya da maddenin kötüye kullanımı “özünde kişinin kendisini ve duygularını kontrol edememesi ve normal davranışları bozacak oranda bağımlılık öznesiyle meşgul olmasıdır.” (Sümer, Oruçlular ve Çapar, 2015).

Bağımlılık yapan maddelerin insanlığın var oluşundan bu yana çeşitli amaçlar için kullanıldığı bilinmektedir. Bunların arasında ağrıyı gidermesi, hastalıklarda iyileştirici etkisi ve cerrahi operasyonlarda kullanmanın yanında ilk toplumlarda grupların çeşitli dini ritüellerinde kullanıldığı belirtilmiştir (Çetin, 2013: 1).

İnsanın maddeyle olan ilişkisinin ve kullanım amacının bağımlılık durumunun oluşmasında belirleyici role sahip olduğu daha önce de dile getirilmiştir. Yeri geldiği zaman hayat kurtarabilen bir madde, kimi zaman da kişinin tüm biyolojik bütünlüğünü alt üst etmekte ve kişinin hayatını kaybetmesine sebep olabilmektedir (Uzbay, 2009: 5).

Savaş esnasında ağır yaralanan ABD askerleri acılarını dindirmek için yanlarında bulunan harp kutularındaki morfinleri kullanmışlardır. Morfin kullanımı savaş psikolojisi ve yaralanmaların da çokluğu ile birlikte giderek maddenin kötüye kullanımına doğru evrilmiştir. Bu durum savaş bittikten sonra askerler üzerinde bağımlılık eğiliminin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Savaş bittikten sonra yurtlarına dönen Amerikalı askerlerden 200 bin kadarı opioid madde bağımlısı olarak hayatlarını devam etmişlerdir (Uzbay, 2009: 6).

Bağımlılık yapıcı maddelerin insan vücudunda çeşitli öngörülemeyen etkileri bulunmaktadır. Uyuşturucu ve uyarıcı maddeler en temelde merkezi sinir sistemine etki ederek kullanıcının psikolojik durumunu, duygularını, düşüncelerini, davranışlarını ve yaşamını değiştirebilmekte, kimyasal yapıları sebebiyle de kısa sürede alışkanlık oluşturabilmektedirler. Bireyin maddenin etkilerine karşı koyması ve maddenin kötüye kullanımının önüne geçmesinde ise güçlü bir iradeye sahip olması hayati önem taşımaktadır (Bilgen, 1998: 8).

Madde bağımlılığı hakkında farklı açılardan tanımlamalar da yapılmaktadır. Madde bağımlılığını “bir beyin hastalığı” olarak tanımlayan Kalyoncu, insan vücudunun ürettiği bir kimyasal olan “dopamin” salgısının bireyin ruh halini etkilediğini, aşk, haz, mutluluk gibi duyguların bu salgı sayesinde gerçekleştiğini belirtir. Bu noktada uyuşturucu maddelerin beyindeki dopamin salgısını tetikleyerek sanal ya da gerçek olmayan hazları insana yaşattığını ifade eder. Diğer yandan uyuşturucu maddenin ilk defa vücuda alınması sonucunda vücutta bulunan ileticilerin normal değerlerin beş katı daha fazla bir orana çıktığını, organizmanın ise bu deneyimi tekrar yaşamak için gereken herşeyi “hafızaya kaydettiğini” belirtir (Kalyoncu, 2012: 61).

Madde ilk kullandığında, kişi stres ve kaygısının azaldığını hissedebilir. Bunun nedeni uyuşturucu veya uyarıcı maddenin kullanıcının beynindeki “ödül sistemini” etkilemesidir. Psikolojik bağımlılık olarak tanımlanabilecek bu süreç bir süre sonra maddeye karşı aşırı bir isteğe dönüşür. Sonraki aşamada ise kişi madde kullanımına devam eder ancak ilk kullanımda aldığı hazzı alamaz. İlk kullanımda elde ettiği hazzı ulaşmak için dozu arttırır. Bu süreç sonucunda fiziksel bağımlılık ortaya çıkmış olur (Uzbay, 2009: 7).

1.2 BAĞIMLILIK YAPAN MADDELER

Bağımlılık yapıcı özelliği bulunan doğal ya da sentetik oldukça fazla sayıda madde bulunmaktadır ve her geçen gün bu sayıya yeni maddeler eklenmektedir. Dünyanın farklı bölgelerinde, çok farklı niteliklerde, değişik amaçlarla kullanılan sayısız psikoaktif madde olduğu bilinmektedir. Bu maddelerin çeşitleri, kullanılış biçimleri ve kullanım sıklığı farklı toplumlarda farklı özellikler gösterir. Dünya Sağlık Örgütü tarafından yayınlanan ‘‘Hastalıkların ve Sağlık Sorunlarının Uluslararası Kodlama ve Sınıflama Standardı’’ psikoaktif madde kullanımının neden olduğu zihinsel ve davranışsal sorunların sınıflandırmasını yapar. Buna göre bağımlılık yapıcı maddeler, alkol, opioidler, kanabinoidler, yatıştırıcılar ve hipnotikler, kokain, kafein dahil olmak üzere diğer uyarıcılar, halüsinojenler, tütün, uçucular-çözücüler ve diğer psikoaktif maddeler olmak üzere on grup olarak ele alınmıştır.

1.2.1 Uyarıcılar

Amfetamin ve metamfetamin bu gruba giren maddelerdendir. Amfetaminler kullanıldığında enerji ve mutluluk vermesiyle bilinmektedir. Merkezi sinir sisteminin aktivitesini arttıran çeşitli maddeler bu grupta yer almaktadır. Bu maddeler ciddi ölçüde bağımlılık yapmaktadır. Bu uyanların kullanımı sonucunda, hiperaktivite, sinirlilik ve anksiyete ortaya çıkabilmekte, kişi uzun süre aç ve uykusuz kalabilmektedir. Uzun süreli kullanım sonucunda, beslenme bozukluğu, cilt hastalıkları, ülser, kilo kaybı, depresyon, konuşma ve düşünme bozukluğu görülebilmektedir (Sheafor ve Horejsi, 2014: 564).

Amfetamin sentetik bir maddedir ve bu maddeyi rejim yapanlar kilo vermek, öğrenciler ders çalışırken ayakta kalabilmek, şoförler uyanık kalabilmek, şirket yöneticileri ve atletler kısa süreli zinde kalabilmek ve performans arttırmak gibi amaçlarla kullanılmaktadırlar. Amfetamin genellikle ağız yoluyla alınır. Bunun yanı sıra koklanarak veya damar yoluyla da kullanılabilir. Yüksek dozlarda amfetamin alımı komaya, beyinde hasara ve ölüme neden olabilmektedir (Zastrow, 2014: 377).

Buna ek olarak metamfetamin, opiatlardan sonra en çok zarar veren madde olarak kabul edilmiştir. UNODC 2017 uyuşturucu raporuna göre; dünyada en az 37

milyon insanın bu türevde madde kullandığı kaydedilmiştir. Metamfetaminin kullanma sürecinde ve yoksunluk evresinde depresyon görülebilmektedir. Tedavisinde mutlaka tıbbi destek gereklidir. Bu dönemde yoğun istek görüldüğü için motivasyonel, bilişsel ve davranışçı terapilerden destek alınmalı, bunun yanı sıra kendine yardım gruplarının desteğinden de yararlanılmalıdır (Değer, 2017).

1.2.2 Kokain

Koko bitkisinden çıkarılan bir uyarıcıdır. Vücuda alınmasının en yaygın yolu seyreltilmiş tozun burun içine çekilmesidir. Sigara gibi içilebilen bu madde ayrıca eritilerek enjeksiyon yoluyla vücuda alınabilmektedir. Oldukça bağımlılık yapıcı bir maddedir. Düzenli kokain kullanan kişilerde yerinde duramama, sinirlilik, kaygı, uykusuzluk görülmektedir. Uzun süre yüksek dozlarda kullanımı sonrasında, dokunma, görme, tatma ya da koklama duyularında halüsinasyonlarla birlikte psikoza zemin hazırlamaktadır (Sheafor ve Horejsi, 2014: 566).

Kokain bağımlılığı özellikle zengin Batı ülkelerinde en önemli sorunlardan birisidir. Kişiye öfori, güven, güçlülük duygusu verir ancak bu durum zamanla maddenin daha fazla alınmasıyla gerginlik, sıkıntı, öfke, paranoid psikoz gibi belirtilerin ortaya çıkmasına yol açar. Yüksek dozlarda kokain alımı solunum sorunlarına ve kalp durmasına neden olabilmektedir (Öztürk ve Uluğ, 2015: 550).

Ülkemiz kokain ticaretinden hem transit hem de hedef ülke olarak zarar görmektedir. Kokain Avrupa’da en çok kullanılan yasadışı maddelerden birisidir. 2017 Dünya Uyuşturucu Raporu’na göre 15-34 yaş arası yaklaşık 2,3 milyon genç yetişkinin (% 1,9) kokain kullandığı tahmin edilmektedir. Pek çok bağımlı bu maddeyi eğlence amaçlı kullanmakta olup, hafta sonu ve tatil günlerinde bu maddenin kullanılma sıklığı artmaktadır (Öztürk ve Uluğ, 2015: 552).

1.2.3 Afyon ve Türevleri

Afyon (Opium):

Afyon haşhaş bitkisinden; haşhaş bitkisinin çizilmesiyle elde edilen beyaz bir özden elde edilir. Haşhaş önemli hale getiren ihtiva ettiği morfin ve diğer alkaloidlerden kaynaklanan tıbbi özelliğidir. Tıpta bu maddeden ağrı kesici, uyuşturucu ve öksürük kesici olarak yararlanılmaktadır. Ağrı kesici ve keyif verici etkileri görülürken aşırı kullanımı ise ölümcül sonuçlar doğurur (Öztürk ve Uluğ, 2015: 553).

Morfin:

Bu maddenin acıyı hafiflettiği ve öfori oluşturduğu bilinmektedir. Morfin adı rüyaların tanrısı olarak bilinen Yunan Tanrısı Morpheus'tan gelmektedir. Maddenin oluşturduğu etkilerin ilaç şirketleri tarafından öğrenilmesiyle 19. yüzyılda maddenin seri üretimine başlanmıştır. Bu madde sadece afyonun bir alternatifi değil, aynı zamanda afyon bağımlılığına karşı bir tedavi olarak sunulmuştur. Ancak daha sonra bağımlılık yapıcı etkileri ve zararları anlaşılmıştır (Busse, 2006: 8).

Morfinden bir doz alındığında, anestezi etkisi ve ishalden kurtulma gibi yararlı etkiler elde edilebilirken, bu amaçların dışında kullanımların olduğu görülmektedir. Bu maddenin uzun süreli kullanımı yoğun bir arzuya ve dürtüsel kullanıma dönüşür ve aniden madde alımının kesilmesiyle birlikte çekilme belirtileri ortaya çıkar (Busse, 2006: 9).

Eroin:

1874 İngiliz kimyager tarafından morfinin kaynatılması ile çoğunlukla heroin olarak bilinen bir morfin türevi elde edilmiştir. Bu yeni türev morfinin, ağrı kesici ve öksürük giderici etkilerinin çok daha fazla olduğu görülmüş, bir ilaç firması tarafından seri üretimine başlanmıştır. 1898 yılında heroin kronik öksürük ve öksürüğün tedavisi için pazarlanmaya başlanmıştır. Ancak bu ilaç, kullananlarda bağımlılığa yol açtığından kullanımı yasaklanmıştır. Tolerans hızlı geliştiği için bağımlılık yapma potansiyeli fazladır (Busse, 2006: 10).

Bu maddenin kullanımında ilk aşamada mutluluk ve uyuşukluk hissi ortaya çıkar. Maddenin bağımlılık yapma yapmaması, kullanma sıklığına, kullanılan

maddenin miktarına, bireyin maddeye olan direncine göre değişir ve bağımlılık sadece birkaç haftada gerçekleşebilir. Kullanıcılar maddeye karşı hızlı bir şekilde tolerans geliştirir ve kişi aynı etkiyi elde edebilmek için sonunda ölümcül olabilecek dozlara kadar kullanımı artırabilir. Bu maddenin yoksunluk süreci oldukça ağır belirtilerle seyretmektedir (Zastrow, 2014: 379).

1.2.4 Halüsinojenler

Sanrı yaratan halüsinojenler bireylerin algısal deneyimlerini değiştiren ve çeşitli sanrılar ortaya çıkaran uyuşturucu maddelerdir. Çok az bir doz dahi algısal deneyimi değiştirebilir. Kişinin algıladığı görüntüler bazen keyifli bazense korkutucu olabilmektedir. Bununla birlikte halüsinojenlerin kullanımı bir süre sonra dikkat ve hafıza sorunları oluşturabilmektedir (Santrock, 2014: 438).

Bu belirtilerin yanında görsel halüsinasyonlar, renklerde keskinleşme, depersonalizasyon, gerçekliğin bozulması, yönelim bozukluğu, anksiyete, panik, kuşku, neşe, kan basıncında artma gibi etkiler de ortaya çıkabilmektedir. Bu maddelerin alınmasından sonra kişide nasıl bir etkinin ortaya çıkacağı büyük ölçüde kişinin o anki ruh haline bağlı olarak değişir. Rahat ve güvenli bir ortamda alınmasıyla zevk veren ve güzel hayaller yaratan etkiler oluştururken, tersi durumlarda oldukça olumsuz görüntüler ortaya çıkarabilmektedir (Ögel, 2006: 22).

LSD (Lysergicacid-diethylamid):

LSD tahıllar üzerinde yetişen bir tür mantarda bulunan, lisergik asitten üretilir. Sanrı yaratan bu maddenin etkileri öngörülemezdir. Çeşitli duygular arasında hızlı geçişler yaşanabilir ve hatta duyumlar birbirine karışabilir. Kişiler benlik ve zaman algılarında bir değişim hissedebilir ve bazıları için bu garip duyumsamalar korkutucu olabilir (Sheafor ve Horejsi, 2014: 568).

LSD kullanımıyla zengin görsel, işitsel varsanılar, mesafe, derinlik ve zaman algılarında değişme ortaya çıkar. Nesnelerin olduğundan büyük ya da küçük görünmesi gibi algı bozuklukları ortaya çıkabilir. Bu maddenin kesilmesi durumunda maddenin etkisi altında yaşanan algı değişikliklerinin zaman zaman birkaç saniye içinde tekrar yaşanması durumu (flashback) görülebilmektedir. Uzun vadede

kullanımı psikoz ve bellek bozukluklarına yol açabilmektedir (Sheafor ve Horejsi, 2014: 569).

PCP (Fenksiklidin) :

Kullanıcıların halüsinasyonlar görmesine ya da çevresine ait değilmiş gibi hissetmesine neden olabilmektedir. PCP sıklıkla daha pahalı olan uyuşturucuların seyreltilmesinde kullanılır. Sıvı ya da hap şeklinde kullanılabilir, sigara gibi içilebilmekte ya da buruna çekilebilmektedir. Daha çok öfori duygusuna ulaşmak için kullanılmaktadır. Düşük dozlarda acıya duyarsızlığa ve sarhoşluk durumuna benzer bir deneyime sebep olurken, yüksek dozlarda oryantasyonda bozulmaya ve komaya benzer durumlara yol açabilmektedir (Sheafor ve Horejsi, 2014: 571).

1.2.5 Alkol

Alkol çeşitli malzemelerin mayalanmasıyla elde edilmektedir. Çavdar, buğday ve yulaf gibi tahıllar; üzüm, elma, erik gibi meyveler ve patates gibi sebzeler alkol elde etmek için kullanılan maddeler arasında sayılabilir. İçeceklerde kullanılan alkol etanoldür ve vücut tarafından kolaylıkla emilebilen görece küçük moleküllerden oluşmaktadır (Ögel, 2006: 23).

Alkol genel olarak, sakinleştirici etkisi nedeniyle rahatlamak maksatlı kullanılır. Bazıları çeşitli sıkıntılarını unutmak, uyku problemlerine çözüm bulmak, bazı kimselerse çeşitli zorluklarla yüzleşmemek için alkole başvururlar. Bunlarla birlikte, yalnızlık, anksiyete, yetersizlik hissi, güvensizlik, suçluluk ve pişmanlık gibi duygulardan geçici de olsa kurtulmak isteyen kişiler alkol kullanımına yönelebilmektedir (Zastrow, 2014: 381).

Alkol metabolik yapıya ciddi ölçüde zarar verir. Vücuttaki oksijeni, suyu ve fosfat enerjisini tüketir. Hücre yapısını bozar. Alkolde kesilme belirtileri hem psikolojik hem fizyolojik özellikler taşımaktadır. Bunlar nöbetler halinde gece terlemesi, uykusuzluk, bulantı ve şiddetli sıkıntı şeklinde gözlenebilir. Kesilme belirtilerine algı kusurları ve tekrarlayan nöbetler de eklenebilmektedir (Doğan ve İlhan, 2014: 117).

1.2.6 Kannabinoidler

Esrar:

Esrar hint kenevirinin yaprak, filiz çiçek ve tohumlarından elde edilir ve 421 çeşit kimyasal içerir. Halk arasında kuru, ot, joint, derman olarak bilinmektedir. İşleniş biçimine göre “gubar” ve “ganja” gibi farklı şekillerde adlandırılır.

Alkol ve tütünden sonra dünyada en çok kullanılan keyif verici maddenin esrar olduğu bilinmektedir. Bu maddeyi kullanan kişilerin hafızaları, öğrenme, dikkat ve odaklanma becerileri bozulmakta, koordinasyon yetenekleri zayıflamaktadır. Bağımlılık yapıcı başka maddelere başlamada esrar bir basamak oluşturmaktadır (Uluğ ve Gürel, 2012: 12).

Esrar kullanan kişilerde, taşikardi, ağız kuruluğu, iştah artışı gözlenmektedir. Psikolojik etkileri arasında, renk, ses ve zaman algısında değişiklikler, öfori, gevşeme, konsantrasyon ve koordinasyon zorluğu, sosyal olarak içe çekilme görülmektedir. Maddenin alımı sonrasında panik, korku, kuşku hali ortaya çıkabilmektedir. Sürekli kullanımı sonucu dumanı akciğerlerde bronşite, kansere yol açabilmektedir. Kronik esrar kullanımı, psikomotor yavaşlama, edilgenlik, isteksizlik, depresif durum oluşturabilmekte, akut kullanımla birlikte paranoid hezeyan ortaya çıkabilmektedir (Özden, 1992: 75).

Yaklaşık 14,6 milyon genç Avrupalı (15-34 yaş - bu yaş grubunun %11,7’si) bir önceki yıl esrar kullanmıştır. Kullanıcıların 8,8 milyonu 15-24 yaş aralığındadır. Bu oran bu yaş grubunun %15,2’sine karşılık gelmektedir. Avrupalı yetişkinlerin yaklaşık %1’inin her gün ya da hemen her gün esrar kullandığı tahmin edilmektedir. Bu kullanıcıların yaklaşık dörtte üçü 15-34 yaş aralığındadır ve kullanıcıların dörtte üçünden fazlasını erkekler oluşturmaktadır (Avrupa Uyuşturucu Raporu, 2015: 40). Esrar dünya genelinde olduğu gibi Türkiye’de de en fazla kullanılan madde olmaya devam etmektedir.

Bonzai (Sentetik Esrar):

Ülkemizde ilk olarak 2010 yılında görülmüş, yeni olması ve merak faktörünün de etkisiyle kullanımı hızlı bir şekilde yayılmıştır. Türkiye’ye Çin, ABD, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Almanya, İspanya, Hollanda, Portekiz, İngiltere,

Gürcistan ve Macaristan gibi ülkelerden getirildiği tespit edilmiştir. Ülkemizde 2010 yılından itibaren sentetik kannabinoid yakalamaları artmıştır.

Bonzai kannabinoid türevi bir maddedir. Türkiyede Bonzai ya da Jamaika adıyla bilinir. Kullanımı ölümcül olabilmektedir (Amatem Bağımlılık Merkezi Resmi Sitesi, 2019).

1.2.7 Tütün

Tütün, patlıcangiller familyasından bir bitki olup, orijinalinde tropikal bir bitki olmasına karşılık günümüzde geniş bir tarım alanında yetişmektedir. Tütünü diğer bitkilerden ayıran, özellikle yapraklarında bulunan nikotin maddesidir.

Tütünün içeriğinde bulunan ve bağımlılık yapıcı özelliğe sahip olan madde nikotindir. Bu maddenin yoksunluğunda günlerce sürebilen sinirlilik hali, konsantrasyon zorlukları, baş ağrısı, iştah artışı görülmektedir. Tütün bağımlılarında aşerme oldukça yoğun yaşanmaktadır. Tütün çok kısa süre dikkati arttırıcı bir özelliğe sahip olsada, uzun süreli kullanım sonucu beyinin kan akımını arttırması, içeriğindeki yabancı ve zehirli maddeler nedeniyle ağız, gırtlak, yemek borusu ve böbrek kanserlerine yol açmaktadır (Dilbaz, 2012: 74).

İnsanların neden sigara içtiklerine dair yapılan araştırmaların çoğu, insanları sigaraya başlamaya iten sosyal baskılara odaklanmışlardır. Ancak son yıllarda yapılan bazı çalışmalar, genetiğin sigara içme davranışına olan etkisini ve nikotin alışkanlığının risklerini ele almışlardır. Türkiye’de 22 milyon fazla kişinin sigara içtiği bilinmektedir (Ayan, 2008: 46).

1.2.8 Sedatifler/anksiyolitikler/hipnotikler

İlaçlar doktor tavsiyesi ile kullanılan tedavi amaçlı kimyasal maddelerdir. Belirlenen bir miktarda belirli bir süre doktor kontrolünde alınmasında bir sakınca bulunmamakta birlikte belirli bir rahatsızlığın giderilmesine hizmet amacı taşımaktadırlar. Bu ilaçların çoğu yeşil ve kırmızı reçete ile satılan ilaçlardır ve bu ilaçların tedavi amacı dışında kullanımı kötüye kullanım olarak değerlendirilmektedir (Ögel, 2006: 25).

Yatıştırıcı ilaçlar çoğunlukla uyku hapları ve sakinleştiriciler olarak bilinen reçeteli ilaçlardır. Bu farmakolojik ilaçlara ancak hekim reçete ettiğinde ulaşılabilir olması gerekirken, reçete belgelerinin kullanıcılar tarafından değiştirilmesi ya da sahtelerinin yapılmasıyla ulaşılabilmesi mümkün hale gelebilmektedir. Bu tür ilaçlar bazen çalınmakta ve sokaklarda satılmaktadır. Bu ilaçların rahatlatıcı ve uykuyu tetikleyici etkileri bulunmaktadır. Yatıştırıcı-hipnotik ilaçlar hem fiziksel hem de psikolojik bağımlılık oluşturabilmektedir (Dilbaz, 2012: 78).

1.2.9 Uçucular ve Çözücüler

Uçucular ve çözücüler, ocak temizleyicileri, benzin, sprey boyalar ve diğer aerosoller (duman, sis ve sprey yapısındaki maddeler) gibi evde kullanılan pek çok üründe mevcut olan uçucu maddelerdir. Uçucular aşırı derecede toksiktir. Tek sefer ve uzun süre koklanmasında bağımlı olmayan bir kişide bile kalp yetmezliği ve ölüme yol açabilmektedir. 12-17 yaş arası dönemde özellikle sokakta yaşayan çocuklar tarafından kolay erişilebilen ve sıklıkla kullanılan maddelerdir. Torbadan ya da elbise üzerinden koklanarak ya da buharı çekilerek kullanılabilir (Dilbaz, 2012: 79).

1.3 MADDE BAĞIMLILIĞI İLE İLİŞKİLİ TEORİLER

Madde bağımlılığı bir hastalık olarak görülmektedir ve bağımlılığın altında birtakım sosyolojik, psikodinamik, davranışsal ve bilişsel faktörler ve genetik etmenler olduğu bilinmektedir. Bu bölümde, madde bağımlılığın altında yatan psikososyal ve biyolojik süreçlerin nasıl işlediği teorilerle açıklanmaya çalışılmıştır.

1.3.1 Sosyolojik Teoriler

Anomi (Kuralsızlık) Teorisi:

Çıkış noktası Emile Durkheim ve Robert Merton'un çalışmalarına dayanmaktadır. Merton sapkın davranışları açıklamak için anomi kavramını ortaya atmıştır. Buna göre; bireyler bir hedefe ulaşmak isteyip de yeterli araca sahip olamayıp, ulaşamadıklarında anomi durumu ortaya çıkmaktadır. Sonrasında bireyler bu hedefe

ulaşmak amacıyla sapkın davranışlara yönelmektedir. Teoriye göre istenilen hedeflere ulaşılamayan durumlar bireyleri madde bağımlılığına sevk etmektedir. Bağımlılık yapıcı maddeleri bireyler bir kaçış aracı ve elde edemedikleri amacı elde etmiş olma duygusuna sahip olmak adına kullanmaktadırlar (Zastrow, 2014: 382). Bu teoriyi açıklayan bir diğer görüş ise; bireyler sahip olmak istediği şeylere meşru yollardan ulaşamadıkları zaman, kısaca engellenme yaşadıkları zaman, yasal alanın dışına çıkarak ulaşmaya çalışırlar. Meşru yolların kapanması anomiyi üretir (Siegel, 2011:151). Uyuşturucu madde kullanımında anomi teorisi büyük önem taşır. Kişi engellenme duygusuyla baş etmek amacıyla sapkın davranış sergiler bu tanımdan yola çıkıldığında sapkın davranışı hiçbir işlevselliği olmayan uyuşturucu madde kullanımı olarak görebiliriz.

Etiketleme Teorisi:

Bu görüşe göre; kişi bağımlı olarak etiketlendikten sonra kendini bağımlı bir birey olarak kabul etmektedir. Bu duruma göre, kişi ilk zamanlar maddeyi nadir olarak kullanırken kendini bağımlı olarak görmemektedir. Ancak, ne zaman otorite tarafından (polis, ğretmen, aile) fark edilip gözetim altında tutulmasıyla etiketlenme durumu onaylanmış olur ve kişi kendisini bağımlı olarak görmeye başlar (Zastrow, 2014: 383).

Ayrımsal Birlik Teorisi:

Teoriye göre, davranışlar etkileşim içinde olan küçük, yakın grupların değerleri ve eylemleri ile belirlenir. Bu teori madde bağımlılığına uygulandığında, insanların madde kullanmayı içinde bulunduğu küçük grupta öğreneceği savunulmaktadır. Aile, mahalledeki arkadaş grupları, dinsel ve toplumsal gruplar bunlar arasındadır (Zastrow, 2014: 384). Bunun yanında, madde alt-kültürü olarak da tanımlanan bir kavram karşımıza çıkmaktadır.

Madde alt-kültürüne göre; bir maddeyi kullanan birey genel popülasyonun içinde bir alt grup oluşturur ve bu grubun kendine has gelenek ve kuralları bulunur. Bu gruba göre madde kullanımı bir hayat tarzı oluşturur ve bu gruplar ortak düşünme ve davranış özelliği göstererek sıkı bir dayanışma içinde olduklarını belli ederler. Ayrıca ortak bir jargona da sahiptirler (Tosun, 2008:209).

1.3.2 Psikodinamik Teoriler

Klasik psikodinamik teorilere göre madde kullanımı, eşcinsel isteklere karşı bir savunma veya oral regresyonun (gerileme) bir belirtisidir. Daha güncel psikodinamik açıklamalar ise, madde bağımlılığı ve depresyon arasında bir ilişki kurmuştur ve madde kullanımını ego fonksiyonlarında bir bozulmanın yansıması olarak kabul etmektedir. Buna göre maddenin kötüye kullanımı, psikoseksüel gelişimin oral döneminde bir gerileme olmaktan daha çok uyum ve korunmaya yönelik bir davranıştır (Tosun, 2008: 210).

Buradan yola çıkılarak, eskiden madde bağımlılığı, kişinin benlik duygusuna zarar verici, utanç duyduğu düşüncelere karşı bir tür bastırma yani savunma mekanizması olarak tanımlanırken, yeni psikodinamik teoriler bağımlılığı, ego işlevlerinde bozulma sonucunda ortaya çıkan bir bozukluk olarak görmektedirler.

Bağımlılığın altında yatan psikoanalitik etmenler düşünüldüğünde psikoanalizin kurucusu Freud'un teorileri madde bağımlılığını açıklamak için temel bir yapı taşı oluşturur. Freud'a göre madde bağımlılığı oral safhada yaşanan saplanma ile birlikte altta yatan ölüm isteği ya da kişinin kendisini öldürme isteğidir (Yalom, 2008: 23).

Oral saplanma bağımlılıkta kritik bir konudur ve doğumdan on sekizinci aya kadar uzanan bebeklik dönemini kapsar. Bebekler bütün gereksinimlerini karşılayabilmek için tamamen başka insanlara bağımlıdır ve cinsel dürtülerini emme ve yutma yoluyla tatmin ederler. Dişleri çıkmaya başlayınca da ısırma ve çiğnemedi zevk alırlar. Bu dönemdeki herhangi bir eksiklik yaşamın ilerleyen safhalarında birtakım sıkıntılara yol açar (Morris,2003:459).

Psikanalitik teoriler, bağımlılıkla oral dönemin sağlıklı atlatılamaması arasındaki ilişkiyi vurgulamaktadır. Oral dönemin sağlıklı atlatılamaması ile birlikte sapma meydana gelir ve bu sapmanın sonucunda oral kişilik yapısı oluşur. Oral kişilik yapısı sonucu anneye aşırı bağımlılık, açgözlülük, karamsarlık, içsel olarak huzursuzluk hissetme gibi çeşitli işlevsel olmayan kişilik özellikleri gelişebilmektedir. Çocukluk döneminde doyum sağlayan nesneler (su, süt, anne memesi) ileri yaşlarda yön değiştirerek alkol, sigara ve uyuşturucu maddeye dönüşür ve haz nesneleri bu tür maddelerden oluşur (Çoşkunol, 1999: 25).

Madde bağımlılığını açıklayan bir başka psikodinamik kuram ise Adlerin aşağılık kompleksi kuramıdır. Kişinin yeterlilik duygusuna sahip olması, güçlü olması gibi üstünlük çağrıştıran duygular insanların gelişiminde ve davranışlarında olumlu etkiye sahip olarak gelişimine katkı sağlar. Bazı dezavantajlı durumlar ise (doğuştan gelen sakatlıklar, sosyal yaşam veya iş yaşamındaki başarısızlıklar, ilişkilerdeki hayal kırıklıkları) kişide büyük karmaşalar yaratarak yetersizlik hissine kapılmasına yol açar. Bu tür karmaşaları çözemeyen veya doğru şekilde yönetemeyen bireylerde aşağılık kompleksi başlar. Kişi bu durumla baş edebilmek için alkol, uyuşturucu madde kullanmak gibi işlevsel olmayan yollara sapabilir. Bireyin anne ve babası ile olan iletişiminde yeterli sevgi ve doyuma ulaşamaması da bu durumu tetiklemektedir (Eken ve Evren, 2003: 72).

1.3.3 Sosyal Öğrenme Kuramı

Madde bağımlılığının nedenlerini açıklamaya yardımcı olan bir diğer kuram ise sosyal öğrenme teorisidir. Bandura tarafından ortaya atılan bu kuram, öğrenmede gözlemin önemini vurgular. Sosyal öğrenme kuramına göre; insan davranışlarının temelini çevreden gözlemlenenlerin taklit edilmesi oluşturur. Böylelikle bir model alımı gerçekleşir. Bunun yanında gözlem yoluyla öğrendiğimiz davranışları ortaya koyma isteğimiz, kısmen gözlemlediğimiz insanlara ne olduğuna bağlıdır. (Morris, 2013: 231-232). Bu durumda kişinin hayatındaki ebeveynler, akranlar gibi bazı önemli bireylerin alkol ya da madde kullanması ya da sosyal kültür içinde bu durumun gözlenmesi öğrenme açısından etkili bir rol oynamaktadır (Sen, 2000: 11).

Gençlerde öğrenme davranışı, içinde bulunduğu kültürden medyaya, akranlarından, aile büyüklerine kadar geniş bir yelpazede gerçekleşir. Evde rahatlamak için alkol kullanan babasını gören genç, alkolün olumlu bir yönü olduğunu bir model olarak kodlayabilir. Özellikle akran gruplarında alkol kullanmak, sosyalleşmenin bir parçası olarak kodlanabilir (Eken ve Evren, 2003: 77). Alkolün stresi azalttığı söyleminin yayılması, medyada alkol kullanımını özendirici unsurların bulunması, özellikle gençlerin rol model aldığı ünlüleri taklit etmeye eğilimli olmaları gibi etkenler de sosyal öğrenmede önemli rol oynayabilmektedir (Herken, Özkan, Çilli ve Bodur, 2000).

Schor 1996'da gerçekleştirdiği çalışmada, alkol kullanan ebeveynlerin çocuklarına bu konuda sınır koymakta daha büyük güçlük çektikleri ve ailede alkol kullanımında en çok ağabey ve ablaların model alındığı sonuçlarına ulaşmıştır (Herken ve ark., 2000).

1.3.4 Davranış Teorisi:

Bu teoride madde arama davranışının altında yatan nedenlere odaklanılır. Bu kuram, madde bağımlılığının öğrenilmiş bir davranış olduğunu savunmaktadır.

Bu kurama göre belirli uyarıcıların var olduğu bir ortamda istemli davranışlar, bir ödül kazanmak veya cezadan kaçınmak için ortaya konur. Dolayısıyla operant koşullanma yoluyla madde kullanma davranışı pekişebilir (Morris, 2013:197). Kötüye kullanılan maddeler, alındıktan hemen sonra kişiye coşku ve mutluluk vermesi veya kaygı gidermesi gibi olumlu bir tecrübe yaşatır. Böylelikle olumlu pekiştireç gerçekleşmiş olur. Bu durum da kişiyi tekrar madde kullanmaya yöneltir (Şenormancı, Konkan ve Sungur, 2010: 265). Bunun yanında, kişiler yoksunluk semptomlarının hoş olmayan belirtilerinden kurtulmak için de madde kullanırlar (Tosun, 2008: 212).

Alkol tüketimi, alkol kullanırken üzüntülü ruh halinin iyileşmesi, barlar ve eğlenceli ortamlarda kutlama amaçlı tüketilmesi gibi birçok faktörle eşleştirilebilir. Tekrarlanan madde kullanımı bu etmenleri koşullanmış uyaranlara dönüştürür. Bu öğrenilmiş kazanım daha sonra maddenin benzer bütün durumlarda kullanılacağı beklentisini ortaya çıkarır (Eşel, 2001: 97).

1.3.5 Bilişsel Öğrenme Kuramı

Bilişsel-sosyal öğrenme kuramına göre kişiler beklenti ve değerlerini, kendi davranışlarını yönlendirecek biçimde örgütlemektedirler. Bu kişisel standartlar bütünü kendi yaşam öykümüzü oluşturur. Bu durum her bireyde kendine özgüdür. Bu kurama göre kişiler kendileriyle ilgili değerlendirmeler yaptıkları içsel bir şema oluştururlar (Morris, 2013: 474). Eğer kişinin kendisine dair olumsuz değerlendirmeleri yani olumsuz şemaları varsa madde tüketimi, kişinin içsel

farkındalığını azaltarak şemadan dolayı ortaya çıkan kaygı seviyesini düşürür. Yaşanan bu olumlu deneyimse madde kullanımını artırabilir (Eken ve Evren, 2003:74).

Kişinin kendisiyle ilgili en önemli bilişsel yapılarından birisi benlik saygısıdır. Kişinin psikososyal sağlığı, kendini değerli bulma kavramı ile doğru orantılıdır. Bu değer aynı zamanda benlik saygısını ifade eder. Kişinin kendisine karşı olumlu duygular taşıması benlik saygısını güçlendirir. Düşük benlik saygısına sahip bireyler benlik saygısı ihtiyacını giderebilmek için madde kullanımına yönelebilirler. İşte bu yüzden içsel şemalardaki değersizlik hissi, bağımlılıkta etkili bir faktör olarak nitelendirilebilir (Karataş ve Ersöğütçü, 2016:135).

1.3.6 Nörokimyasal ve Genetik Teoriler

Bağımlılık genetik geçiş yoluyla aktarılabilir. Bu teoriyi temel alan bazı araştırmalar alkoliklerin çocuklarının alkolik olmayan ebeveynlerin çocuklarına göre alkolik olmaya dört kat daha yatkın olduğuna ve ikiz çalışmalarında da maddeyi kötüye kullanımda genetik belirleyicilerin rolünün olduğuna işaret etmektedir (Furnham, 2014: 14).

Bağımlılık yapıcı maddeler beynin normal dengesini ve biyokimyasal etkinlik seviyesini değiştirir. Bu maddeler vücutta doğal olarak gelişen ve beyinde hücreler arasında bilginin iletilmesine aracılık eden doğal kimyasalları bloke ederler. Bu yolla farklı beyin bölgelerindeki aktiviteyi yükselterek ya da azaltarak doğal işleyişi bozarlar. Bununla birlikte bağımlılık yapıcı maddeler beynin zevk ve ödül duygularına aracılık ettiği alanlar üzerine de etki etmektedir. Aynı ödüllendirici etkinin elde edilmesi için beyin ödül sistemi, madde alımını destekler ve davranışı pekiştirir (Tosun, 2008: 214).

Madde bağımlılığının evrimsel boyutuna bakıldığında, davranışsal psikolojide önemli bir kavram olan pekiştiriciler karşımıza çıkar. Buna göre kokain kullanımı sonucu hissedilen öfori duygusu, insanın yiyecek, barınak ve eş bulma gibi hayatta kalımına katkı sağlayacak davranışların sonrası hissettiği duygularla tıpa tıp örtüşmektedir. Burada pozitif bir pekiştireç varken, diğer yandan opioid kullanımı sonucu ağrı hissini giderilmesi yine evrimsel olarak insanoğlunun acı veren

tehditlerden uzaklaşması olarak görülür ve bu durumda negatif pekiştireçten bahsedilebilir (Mutlu, 2018: 19).

1.4 MADDE BAĞIMLILIĞI İLE İLİŞKİLİ FAKTÖRLER

1.4.1 Sosyoekonomik Faktörler

Bireyler kötü giden ekonomik koşullardan dolayı depresyona girerek zaman içinde kendini sorgular bir hale gelebilir. İşte bu noktada kısa süreli de olsa rahatlamak ve hayatın zorluklarından geçici de olsa kurtulmak için madde kullanmaya yönelebilir. Uyuşturucu madde bağımlısı birey, madde ihtiyacı ortaya çıktığı zaman maddeyi elde edecek ekonomik duruma sahip değilse maddeyi temin etmek için meşru olmayan yollara eğilim gösterebilmektedir. Bu noktada kişi gasp, hırsızlık ve benzeri suçlar ile madde ihtiyacını karşılamak için çeşitli suç olaylarına karışabilir (Çetin, 2013: 2).

Madde bağımlısı birey maddeyi elde edecek ekonomik güce sahip değilse ve herhangi bir suç işleme eğilimi yoksa madde ihtiyacından doğan yoksunluğu karşılayabilmek için daha kolay elde edebileceği alternatif uyuşturucu veya uyarıcı maddelere yönelebilmektedir. Bu noktada, çevresinde kolaylıkla bulabileceği sanayi tipi yapııştırıcılar ya da tiner gibi maddeler tercih edilebilmektedir. Üretilmesi ve kullanım amacı insan vücudunda tüketilmek olmayan bu maddeler, ciddi hasarlara yol açmakta ve ölümcül sonuçlar doğurabilmektedir (Karataşoğlu, 2009: 10).

Önemli bulgulardan bir diğeri ise uyuşturucu madde bağımlılığına vasıfsız işçilerde daha yaygın olarak karşılaşıldığıdır. Gümüş'ün (2002) çalışmasında eroin bağımlılarının %52,5'inin herhangi bir gelirinin olmadığı saptanmıştır. Bu bulgulara göre, birey kötü giden ekonomik koşulları yüzünden bu durumla başa çıkabilmek için madde kullanımına yönelebilir. Madde kullanmaya başladıktan sonra daha kötü bir tablo ile karşılaşılır. Kişi bu sefer hem madde kullandığı için çalışamaz hale gelir hemde maddeyi temin edecek gerekli maddi güce ulaşamaz. Kişinin hayat standardındaki düşüşle beraber aynı zamanda hem madde ihtiyacının karşılanması

hem de tedavi konusundaki giderlerin ekonomik duruma göre oldukça yüksek olması süreci içinden çıkılamaz bir hale getirdiği ifade edilmektedir (Gümüş, 2002: 152).

Kişinin ekonomik durumunun yaşamını sürdürmede yetersiz olması gibi sebepler maddenin kötüye kullanımını tetikleyen faktörler arasındadır. Kırsaldan kente göç ile birlikte plansız kentleşme, işsizlik oranlarındaki artış, ekonomik ve sosyal sorunlar ve bağımlılık tedavisi sonrasında hastanın rehabilitasyonu için imkânların bulunmaması, madde bağımlılığının aile içindeki üyelere de yayılmasına ve bağımlılığın kronik hale gelmesine sebep olmaktadır (Özcan, 2015: 7).

Sonuç olarak, kişinin maddeyi kötüye kullanımına yönelmesindeki temel sebeplerden biri olarak gösterilebilecek ekonomik durum, aslında kişiyi bir bunalıma itmekte ve ruhsal durumunu zedeleyebilmektedir. Bu noktada ekonomik durum, dolaylı olarak kişiyi maddeyi kötüye kullanımına iten bir faktör olarak değerlendirilmesi mümkündür. Ekonomik durumun şekillenmesinde rol oynayan çeşitli sosyal sebepler, maddenin kötüye kullanılmasını tetikleyen farklı bir alan olarak ifade edilebilir.

Sosyoekonomik çevrenin alkol ve madde bağımlılığı üzerindeki etkisi bulunmaktadır. Madde kullanımı, kişilerin daha düşük sosyo-ekonomik statüde olmasına yol açabilmektedir. Düşük sosyo-ekonomik koşullar altında büyüyen çocuklar ve ebeveynlerinin uzun çalışma saatleri gibi nedenlerle daha az bakım ve koruma altında yetişmek durumunda kalabilmektedir. Bu topluluklar sıklıkla yüksek işsizlik, madde kullanımı ve maddeye erişebilir olma ve suç olgusu ile karakterizedir (Onur, 2000: 144).

Madde bağımlılığı ile sosyoekonomik koşullar arasındaki ilişkiyi ortaya koyan çalışmalar daha düşük sosyoekonomik koşullara sahip ailelerde madde kullanım olasılığının daha yüksek olduğu sonucunu göstermektedir.

Sosyoekonomik koşulları daha düşük olan ailelerde genç yetişkinlerin, daha fazla ve daha sık alkol tükettiği sonucu bulunmuştur. Çocukken akran gruplarına dahil olmak için o grubun davranışlarını benimseyebilir, ergenlik döneminde yine akran grubu içerisinde yer bulmak için o grubun kimliğine bürünebilir. Tüm bunlardan bağımsız olduğunda bile ailesini rol model olarak bir davranış biçimi benimseyebilir ya da tüm bu rolleri reddederek çatışma yaşayabilir. Bu çatışmalar

noktasında genç birey ruhsal çöküntülere ve depresyona maruz kalabilir. Sonunda, bir kaçış aracı olarak madde kullanımına yönelebilir (Gümüş, 2002: 153).

1.4.2 Aile

Aile, yetişkinlerin ve çocukların etkileşimde bulundukları dolayısı ile birbirlerini etkiledikleri oldukça önemli bir toplumsal birimdir. Ailenin anlaşılması, çocuk ya da diğer bireylerin tek tek ele alınıp incelenmesiyle mümkün olmamaktadır; çünkü aile parçaların bir araya gelmesinden farklı bir bütünü oluşturmaktadır. Aile içindeki bireyler arası etkileşimin anlamı bireylerin bu etkileşim içinde aldıkları yerden çok, etkileşimin kendi içindedir. Örneğin babanın alkol ya da madde bağımlısı olması, aile etkileşimi içinde dışarıdakinden çok farklı bir anlam taşımaktadır. Ailenin her bireyi babanın bu özelliğine farklı bir tepki gösterebilmektedir (Onur, 2000: 139).

Ailenin çocuklar üzerinde her bakımdan büyük bir etkisi söz konusudur. Örneğin sigara içen ebeveynlerin çocuklarının da sigara kullanma ihtimali iki kat fazladır. Hint toplumunda esrar kullanımı geleneksel olarak kullanılan bir maddedir. Bu madde toplumsal ve dini nitelikteki çeşitli toplantılarda kullanılmaktadır. Aynı şekilde buna benzer başka maddelerin, bazı kültür gruplarında kullanımı onay görmektedir. Bu maddeler o toplumdaki ergenler tarafından kullanılmaktadır ve ailelerin bu maddelere ilişkin onayları söz konusudur. Diğer maddelerde olduğu gibi, ergenlerin alkol kullanmaya başlamasında ebeveyn tutumları önemli rol oynamaktadır. Daha yüksek düzeyde ebeveyn eğitimi ve daha yüksek sosyo-ekonomik koşullar ile gençlerin alkol ve diğer psikoaktif maddelere başlaması arasında ters bir ilişki bulunmaktadır (Onur, 2000: 141).

Aile, bireyin kişiliğinin ve davranışlarının şekillenmesinde, karakterinin oluşumunda ve bir kimlik benimsemesinde oldukça önemli bir role sahiptir. Uyuşturucu madde kullanan veya madde bağımlısı olmuş gençlerin aile ortamlarına bakıldığında şiddetin ve geçimsizliğin belirgin olduğu, ilişkilerin çatışmalar doğurduğu bir ortam mevcuttur. Bu alanda genç bireyler ile aile arasındaki iletişim faktörü, çatışmanın ve şiddetin önlenmesinde önemli bir yere sahiptir. İletişimsizlik sonucunda çıkan şiddet, genç bireyinin aile ortamından uzaklaşmasına ve genci aile ortamından kaçmaya itmektedir. Bu sebeple birey ulaşabildiği her kaçış yolunu

düşünmeden tercih edebilmektedir. Madde kullanımı da bu kaçış yollarından birisidir. Özellikle genç birey madde kullandığı andaki trans halini, çatışmanın ve kavgaların olduğu gerçek yaşantısına tercih etmektedir (Demir, 2006: 119).

Ebeveynlerin ve kardeşlerin madde bağımlısı olmaları ailenin diğer genç üyelerinin de madde kullanım davranışlarını etkileyebilmektedir. Bu bağlamda ebeveynlerin çocuk ve genç bireylere rol model olması konusunda bilinçlendirilmesi, aile içindeki madde kullanım alışkanlıklarını da değiştireceği söylenebilir. Ebeveynlerinden birinin bağımlı olma durumunda çocuklarının bağımlı olma ihtimali, bağımlı olmayan ebeveynlerin çocuklarına oranla üç veya dört kat daha fazla olduğu belirtilmiştir. Bağımlılık durumunun “genetiklik” bağlamında %58 oranına kadar aktarılabilceği ifade edilmiştir (Kalyoncu, 2012: 67). Bu sebeple anne ya da baba adaylarının madde kullanımının, dünyaya gelecek çocuklarının da madde kullanma eğilimini arttırabileceği söylenebilir. Bu açıdan potansiyel bağımlılıklara yol açmamak için anne ve baba adaylarının bu konuda bilinçlendirilmesi önemlidir.

Yaman (2014) İstanbul’un Esenler ve Bağcılar semtlerinde yaşayan ve madde bağımlısı olan gençlerin aile içi ilişkilerini analiz etmiştir. Özellikle 1980’li yıllar sonrasında kente göçün olması, kırsal veya taşra kültürüne sahip ailelerin “büyük şehir travması” yaşamasına ve ekonomik, sosyal ve ailevi sorunların baş göstermesine sebep olmuştur. Aile nüfusunun yaşanan konutun fiziki özelliklerine göre fazla olması ve gençlerin aileler tarafından iş yaşamına katılmaya zorlanmaları, gençlerin eğitimden kopmalarına sebep olmuş, bu durum madde kullanımı ve benzeri kötü alışkanlıklara kapı aralamıştır. Madde bağımlısı gençlerin aileleri ile ilişkilerinin, ebeveynlerin gencin madde bağımlısı olduğunu öğrendikten sonra daha da gerilediği, ebeveynler tarafından gençlere şiddet uygulandığı ve hatta bazı gençlerin evi terk etmesine yol açtığı da elde edilen bulgular arasındadır. (Yaman, 2014: 99).

Diğer yandan ebeveynlerin şiddetli geçimsizlik gibi sebepler yüzünden ayrı yaşamasının, genç bireyin madde kullanma ihtimalini artırabileceği görülmektedir. Gençlerin bu ortamdan bir kaçış ve rahatlama ihtiyacı içine girmeleri, aile ile olan ilişkilerini zayıflatırken madde ile olan ilişkilerini daha da güçlenmekte, zihinlerinde bir haz aracından bir ihtiyaca dönüşmektedir (Karataşoğlu, 2009: 13).

Gövebakan ve Duyan (2015) madde bağımlılığı ile aile ilişkisini ele aldıkları kitap çalışmasında; ailelerin çocuklarıyla uyuşturucu konusunda iletişime geçmesinin ve zararları üzerinde konuşmasının, çocuğun madde kullanımına başlamasını önemli bir oranda etkileyebileceğini belirtmişlerdir. Ebeveynlerin madde bağımlısı çocukla ilgilenirken evin diğer çocuklarına daha az ilgi göstermesi ya da hiç göstermemesi, diğer çocuklarda madde kullanımının başlamasına neden olabilmektedir (Gövebakan ve Duyan, 2015: 45).

1.4.3 Akran/arkadaş Grupları

Akranlar, yaşı ve olgunluk seviyeleri aynı olan bireylerdir. Çocuk ve ergenlerin arkadaşları ve akranları tarafından sevmeye ve kabul edilmeye ihtiyaçları vardır. Buna karşılık arkadaşları ve akranları tarafından kabul edilmeme ve dışlanma, kişide stres ve kaygı oluşturur. Bir ergenin madde kullanımı ile arkadaş grubunun madde kullanımı ve diğer davranışları arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır (Onur, 2000: 142).

Özellikle ergen bireylerin akran grupları, zorunlu eğitim sebebiyle daha çok okul arkadaşlarından oluşmaktadır. Bireyin giyim tarzından, dinlediği müzik türüne kadar birçok faktörün şekillenmesinde baskın role sahip olabilen arkadaş çevresi, bireyi madde kullanımına da yönlendirebilmektedir. Zastrow, madde kullanımına başlamada arkadaş çevresinin ciddi bir etkisinin olduğuna ve aynı zamanda kişinin madde kullanımına devam edip bağımlılığa giden yolda da arkadaş çevresinin kötü yönlendirmelerde bulunduğuna işaret etmektedir (Zastrow, 2014: 389).

Ergenlik sürecinde bir sosyal grup içerisine dâhil olmanın, o gruba ait hissetmenin genç bireyde yeri doldurulamaz bir önemi vardır. O grup içinde kendine yer edinmek için grubun benimsediği kuralları ve sahip olduğu değerleri kabul etmek gerekir. Aksi takdirde genç gruptan dışlanır. Eğer üyesi olunan grupta madde kullanımına bir değer atfedilmişse ve madde kullanmak o grubun üyesi olmanın bir yolu haline gelmişse, genç birey madde kullanımına başlayabilir ve ilerleyen süreçlerde ise madde bağımlısı olma riski ile karşı karşıya kalabilir (Karataşoğlu, 2009: 14).

Eğitim öğretim imkânlarının kişiye kendisini rahatlıkla ifade edebileceği ve kendi eğilimleri ve özellikleri doğrultusunda eğitim alabileceği bir ortam sağlaması, ergenin madde kullanımına başlamasını engelleyebilmektedir. Benzer şekilde boş zaman aktivitelerini spor ve sanat gibi çeşitli ilgi alanlarında harcayan ergenlerin madde kullanma eğilimlerinin, bu imkânlardan uzak olanlara göre daha düşük olduğu belirtilmektedir. Diğer yandan gerek çevre gerekse aile, ergende bir gelecek endişesi oluşturulabilmektedir. Bu durumda kişi gelecekte iş bulma olasılığı ve diğer belirsizlikler sebebiyle gerilim ve endişe hissedebilir; bu bunalımdan kurtulmak ve bir süreliğine de olsa rahatlamak için madde kullanımına başvurabilir (Uzbay, 2009: 12).

Hızla artan büyük şehir nüfusu, çarpık kentleşme ve toplu konutların spor ve benzeri aktiviteler için gerekli olan mimari düzenlemelerden eksik olması, ergenlerin kendilerini rahatlatacak ortam bulamamasına neden olmaktadır. Bu durum aynı zamanda ergenin rahatlama ihtiyacını erteleme anlamına da gelmektedir. Dolayısıyla gencin, sosyal ihtiyacını erteleme durumunda bu ihtiyacı karşılayacak farklı bir ikame aracı bulma eğilimi tetiklenmektedir (Tamar ve Ögel, 1997: 25).

Yine bazı araştırmalar olumsuz aile yapısının ergenin madde kullanma eğilimini artırdığına işaret etmektedir. Aile yapısının aşırı disiplin, şiddet ve baskı unsurları içermesi durumu, ergenin kendini ifade etmesini ve gerçekleştirmesini sınırlayabilmekte, kişi bu durumda madde kullanımına yönelebilmektedir. Dolayısıyla gencin kendini rahatça ifade edebileceği, sağlıklı bir kısıtlamaya maruz kalmayacağı bir ortamın sağlanması oldukça önemlidir (Uzbay, 2009: 14).

1.4.4 Ergenlik Dönemi

Ergenlik dönemi madde kullanımı açısından riskli bir dönem olarak kabul edilmektedir. Bu dönemde heyecan arayışı ve hazzı ulaşma arzusu üst düzeyde seyreder. Bu durum madde kullanımını bu gruplarda yaygınlaştırabilir (Kulaksızoğlu, 2008: 218).

Ergenlik döneminin bir diğer özelliği ise risk almaya yatkınlık durumudur. Ergenlik sürecindeki hormonal aktiviteler ve bu dönemde beynin gelişim sürecindeki yapısal durumu, risk almaya yatkınlık ve sonuçları sağlıklı bir şekilde düşünmeden

harekete geçme eğilimi oluşturur. Madde bağımlılığı konusunda potansiyel risk grubu olarak görölen 12-24 yaş arasında bulunan genç kitle, Türkiye’de mevcut nüfusun önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu durum aynı zamanda uyulşturucu konusunda ciddi bir toplumsal sorunla karşılaşma ihtimalinin yüksekliğine işaret etmektedir (Cılga, 2001: 45).

Bunun yanında, ergen birey bu dönemde hassas olduğu için aile ve arkadaş çevresinden gelen olumsuzluklardan kolayca etkilenebilir. Bu noktada genç, madde kullanımına yönelerek içinde bulunduğu durumdan kurtulmak isteyebilir. Kendine güveninin zayıf olması ve kişisel gelişimdeki engeller, ergenin hızlı bir şekilde madde bağımlısı olmasına yol açabilmektedir. Bu konuda yapılan çalışmalar, madde bağımlılarının herhangi bir amaca bağlanmayan, her an güvensizlik duygusu hisseden, güçsüzlüklerini belli etmemeye çalışan, kanunlara karşı gelen ve yasa dışı faaliyetlere başvuran bir kişiliğe sahip olduklarına işaret etmektedir. Bu kişilerin aynı zamanda, ileri derecede karamsar ve tükenmiş olduklarını söylemek mümkündür (etin, 2013: 3).

Kadın ve erkeklerin madde bağımlılığına karşı eğilimleri de farklılık göstermektedir. Kalyoncu (2012), erkeklerin kadınlara göre madde bağımlısı olmaya 4-5 kat daha fazla eğilimli olduğunu belirtmektedir. Bununla beraber fiziksel veya cinsel istismar mağduru olmuş, işsiz kalmış, evden kaçmış, boşanmış veya sevdiği birini kaybetmiş kişiler ile alkol veya uyulşturucu madde kullanımına 15 yaşından daha küçük yaşta başlayan kişilerin madde bağımlısı olma riskinin oldukça yüksek olduğunu ifade etmiştir (Kalyoncu, 2012: 69). Bu durumda ergenlik döneminde başlayan madde kullanımının daha ciddi sonuçlara yol açabileceği söylenebilir. Ergen kendisi için sancılı geçen bu zor dönemde çevresini ve ailesini kişisel gelişimine engel oluşturan, kısıtlayıcı bir ortam olarak algılayabilmektedir. Bu durum ergenin tepkisel davranmasına, kuralların dışına çıkmasına ve meydan okumasına sebep olabilmektedir. Bu süreci iyi bilen yasadışı madde pazarlayıcıları ergenin maddeye yönelmesi için çeşitli stratejiler geliştirmektedir. Bu noktada istihbaratı ve emniyeti sağlayan kurumların da ergen bireylerin vakit geçirdikleri ortamlarda etkin çalışmaları önem arz etmektedir (Uzbyay, 2009: 16).

1.4.5 Sosyalleşme Sorunları

Kişi içinde bulunduğu ortama uyum sağlayamayıp bu nedenle bir yıkım yaşadığında, olumsuz duygularından kaçınmak ve bunlarla başa çıkabilmek amacıyla madde kullanımına başvurabilir. Kişi maddeyi aldığı anda cesareti ve özgüveni artıyorsa kullanımını sürdürür. Böylelikle ruhsal bağımlılık gelişir (Köroğlu, 2016: 58).

Bağımlılık kişinin dansa kalkmak için içki içmeye gereksiniminden, süregiden kaygısını azaltmak için gün boyu içmesine dek değişen bir aralıkta kendisini gösterir. Sosyal sorunlarda da kişi maddeye, özellikle de alkole yönelebilir. Bu durumlar, kişinin toplumsal durumlarda kendini rahat hissedememesi, engellendiğini düşünmesi, diğer insanlar tarafından kullanıldığını düşünmesi, iyi iletişim kuramama gibi durumlar olabilir (Köroğlu, 2016: 59).

Herken, Bodur ve Kara'nın (2000) çalışmasında madde kullanan öğrencilerin sosyal ilişkileri iyi olmakla birlikte, bu öğrencilerde nevrotik ve psikotik özelliklerin sıklığının daha yüksek oranda olduğu bulunmuştur. Bunun yanında, antisosyal ve dürtüsel özelliklerin daha yüksek düzeyde olmasının, madde kullanımı ile ilişkili olduğu saptanmıştır (Onan, Kaplan, Yalçın ve Erbaş, 2016). Dolayısıyla madde kullanan gençler dışadönük olsalar dahi dürtüsellik ve antisosyal özellikler nedeniyle sosyal ilişkilerde sorun yaşayabilmektedirler.

1.4.6 Düşük Engellenme Eşiği

Bazı insanlar mizaçları gereği diğer insanlara göre daha hassas ve kırılgandırlar. Bu nedenle olumsuz duygulara daha kolay kapılırlar. Bu mizaca sahip bireyler toplumsal yaşamda sıklıkla karşılaşılan engellenmelere yönelik olarak da daha yoğun bir yıkım yaşarlar. Madde kullanmaya yönelen insanların bir kısmı maddenin vermiş olduğu hazdan çok, sıkıntıların giderilmesi ve olumsuz duygulardan kaçınmak için madde kullanımına yönelmektedirler. Madde kullanmayı bırakan birçok insanın olumsuz yaşam olaylarıyla karşılaştıklarında tekrar madde kullanmaya başlamaları da bu durumu doğrulamaktadır (Çetin, 2013: 6).

Benzer şekilde ödüllendirilme ve haz duygusunu ertelemeye zorluk çeken ve yaşamın olağan akışına uymayacak bir beklentiyle sürekli iyi duygular yaşamak

isteyen kişilerde, maddeye yönelim ve bağımlılık daha kolay gelişmektedir (Eşel, 2001: 99).

1.4.7 Risk Alma Davranışları

Irwin (1997) risk alma davranışlarını geniş bir yelpazede tanımlamıştır. Buna göre risk alma davranışı; madde kullanımından, korunmasız veya kontrolsüz cinsel ilişkiye, ekstrem sporlara katılmaktan, yeni bir sosyal çevreye girişe kadar birçok farklı davranışı kapsar. Risk alma davranışı en sık ergenlik döneminde görüldüğü için madde kullanımında da bir risk faktörü oluşturur. Bu dönemde ergenlerde nörogelişim süreci henüz tamamlanmadığı için dürtüsellik yoğun olarak görülür (İlhan, 2017).

Bunun yanında ergenlik dönemi bir gelişimsel süreç olarak başkaldırıların yaşandığı, toplumun koymuş olduğu sınırları aşma isteğinin en yoğun yaşandığı dönemdir. Bunun yanında, çoğu zaman risk alabilmek ve riskli davranışlarda bulunmak gençler için çekici hale gelip kendi aralarında daha kolay kabul görmeyi sağlayabilir. Tüm bu durumlar ergenin maddeye yönelimini kolaylaştırabilir (Eken ve Evren, 2003: 78).

1.4.8 Kişilik Özellikleri

Kişilik, bireyin kendine özgü, değişik durumlarda ve zaman içinde kalıcı olan duygu, düşünce ve davranış örüntüsüdür (Morris, 2013: 452). Alkol veya madde kullanımında bazı kişilik özellikleri ve biyolojik temelli mizaç özellikleri önemli rol oynamaktadır.

Psikanalitik bakış açısı psikoaktif etki yapan maddeleri kullanmayı, bireyin çocuksu bir haz yaşaması olarak görür. Bu durum yetişkinliğin vermiş olduğu sorumluluklardan kaçmak için bir nevi ödüdür. Freudcu yaklaşım bu durumu ‘ego işlevsel eksikliği’ olarak tanımlamaktadır.

Heyecan arayışı yüksek ve riskli davranışlar sergilemeye eğilimli olan bireylerde alkol ve madde kullanımına daha sık rastlanmaktadır. Öngörü eksikliği ve

kontROLSÜZ davranış biçimi olarak tanımlanan dürtüsellik eğilimi yüksek olan bireylerde de madde-alkol kullanımı yüksek boyutlara ulaşır (Evren, 2004: 109).

Madde bağımlılığı ile ilgili olarak görülen en yaygın kişilik özelliği ise antisosyal kişilik bozukluğudur. Antisosyal kişilik bozukluğunda kişi, otorite figürü olan herşeye karşı saldırgan bir davranış sergiler ve bu kişilerin başı sıklıkla yasalarla derde girer. Bunun yanında, bu kişiler eleştiriye ve engellenmeye karşı da önemli ölçüde tahammülsüzlük gösterirler (Evren, 2004: 110).

1.4.9 Sorun Çözme Becerileri

Sorun çözme stratejileri aile içinde öğrenilir ve bu becerilerin gelişimi ilk defa ailede kazanılır. Kişi, anne ve babasının bir soruna nasıl yaklaştığını gözlemleyerek sorunun nasıl çözüldüğüne dair bir şema oluşturur. Bu durum bireye ilerideki yaşamında sorun çözme becerisi kazandırır. Ancak, buradaki stratejilerdeki hatalar, bireyi işlevsel olmayan sorun çözme mekanizmalarına iter.

Sorun çözme mekanizması sağlıklı bir şekilde gelişmemiş bir birey çözümü maddeye yönelmekte arayabilir. Birey olumsuz bir durum yaşadığında, bu durumun negatif etkilerinden geçici de olsa uzaklaşmak için madde kullanımına yönelebilir. Bu duruma genellikle engellenme eşiği düşük kişilerde rastlanır. Sorunlardan kaçma eğilimi daha çok sorunlarla başa çıkma becerilerinin gelişmemiş olmasından kaynaklanmaktadır (Eşel, 2001: 100).

Bunun yanında, sorun çözme becerilerinin yetersiz oluşundaki bir etmen de iletişim becerisinin sağlıklı bir düzeyde gelişmemiş olmasıdır. Bolton'a göre (1986), birey iletişim becerilerini yeterince geliştiremediğinde yalnızlık, aile sorunları, mesleki sorunlar gibi birçok olumsuz durumla karşılaşır.

İletişim becerileri ile sosyal problem çözme becerileri birbiriyle yakından ilişkilidir. Nezu ve Ronan'a göre (1988), sorun çözme becerilerinin yetersiz oluşu bireylerde uyumsuzluğun yanı sıra psikopatolojik problemlere de zemin hazırlar (Batıgün ve Kayış, 2014).

Veriler göz önüne alındığında sorunlarını sağlıklı bir şekilde çözmeyi başaramayan bireyler, yaşadıkları rahatsızlık hissinden geçici olarak uzaklaşmak için madde kullanmaya yönelebilirler.

İKİNCİ BÖLÜM

MADDE BAĞIMLILIĞININ TEDAVİSİ

2.1 FARMAKOLOJİK TEDAVİ

Genel olarak ifade edilecek olursa madde bağımlılığın tedavisinde önemli iki hedef bulunmaktadır. Bunlardan ilki madde alımının sonlanmasıyla ortaya çıkan yoksunluk krizinin kontrol altına alınması, diğeri ise tedaviden olumlu sonuç alarak iyileşmiş olan hastanın madde kullanımını tekrar denemesinin (nüks, relaps) önlenmesidir (Uzbay, 2009: 8).

Tüm bireylere yanıt veren optimal bir tedavi yoktur. Arınma sürecinde bağımlılıkla psikolojik düzeyde baş etmeyi zorlaştıran yükselen içme dürtüsü hastayı son derece olumsuz etkiler (Doğan ve İlhan, 2014: 120). Arınma sürecinde; kullanılan madde tümüyle kesilmekte veya bunun yerine daha düşük düzeyde bağımlılık oluşturan bir madde ya da yoksunluk krizlerinin daha hafif atlatılmasını sağlayacak bazı ilaçlar verilerek vücudun bağımlı olunan maddeden arınması sağlanmaktadır (Uzbay, 2009: 9).

2.2 NÜKS ÖNLEME TEDAVİSİ

Nüks etme, bağımlılıkta maddenin bırakılmasından sonra maddeye olan ihtiyacın tekrar alevlenmesi olarak tanımlanır. Bu başlık altında nükse yatkın kişilik yapıları ve nüksün önlenmesi için kullanılan terapi şekillerinden bahsedilmiştir.

Bağımlılıkta arınma süreci maddeyi bıraktıktan birkaç hafta içinde gerçekleşir. Ancak, arınma sürecinde bireylere yeterli psikososyal destek verilmezse bağımlılık tekrar nüks eder (YEDAM, 2018). Yapılan araştırmalara göre bazı kişilik özelliklerine sahip madde bağımlısı kişilerde maddeyi bıraktıktan sonraki dönemde nüks etme olasılığı daha yüksektir. Nüks yaşayan alkol bağımlıları, nüks yaşamayan alkol bağımlılarıyla kıyaslandığında daha düşük kararlılık sergilemiş olup bunun yanında, daha yüksek yenilik arayışı ve düşük işbirlikçilik tutumuna sahip oldukları gözlenmiştir (Foulds, Newton, Howes, Guy, Boden ve Mulder, 2017). Buna ek

olarak, antisosyal kişilik bozukluğu gösteren bağımlılarda erken nüks yaygın şekilde görülmektedir (Poldrugo ve Forti, 1988; Rounsaville, 1987). Sonuç olarak, nüks tedavilerinde bazı kişilik özellikleri önceden belirlenip, etkili nüks önleme tedavileri geliştirilmelidir.

Nüks önleme modeli bir nevi sosyal ve bilişsel modele dayanmaktadır. Bu modele göre tekrar madde kullanımını önlemek veya sınırlandırmak, bilişsel ve davranışsal bir strateji gerektirir. Bu nedenle nükse neden olabilecek faktörlerin belirlenmesi ve bu faktörlerin kontrol altına alınması önemlidir. Nüks önlemede kullanılan bu tedavilerden biri de bilişsel davranışçı terapidir (BDT). Duyguların doğrudan değiştirilmesinin zor olduğu durumlarda bu terapi etkin bir sonuç sağlamaktadır (Doğan ve İlhan, 2014: 122). BDT kişinin duygu ve düşüncelerinin farkına varmasını sağlayan bir dizi yöntem geliştirmiştir. Bu tedavide terapist, madde bağımlısı kişide nüksü tetikleyebilecek faktörleri belirler ve danışanın bilişsel ve davranışsal olarak zayıf yönlerini saptayarak stratejiler oluşturmaya yardım eder (Uzay, 2009: 10).

Nüks önlemede kullanılan bir diğer terapi yöntemi ise EMDR (Eye movement desentization and reprocessing) yöntemidir. Yöntem, göz hareketleri ile duyarsızlaştırma tekniği ve yeniden işleme olarak da adlandırılır. Özellikle bağımlı bireyin geçmişte yaşadığı travmalardan kaçış amaçlı olarak maddeye sığındığı durumlarda EMDR, olumlu sonuçlar ortaya koymaktadır (Öncü, 2018).

2.3 TERAPİ VE DANIŞMANLIK

Bağımlılıkta terapi bir gerekliliktir. Bağımlılığın yol açtığı davranış kalıplarının yerine yeni davranış biçimlerinin kurulması, bozulan aile ve çevre ilişkilerinin tekrar düzenlenmesi gerekmektedir (Ögel, 2006: 27).

Bireysel danışmanlıkta doğrudan amaçlanan, hastanın madde kullanımını azaltmaktır. Kullanılan bu yöntemde hastanın bozulan iş yaşamı, aile ilişkileri, sosyal ilişkileri üzerinde durulur ve kişinin bozulan çeşitli işlevleri tekrar düzeltilmeye çalışılır. Kısa dönemde çeşitli davranışsal yöntemler kullanılarak hastanın yaşadığı sorunlarla başa çıkmasına ve maddeden uzak kalmasına yönelik çalışmalar gerçekleştirilir (Ögel, 2006: 28).

Nüks önleme bölümünde bahsedilen terapi modellerinin yanısıra madde bağımlılığının tedavisinde kullanılan bir çok farklı terapi yöntemi bulunmaktadır. Bunlardan destekleyici ifade edici terapi, zaman sınırı olan madde bağımlısı hastalar için uyarlanmış olan bir psikoterapi yöntemidir ve terapinin iki temel bileşkesi vardır. Destekleyici teknikler hastanın kendi yaşam hikâyelerinin ortaya konulması ve bunlar üzerinde tartışılarak hastanın kendisini rahat hissetmesini sağlamayı hedefleyen teknikleri içerir. Dışavurumcu terapi tekniklerinde ise hastanın kişilerarası ilişkilerinde var olan sorunları belirlenerek, bu sorunlar üzerinde durulması amaçlanmaktadır (Dilbaz, 2012: 81).

Bağımlı bireylere uygulanan başka bir terapi ise grup terapisi. Grup terapisinde grup yoluyla bireylerin, sosyal, davranışsal, duygusal uyumlarının kolaylaştırılması amaçlanır. Grup terapisinde, grup baskısı kişilerin daha önce edinmiş oldukları olumsuz davranışları değiştirmede bireysel danışmanlıktan daha etkilidir. Aynı anda birçok kişi tedavi edildiğinden zaman bakımından da tasarruf sağlamaktadır. Şiddetli çökkünlük yaşayan, alkol ve madde bağımlılığı bulunan, psikolojik ilaç bağımlılığı bulunan, boşanmış olan ve ölümcül hastalığı bulunan bireylerde oldukça etkili bir yöntemdir (Zastrow, 2014: 387).

2.4 AİLE TERAPİSİ

Aile terapisi, ele alınan bir sorunu çözme sürecinde tüm aileyi sürece katma yaklaşımıdır. Temelde hedeflenen, fiziksel, psikolojik veya sosyal açıdan sağlıklı olan bireyi iyileştirmektir. “Bireylerin davranışları, aile örüntüsünün bir uzantısıdır” varsayımı, aile tedavisinin temelini oluşturmaktadır. Danışanın sosyal çevresindeki iletişim ve etkileşim kalıplarını analiz ederek, davranışlarının nedenini anlama, birey ve ilişkiler sistemi üzerinde durma, aile tedavisinin temel hedefleridir. Compton ve Galaway (1975)’e göre aile üyeleri ve uzmanlar, aile üyelerinin olumlu ve olumsuz davranışlarını, empatik bir yaklaşımla gözlemleyerek ve teşhis koyarak aile ortamında nelerin değişmesi gerektiğine karar vermektedirler (Bulut, 1999: 153).

Bu tedavide, bağımlılığın diğer aile bireylerini de etkileyen bir hastalık olduğu görüşünden hareket edilmektedir. Bağımlı ile birlikte yaşayanlar da bağımdaş (eş bağımlı) durumdadır. Bu kişilerin, bağımlılığın belirtilerine paralellik gösteren

belirtileri bulunmaktadır. Tedavide yapılmaya çalışılan, aile bireylerinin kendi sorunlarına yönelmelerini sağlamak ve bu sorunlarla baş etme becerilerini geliştirmelerine yardımcı olmaktır. Böylece hem bağımlı hem de bağımlı ile birlikte yaşayan kişiler pozitif yönde etkilenecek ve sonuçlar üzerine olumlu katkılar söz konusu olacaktır. Son yıllarda bu konunun oldukça popüler olmasına karşın, sınırlı sayıda bilimsel çalışma olduğu bilinmektedir (Doğan ve İlhan, 2014: 124).

Aile terapisi iletişimsel, davranışsal problemlere sahip olan ailelere yardım etmeyi amaçlayan bir grup terapisi. Aile terapisi, ebeveyn-çocuk ilişkisindeki problemleri, evlilik çatışmaları ve ebeveynlerle olan çatışmalarda kullanılabilir. Aile terapisi veya aile danışmanlığı ile ilgili problemlerin bazıları, anne-baba ve gençler arasındaki anlaşmazlıklar, alkol ve madde kullanımı, ev içi görevler ve sorumluluklar, iletişim problemleri ve bunun gibi konuları içermektedir (Zastrow, 2014: 386).

O'Farrell ve Clements'in 2012'de yayınladığı çalışmada alkol ve madde bağımlıları için üç şekilde uygulanabilecek aile terapisi sisteminden bahsedilmektedir. Bu modeller aile hastalığı modeli, aile sistemleri modeli ve davranışsal modeldir. Aile hastalığı modelinde, bağımlının dışında diğer aile bireyleri de desteklenmelidir. Diğer aile bireylerinin bağımlı yüzünden psikolojilerinin bozulmuş olabileceği savunulur. Aile sistemleri modelinde ise bağımlı ailesinin bir bütün olarak ele alınması gerektiği vurgulanır. Davranışsal modele göre ise alkol ve madde kullanma davranışı, öğrenilebilen bir davranıştır, sistemini benimser (Bulut, 2017: 16). Buna göre davranışlar, aile içinden gelen negatif ve pozitif pekiştireçler tarafından şekillenir. Pozitif ve negatif pekiştireç olarak rol oynayan aile davranışları belirlenerek madde kullanmaya yol açan pekiştireçlerin ortadan kaldırılması amaçlanır (Bulut, 2017: 16).

2.5 KENDİNE YARDIM GRUPLARI

Kendine yardım grupları denildiğinde akla öncelikle adsız alkolikler ve adsız narkotikler grubu gelmektedir. Adsız alkolikler grubu, 1935 yılında alkol bağımlısı bir doktor öncülüğünde kurulmuştur. Alkol bağımlılığında psikiyatrik tedavilerin yanında ruhsal olarak da gelişimi hedefleyen bir dernektir (Peynirci, 2018).

Adsız alkolikler grubu, alkol ve uyuşturucu sorunu ile baş etmek amacıyla, kişilerin kendi aralarında oluşturdukları kar amacı gütmeyen arkadaş grubu niteliğindedir. Kendi kendine yönetilen terapatik gruplar özellikle, etiketlenme sorunu yaşayan bireylerin bir araya gelerek gruplaşması şeklinde oluşmaktadır. Amacı, toplumca yaratılan izolasyonu ortadan kaldırmaktır. Tedavi kişinin öncelikle bağımlılığını kabul etmesiyle başlar ve süreç 12 basamak programı ile yürütülür (Gürol, 2012: 239).

2.6 MOTİVASYON KAZANDIRICI TEDAVİLER

Madde bağımlılığında etkin bir tedavi sağlamak için öncelikle danışanda motivasyon oluşturmak tedavinin ilk adımıdır. Tedaviyi düşünmeyen danışanlarda değişimi başlatmak için oldukça önemlidir.

Motivasyon kazandırıcı tedavilerin başında, motivasyonel görüşme yöntemi gelir. Motivasyonel görüşmede öncelikle danışanın madde kullanım öyküsü alınır. Madde kullanımının kişinin yaşamında nasıl bir yer edindiği, madde kullanımının bir sorun olarak algılanıp algılanmadığı, eğer madde kullanımı bir problem olarak değerlendiriliyorsa yaşamının hangi alanlarında ne tür sorunlara yol açtığı, madde kullanımının bırakılması durumunda gelecek planlarının neler olabileceği gibi konularda danışan ile detaylı görüşmeler gerçekleştirilir (Doğan ve İlhan, 2014: 126). Yine görüşmelerde, danışanların içsel motivasyonları keşfedilir ve güçlendirilmeye çalışılır. Değişim konusunda ikilem yaşayan kişilerin bu karmaşa durumlarının çözülmesi ve bireyin değişime yönlendirilmesi sağlanır (Aldemir, 2017: 120).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM VE BULGULAR

3.1 YÖNTEM

3.1.1 Araştırmada kullanılan metodlar

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi izlenmiştir. Nitel araştırma; gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi birçok veri toplama aracının yerine göre aynı anda kullanıldığı bir araştırma metodudur. Olaylar, durumlar ve araştırmayı yürüten kişinin algıladıkları; araştırmanın doğal ortamında gerçekçi ve bütüncül bir biçimde incelenir (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 69). Nitel araştırmada; araştırılan konu hiçbir sınırlayıcılığı olmaksızın tüm gerçekliği ile yansıtılır, bu da araştırmacıya işlevsellik ve farklı bakış açıları sunar (guncelpsikoloji.net). Bunun yanında araştırmada; fenomenoloji (olgu bilim) deseni kullanılmıştır. Olgu bilim desenine göre; farkında olunan ancak derinlemesine ve detaylı bir kavrayışa sahip olmadığımız durumlara odaklanılır. Kavramlar bize yabancı olmadığı ancak olguların tam anlamıyla kavranmasının güç olduğu çalışmalar için uygun bir yöntemdir (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 69). Bogdan ve Biklen (1998)'e göre olgu bilimi; araştırma yürütülürken araştırmacının, belirli durumlarda meydana gelen olay ve etkileşimlere ilişkin anlamları açığa çıkarmaya çalışmasıdır.

Bu araştırmada, bahsedilen metodlar ışığında katılımcılarla derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiş, katılımcıların söylemlerinden yola çıkılarak çeşitli ilişkilere ulaşılmıştır. Bu çalışmada aynı zamanda betimsel analiz yöntemi de kullanılmış, katılımcıların söylemlerindeki bazı çarpıcı noktalara doğrudan alıntılarla yer verilmiştir. Betimsel analiz yönteminde, görüşülen bireylerin görüşlerinin çarpıcı kısımları, çalışma içerisinde doğrudan alıntılarla yansıtılır (Yıldırım ve Şimşek, 2015: 239).

3.1.2 Çalışma Grubu

Araştırmada Sincan Kampüs’ündeki Çocuk Kapalı Cezaevi ve Kadın Kapalı Cezaevinde bulunan 18 yaş altındaki ergenlerden oluşan bireyler ele alınmıştır. Bu kurumlarda kalan bireylerden daha önce madde kullanmış veya halen madde bağımlısı olan 21 hükümlü ve tutuklu birey, araştırmanın çalışma grubunu oluşturmaktadır. Bu grup demografik olarak 17 kişi erkek, 4 kişi kadın olmak üzere yaşları 14-17 arasında değişen genç bireylerden oluşmaktadır. Araştırmada erkeklerin oranı yüzde 81, kadınların oranı yüzde 19’dur. Bu oran aynı zamanda Türkiye’de ceza infaz kurumlarında kalmakta olan cinsiyet grubu yüzdesini temsil eder niteliktedir.

3.1.3 Veri Toplama Teknikleri

Bu araştırmada, madde bağımlılığı ile ilişkili psikolojik faktörler incelenmiştir. Madde bağımlılığı ile ilişkili psikolojik faktörlerin belirlenmesi için öncelikle literatür taraması yapılmış, ardından literatüre dayalı olarak belirlenen sorular çerçevesinde madde bağımlısı bireylerle derinlemesine mülakat yöntemi kullanılarak görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmayı yürütebilmek için Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkif Evleri Genel Müdürlüğü’nden gerekli izinler alındıktan sonra çalışma, Sincan Kampüs Cezaevlerinde yürütülmüştür.

Araştırma nitel veri analizi tekniği uygulanarak yapılmış ve 18 yaş altındaki ergenlerden oluşan ve daha önce madde kullanmış veya halen madde bağımlısı olan 21 hükümlü ve tutuklu bireyle derinlemesine mülakat gerçekleştirilmiştir. Görüşmede açık uçlu sorular sorulmuştur. Açık uçlu sorular araştırmacıya incelemek istediği olguyu esnek bir yaklaşımla ele alma, keşfetme ve toplanan verilerden yola çıkarak kuram oluşturma imkânı sağlar (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Açık uçlu soruları kuramsal bir temele dayandırmak için literatür araştırması yapılmış; özellikle birçok araştırmanın ortak sonucu olarak gözlemlenen ve Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından da kabul edilen 18 yaş öncesi uyuşturucudan koruyucu faktörler ve risk faktörleri göz önünde bulundurularak açık uçlu mülakat soruları oluşturulmuştur. Bu durumda mülakat soruları, madde bağımlılığı ile ilişkili faktörlerin neler olduğunu anlamaya yönelik 2 ana başlıktan oluşmaktadır. Bunlar;

koruyucu faktörler ve risk faktörleridir. İki ana başlıkta on soru ve bunların açılımları bulunmaktadır. Koruyucu faktörler ana başlığı altında beş faktör anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Bu maddeler:

1. Primer bakım verenlerle ilişki (anne-baba veya onların yerine bakım veren kişi,
2. Başa çıkma becerileri,
3. Duygu düzenleme-öfke kontrolü,
4. Fiziksel güvenlik,
5. Eğitim durumudur.

Diğer ana başlık ise risk faktörlerinin belirlenmesidir. Bu bölümde de 5 faktör incelenmektedir. Bunlar:

1. Travma ve kötü çocukluk yaşantıları,
2. Gelir durumu,
3. Arkadaş çevresi,
4. Dürtüsellik-heyecan arayışı ve riskli davranışlar,
5. Genel psikolojik sağlıktır.

3.1.4 Araştırmanın Kısıtlılıkları

Araştırmada veriler cezaevinde görüşmeler yapılarak elde edilmiştir. Nitel araştırma metoduyla ve derinlemesine mülakat yöntemiyle açık uçlu sorular katılımcılara yöneltilmiştir. Cezaevlerine elektronik cihaz, cep telefonu, ses kayıt cihazı gibi eşyaların girmesi yasak olduğu için görüşmelerde katılımcıların verdiği cevaplar elde yazılarak kaydedilmiştir. Araştırma yürütülürken, hem katılımcının ilgisini ve dikkatini canlı tutmak hem de katılımcının söylediklerini dikkatli bir şekilde kayda almak araştırmanın zorlayıcı yönlerindendir. Cezaevlerinde güvenlik gereği görüşmeler infaz koruma memurları eşliğinde yapılmaktadır ve bu durum katılımcıların kendilerini güvende hissetmemelerine ve gizlilik ihlaline yol açmaktadır. Katılımcılar infaz koruma memurları tarafından koşullarından alınıp getirilmekte ve görüşme bitene kadar infaz koruma memuru görüşme odasında kalmaktadır. Bu durumun, infaz koruma memurları için getirdiği ekstra iş yükü nedeniyle memurlarda rahatsızlık oluşturduğu ve görüşme süreci için zaman baskısı

hissedilmesine yol açtığı gözlenmiştir. Kadın cezaevinde 18 yaş altı uyuşturucu bağımlısı sayısının az olması nedeniyle kadın katılımcı sayısı erkek katılımcılara oranla düşük kalmıştır. Yine de Türkiye’de ceza infaz kurumlarında kadınların erkeklere oranının 1/10 olduğu göz önünde bulundurulduğunda örneklem açısından yeterli bir temsil oluşturduğu düşünülebilir. Son olarak, nitel araştırmanın doğası gereği kültürel, sosyal ve ekonomik farklılıklar soruların algılanmasında ve doğru cevaplara ulaşılmasında zorluk yaratabilmektedir. Bu çalışmada da katılımcıların eğitim düzeyi, bilişsel seviyesi ve soruları anlama kapasiteleri zaman zaman araştırmanın yürümesini zorlaştıran bir unsur olarak belirmiştir. Bu nedenle görüşme boyunca katılımcıların soruları anlayarak bilinçli cevaplar vermeleri ve kendilerini güvende hissedip açmaları için görüşme boyunca çaba harcanmıştır.

3.2 ÇALIŞMANIN ÖNEMİ

Madde bağımlılığı ve uyuşturucu kullanımı günümüzde gençler arasında giderek yaygınlaşmaktadır ve dünya çapında hem madde çeşitliliği hem de uyuşturucu madde pazarının genişliği hiç olmadığı kadar artmıştır. (Dünya Uyuşturucu Raporu, 2018). Uyuşturucu kullanımı ciddi ekonomik ve sosyal sorunlara yol açmaktadır. Dünyada ve ülkemizde madde bağımlılığı ve uyuşturucu kullanımıyla ilgili çeşitli araştırmalar yapılmaktadır. Birçok önlem alınmasına rağmen madde bağımlısı sayısında artış devam etmektedir. Dünyada yaklaşık olarak 15-64 yaş arası nüfusun % 5,6’ sını oluşturan 215 milyon kişinin en az bir kez madde kullandığı tahmin edilmektedir (Dünya Uyuşturucu Raporu, 2018). Bu sebeple madde bağımlılığı ile ilişkili faktörleri anlamak ve buna dayanarak bilimsel temelli önleme çalışmaları geliştirebilmek için yürütülen çalışmalar günümüzde çok daha fazla önem kazanmıştır.

Aralarında evrensel bazı benzerlikler bulunmakla beraber madde bağımlılığını etkileyen faktörler araştırmadan araştırmaya ve ülkeden ülkeye farklılıklar gösterebilmektedir. Bu sebeple madde bağımlılığına ilişkin her ülkenin kendisine ait özelliklerinin tespit edilmesi ve buna yönelik çalışmalar yapılması büyük önem taşımaktadır.

Buna ek olarak madde kullanımını ve bağımlılığını etkileyen faktörler sadece ülkeden ülkeye değil zamanla da değişebilmektedir. Küreselleşmeye dayalı olarak herşeyin hızla değiştiği bir dünyada araştırmaların güncellenmesi de diğer bir önemli unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında ülkemizde madde kullanımının yasal olarak suç olması, bu alanda çalışma yapmayı ve veri toplamayı zorlaştırmaktadır. Bu durum ülkemizde bu alanda kısıtlı sayıda çalışma yapılmasına yol açmaktadır.

Ayrıca bu çalışma özellikle 18 yaş altı ergenleri odak almaktadır. Birçok araştırma ilk ergenlik (12-14 yaş) ve geç ergenlik (15-17 yaş) grubunun uyuşturucuya başlama anlamında en riskli grubunu oluşturduğuna ve en yoğun kullanımın 18-25 yaşları arasında gerçekleştiğine işaret etmektedir (Dünya Uyuşturucu Raporu, 2018). Bu durum özellikle ergenlik dönemindeki faktörlerin belirlenmesini önemli kılmaktadır. Bu nedenle bu çalışma ülkemizde madde bağımlılığı ile ilişkili faktörlerin belirlenmesi ve dolayısıyla bu faktörlerin önlenmesi için çalışmalar yapılabilmesine, ceza infaz kurumları özelinde katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

3.3 VERİLERİN ANALİZİ

Araştırma sonucunda elde edilen veriler, yorumlayıcı fenomenolojik analiz yöntemine uygun olarak analiz edilmiştir (Smith ve Osborn, 2004). Yorumlayıcı fenomenolojik analizdeki amaç, belli bir yerde, belli bir zamanda insanların yaşam deneyimlerinin belirli bir olgu bağlamında algılamak ve anlamaktır (Willing ve Rogers, 2013). Analizler, katılımcıların ifadelerini ayrıntılı bir şekilde inceleyerek; madde bağımlılığı ile ilişkili psikolojik faktörlere ilişkin ana temalar ortaya çıkarmak ve toplanan verileri anlamlı bir yapıya kavuşturmak amacıyla yürütülmüştür.

Fenomenolojik çalışma, bireyi, bakış açısını, dünyasını ve deneyimlerini birbiriyle ilişkili olarak ele alır ve bireylerle derinlemesine görüşme yapılarak yaşadıkları bir olgunun anlamına ve gerçekliğine ulaşılacağını savunur (Creswell, 2013). Yorumlayıcı yaklaşım, bireylerin deneyimlerini kendi bağlamında ele almaya ve anlamaya çalışır.

Araştırma analizi dört aşamada gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerinden elde edilen bütün dokümanlar araştırmacı tarafından notlar alınarak derinlemesine incelenmiştir. Ardından metinler belirlenen temalara dönüştürülmüştür. Üçüncü aşamada, araştırmacı tarafından metinlerden elde edilen temaların bağlantıları araştırılarak ilgili bağlam içerisinde kavramsallaştırma yapılmıştır ve son aşamada ortak ana temalar ve alt temalar oluşturulmuştur (Smith ve Osborn, 2003).

Araştırma sorularına verilen tüm cevaplar kategorilere dönüştürüldükten sonra bu kategoriler excel programına girilmiştir. Böylelikle metinsel nitel veri, excel programı ile işlenebilecek hale gelmiştir. Daha sonra excel verisi SPSS 25 programına aktarılarak analiz ve tabloların dökümleri sayı ve yüzde olacak şekilde ifade edilmiş, bu tablolar excelde tekrar düzenlenerek word dosyasına aktarılmıştır. Araştırmada elde edilen çubuk grafikler de excel programı kullanılarak elde edilmiştir. Tüm bu analizler neticesinde ortaya çıkan sonuçlar yorumlanmıştır.

3.4 BULGULAR

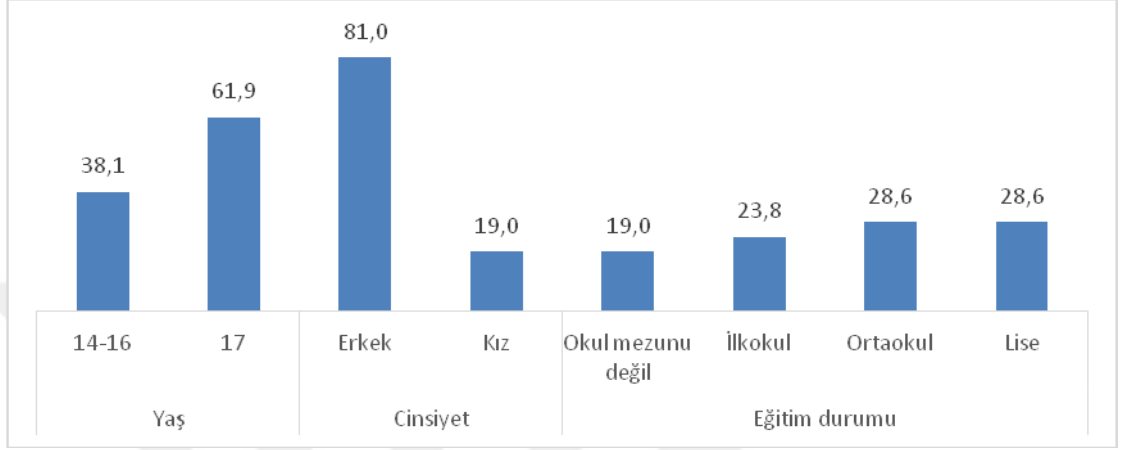
Tablo 3.1: Katılımcıların Demografik Özelliklerinin Dağılımı

		N	%
Yaş	14-16	8	38,1
	17	13	61,9
Cinsiyet	Erkek	17	81,0
	Kız	4	19,0
Eğitim durumu	Okul mezunu değil	4	19,0
	İlkokul	5	23,8
	Ortaokul	6	28,6
	Lise	6	28,6

Kaynak: Katılımcılara uygulanan görüşme formundan elde edilen veriler.

Tablo 3,1’den elde edilen bulgulara göre, çalışmaya katılan bireylerin %61,9’u 17 yaşında %38,1’i ise 14 ile 16 yaş grubu aralığındadır. Bireylerin %81’i erkek %19’u kızdır. Bireylerin %28,6’sı ortaokul, %23,8’i ilköğretim mezunudur.

Şekil 3.1: Katılımcıların Demografik Özelliklerinin Dağılımı

Kaynak: Katılımcılara Uygulanan Görüşme Formundan Elde Edilen Veriler.

Tablo 3.2: Aile ve Gelir Durumu ile İlgili Değişkenlerin Dağılımı

		n	%
Yetiştiren kişi	Anne-baba	19	90,5
	Sadece anne	1	4,8
	Başkası	1	4,8
Anne-baba birlikteliği	Birlikte	15	71,4
	Ayrı	6	28,6
İhtiyaçları karşılayan kişi	Ailesi	16	76,2
	Ailesi ve akrabaları	3	14,3
	Kendisi	2	9,5
Temel ihtiyaçları karşılayabilecek	Evet	14	66,7

gelir durumu	Kısmen	4	19
	Hayır	3	14,3
Sosyal ihtiyaçları karşılayabilecek gelir durumu	Evet	11	52,4
	Kısmen	1	4,8
	Hayır	9	42,9
Aileyle iletişim durumu	İkisiyle iyi	12	57,1
	Anneyle iyi	6	28,6
	Babayla iyi	1	4,8
	İkisiyle kötü	2	9,5
Birlikte vakit geçirme durumu	Birlikte aktivite yaparız	17	81
	Birlikte aktivite yapmıyoruz	4	19

Kaynak: Katılımcılara Uygulanan Görüşme Formundan Elde Edilen Veriler.

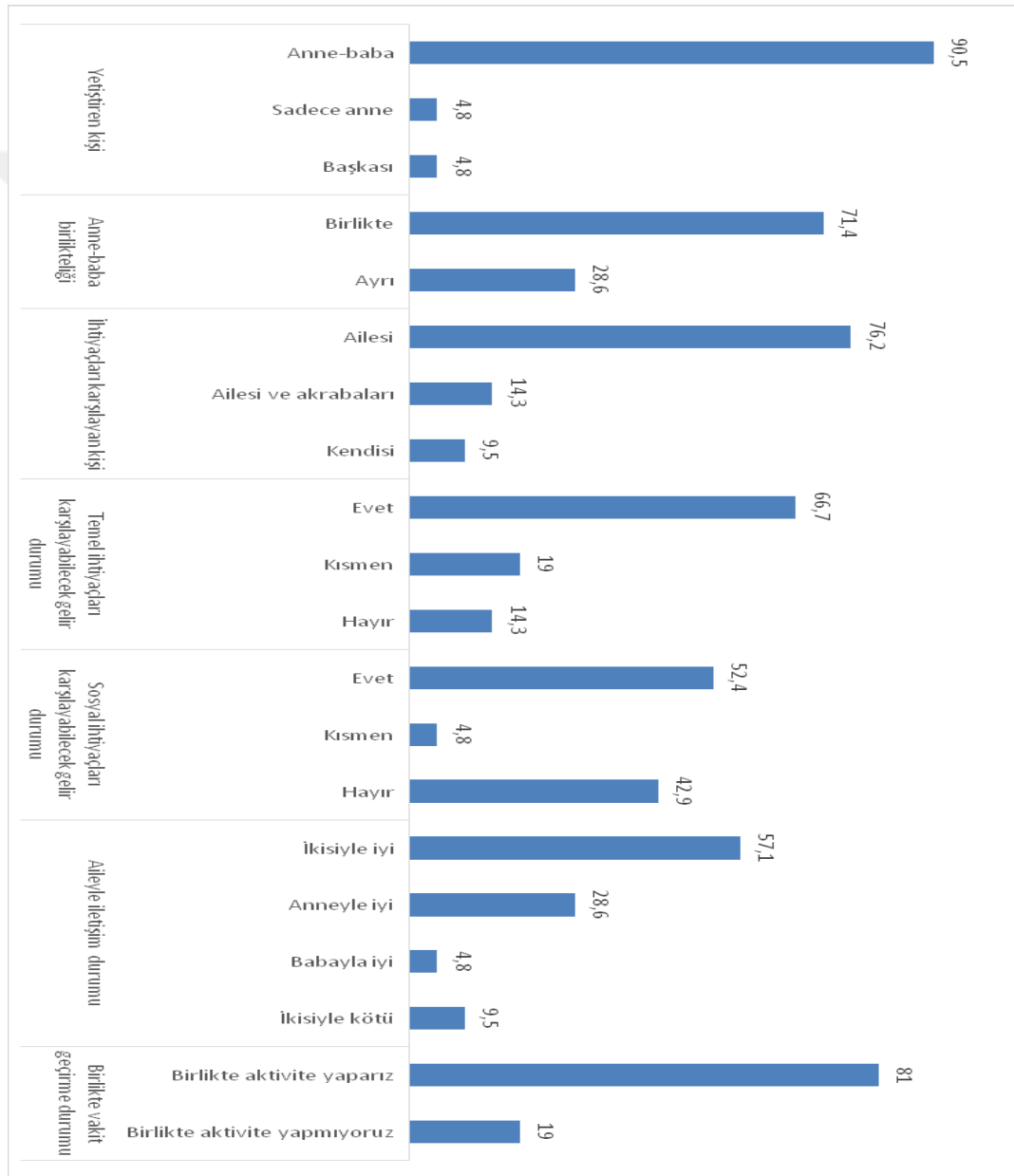
Tablo 3,2’den elde edilen bulgulara göre, çalışmaya katılan bireylerin %90,5’ni anne babaları yetiştirmiştir. %71,4’ünün anne ve babaları birlikte, %28,6’sının ise ayrıdır. Bireylerin %76,2’sinin ihtiyaçlarını ailesi, %14,3’ünün ailesi ve akrabaları karşılamakta, %9,5’i ise ihtiyaçlarını kendisi karşılamaktadır. Buna göre; bireylerin sadece 4,8’inin primer bakım vereninin anne-baba dışında bir kişi olduğu, % 90’dan fazlasının kendi anne-babaları tarafından yetiştirildikleri söylenebilir.

Çocukların %66,7’si temel ihtiyaçlarının karşılanabildiği bir gelir düzeyine sahip olduklarını belirtirken, % 19’ü temel ihtiyaçlarının kısmen karşılanabildiği bir gelir düzeyine sahip olduklarını, % 14,3’ü ise temel ihtiyaçlarının karşılanamadığını ifade etmiştir.

Gelir düzeylerinin sosyal ihtiyaçları karşılayıp karşılayamadığı sorulduğunda ise %52,4’ü gelir düzeylerinin sosyal ihtiyaçları karşılayabilecek düzeyde olduğunu, % 4,8’i kısmen karşılayabildiğini, % 42,9’u ise gelirlerinin sosyal ihtiyaçlarını karşılayabilecek düzeyde olmadığını belirtmiştir.

Anne ve babasının her ikisi ile de iyi geçinen bireylerin oranı %57,1, sadece annesiyle iyi geçinenlerin oranı %28,6, sadece babasıyla iyi geçinenlerin oranı %4,8, ikisiyle de geçinemeyenlerin %9,5'dur. Bireylerin %81'i ailesiyle birlikte aktivite yaparak vakit geçirmektedir. Buna göre; bireylerin sadece % 9,5'inin her iki ebeveynle de anlaşılamadığı ve ebeveynleriyle ciddi iletişim sorunları olduğu, % 90'dan fazlasının ailesiyle iletişim kurabildikleri söylenebilir.

Şekil 3.2: Aile ve Gelir Durumu ile İlgili Değişkenlerin Dağılımı

Kaynak: Katılımcılara Uygulanan Görüşme Formundan Elde Edilen Veriler.

Tablo 3.3: Şiddete Maruz Kalma ve Sorun Çözme Becerisi ile İlgili Değişkenlerin Dağılımı

		n	%
Ev içinde fiziksel ve psikolojik şiddete maruz kalma	Evet	7	33,3
	Hayır	14	66,7
Ev dışında fiziksel ve psikolojik şiddete maruz kalma	Evet	10	47,6
	Hayır	11	52,4
Ev dışında fiziksel ve psikolojik şiddete maruz kalınan yer	Evde	1	9,1
	Arkadaş çevresinde	10	90,9
Sıkıntıları, dertleri bakımverenlerle rahatlıkla paylaşabilme	Evet	14	66,7
	Hayır	7	33,3
Sorunların çözümü için bakımverenlerden yardım alabilme	Evet	14	66,7
	Hayır	7	33,3
Sorunun çözümünde yardım alınan kişi	Kendim	15	71,4
	Ailem	1	4,8
	Arkadaşlarım	3	14,3
	Diğerleri	2	9,5
Sorunun çözüm türü	Konuşarak	8	38,1
	İçime atarak	6	28,6
	Zararlı alışkanlıklarla	3	14,3
	Müzik dinleyerek	2	9,5
	İbadetle	2	9,5
	Tek başına takılarak (müzik, yalnızlık)	16	76,2
Üzüldüğünde rahatlama şekli	Zararlı alışkanlıklarla (sigara, zarar verme)	5	23,8
Birisi haksızlık ettiğinde yapılan hareket	Bağırırım, vururum	9	42,9
	Bağırmam, vurmam	9	42,9

	Bağırırım	2	9,5
	Vururum	1	4,8
Uyuşturucu kullanmadan önce çevrede kullanan kişiler	Arkadaşlar	15	71,4
	Aile	4	19
	Duygusal partner	2	9,5
Maddeye ulaşma aracı	Torbacılar	8	42,1
	Arkadaşlar	10	52,6
	Eş	1	5,3

Kaynak: Katılımcılara Uygulanan Görüşme Formundan Elde Edilen Veriler.

Tablo 3,3'den elde edilen verilere göre, çalışmaya katılan bireylerin %33,3'ü ev içinde psikolojik ve fiziksel şiddete maruz kaldığını, %66,7'si ise kalmadığını belirtmiştir. Ev dışında fiziksel ve psikolojik şiddete maruz kaldığını ifade edenlerin oranı %47,6 iken, ev dışında maruz kalmadığını ifade edenlerin oranı %52,4'tür. Bireyler ev dışında psikolojik ve fiziksel şiddete maruz kaldıkları yerin % 90,9 oranında arkadaş ortamı olduğunu belirtmişlerdir.

Bireylerin %66,7'si sıkıntı ve dertlerini primer bakımverenleri ile rahatlıkla paylaşabileceğini, % 33,3'ü ise paylaşamayacağını ifade etmektedir. Benzer şekilde %66,7'si sorunlarının çözümü için primer bakımverenlerinden yardım alabileceğini düşünürken % 33,3'ü ise onlardan yardım alamayacağını düşünmektedir.

Bireylerin %71,4'ü sorunlarını kendi kendine çözmeyi tercih ederken,4,8'i ailesiyle birlikte, 14,3'ü ise arkadaşlarıyla birlikte sorunlarını çözmeyi tercih etmektedir.

Sorunlarını konuşarak çözmeyi tercih edenlerin oranı %38,1, içine atmayı tercih edenlerin oranı %28,6, zararlı maddeler kullanarak üstesinden gelmeye çalışanların oranı %14,3 ve müzik dinleyerek üstesinden gelmeye çalışanların oranı %9,5'tir. %9,5'i ise sorunlarının üstesinden ibadet ederek gelmeye çalışmaktadır.

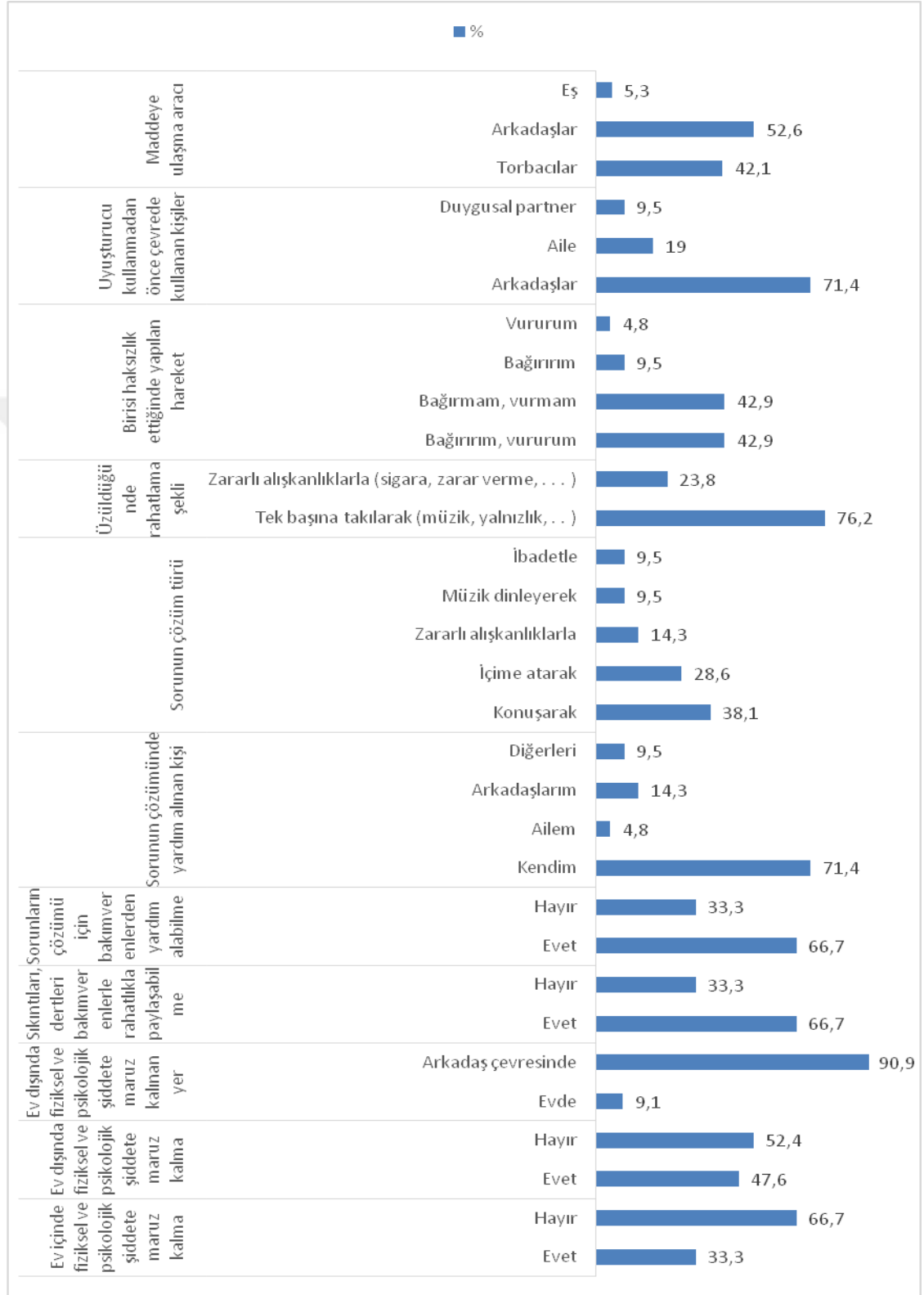
Bireylerin %76,2'si üzüldüğünde tek başına takılarak rahatlamayı tercih ederken, %23,8'i zararlı alışkanlıklara başvurarak rahatlamaya çalışmaktadır.

Çalışmaya katılan bireylerin %42,9'u birisinin kendisine bir haksızlık yaptığını düşündüğünde hem bağırıp hem de vuracağını, %9,5'i sadece bağıracağını, % 4,8'i ise vuracağını ifade ederken, kalan %42,9'u birisi haksızlık ettiğinde karşısındakine bağırıp vurmayı tercih etmediğini belirtmektedir.

Bireylerin uyuşturucu kullanmaya başlamadan önce %71,4'ü çevrelerinde uyuşturucu kullanan arkadaşlarının olduğunu, %19'u ailesinde uyuşturucu kullananların olduğunu, %9,5'i ise duygusal partnerlerinin uyuşturucu kullanıyor olduğunu belirtmiştir.

Çalışmaya katılan bireyler maddeye %52,6' oranında arkadaşları vasıtasıyla, %42,1'i oranında torbacılar vasıtasıyla, %5,3'ü ise eşleri vasıtasıyla ulaştıklarını belirtmişlerdir.

Şekil 3.3: Şiddete Maruz Kalma ve Sorunların Çözme Becerisi ile İlgili Değişkenlerin Dağılımı

Kaynak: Katılımcılara Uygulanan Görüşme Formundan Elde Edilen Veriler.

Tablo 3.4: Sosyal Çevre ve Okul Ortamı ile İlgili Değişkenlerin Dağılımı

		n	%
Oturulan evin, semtin koşulları	İyi	13	61,9
	Orta	4	19,0
	Kötü	4	19,0
Komşuların güvenilirliği, iyiliği	İyi ve güvenilir kişiler	14	66,7
	İyi ve güvenilir değiller	3	14,3
	Emin değilim	4	19,0
Okul ortamı	Öğretmenler ve koşullar iyiydi	15	78,9
	Öğretmenler pek iyi değildi	1	5,3
	Ortam kötüydü (uyuşturucu)	3	15,8
Okulun kalabalıklığı	Kalabalık	14	73,7
	Normal	4	21,1
	Kalabalık değil	1	5,3
Okulda spor imkanı	Vardı	18	90,0
	Yoktu	2	10,0
Okulda öğretmenlerin ilgi durumu	Evet	16	76,2
	Hayır	5	23,8

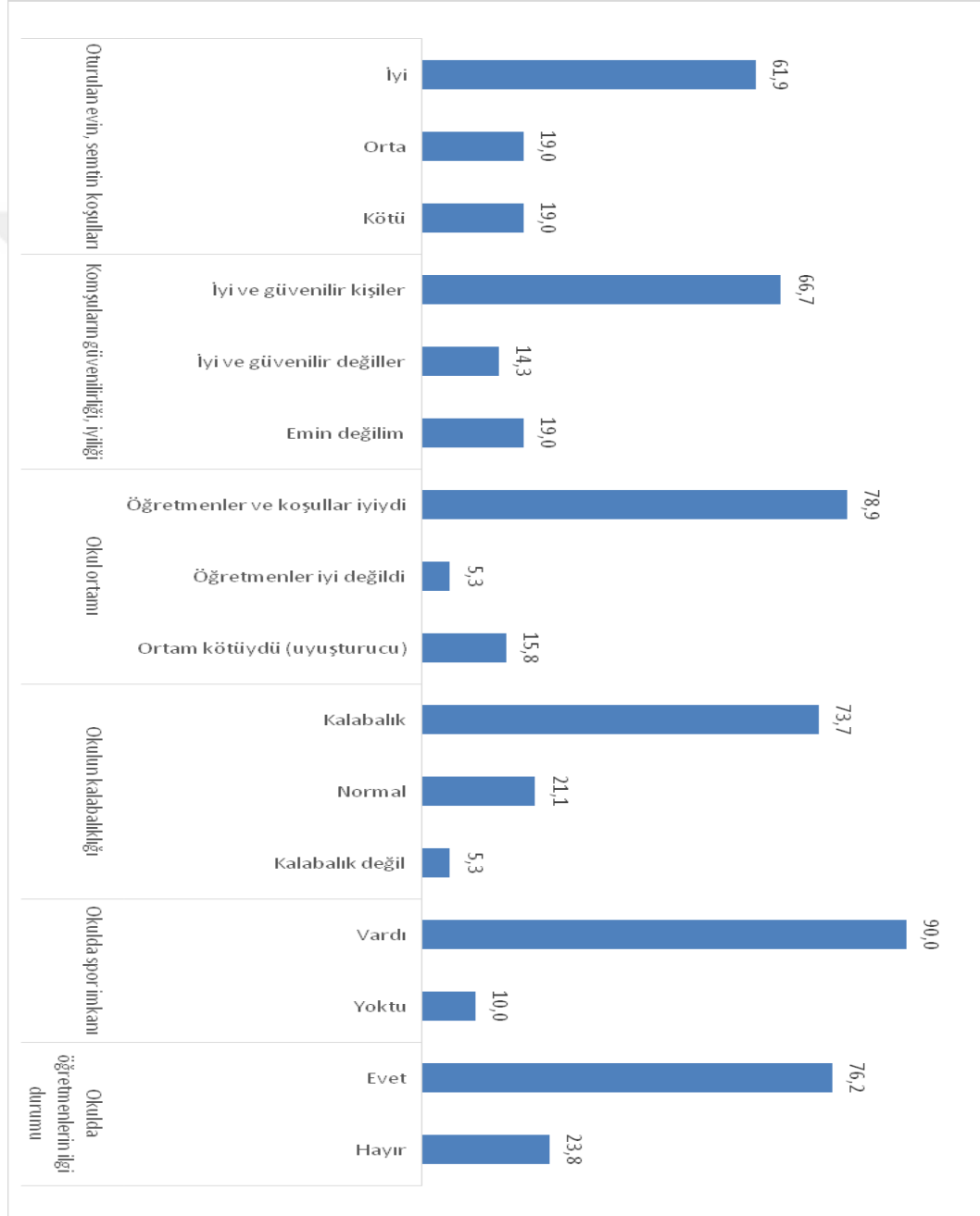
Kaynak: Katılımcılara Uygulanan Görüşme Formundan Elde Edilen Veriler.

Tablo3,4'ten elde edilen bulgulara göre, bireylerin %61,9'u oturduğu semtin koşullarını iyi olarak değerlendirirken %19'u orta, diğer %19'u ise kötü olarak değerlendirmiştir.

Çalışmaya katılan bireylerin %66,7'si komşularını iyi ve güvenilir kişiler olarak değerlendirirken, %19'u emin olmadığını, %14,3'ü ise komşularının iyi ve güvenilir olmadıklarını belirtmiştir. Okul ortamına dair görüşleri alındığında ise

%78,9'u öğretmen ve okul koşullarını iyi olarak değerlendirirken, %15,8'i kötü olarak değerlendirmiştir. Yine %73,7'si gittiği okulları kalabalık, %21,1'i normal olarak değerlendirmektedir.% 90'ı okulunda spor yapma imkânlarının bulunduğunu ve % 76,2'si öğretmenlerinin ilgili olduğunu belirtirken, %23,8'i öğretmenlerini ilgisiz olarak nitelendirmiştir.

Şekil 3.4: Sosyal Çevre ve Okul Ortamı ile İlgili Değişkenlerin Dağılımı

Kaynak: Katılımcılara Uygulanan Görüşme Formundan Elde Edilen Veriler.

Tablo 3.5: Kişilik Özellikleri ile İlgili Değişkenlerin Dağılımı

		n	%
Sadece heyecan olsun diye riskli davranışta bulunma	Evet	16	76,2
	Hayır	5	23,8
Sadece heyecan olsun diye yapılan riskli davranış	Hırsızlık	6	40
	Başkalarını kızdıracak davranışlar	5	33,3
	Yüksek atlama	3	20
	Kaçma	1	6,7
Kaygılı ve huzursuz hissetme düzeyi	Çoğunlukla	10	47,6
	Bazen	7	33,3
	Hiçbir zaman	4	19
Üzgün hissetme düzeyi	Çoğunlukla	8	38,1
	Bazen	11	52,4
	Hiçbir zaman	2	9,5
Üzgün olma sebebi	Cezaevinde olma	6	35,3
	Aileden ayrı olma	7	41,2
	Kötü bir olay olduğunda	3	17,6
	Madde kullanamadığımda	1	5,9
Yeni tanışılan kişilerle kolay iletişim kurma durumu	Evet	12	57,1
	Hayır	9	42,9
İletişim kurulan insanlarla ilişkiyi geliştirmede sorun yaşama durumu	Evet	4	20
	Kısmen	5	25
	Hayır	11	55

Kaynak: Katılımcılara Uygulanan Görüşme Formundan Elde Edilen Veriler.

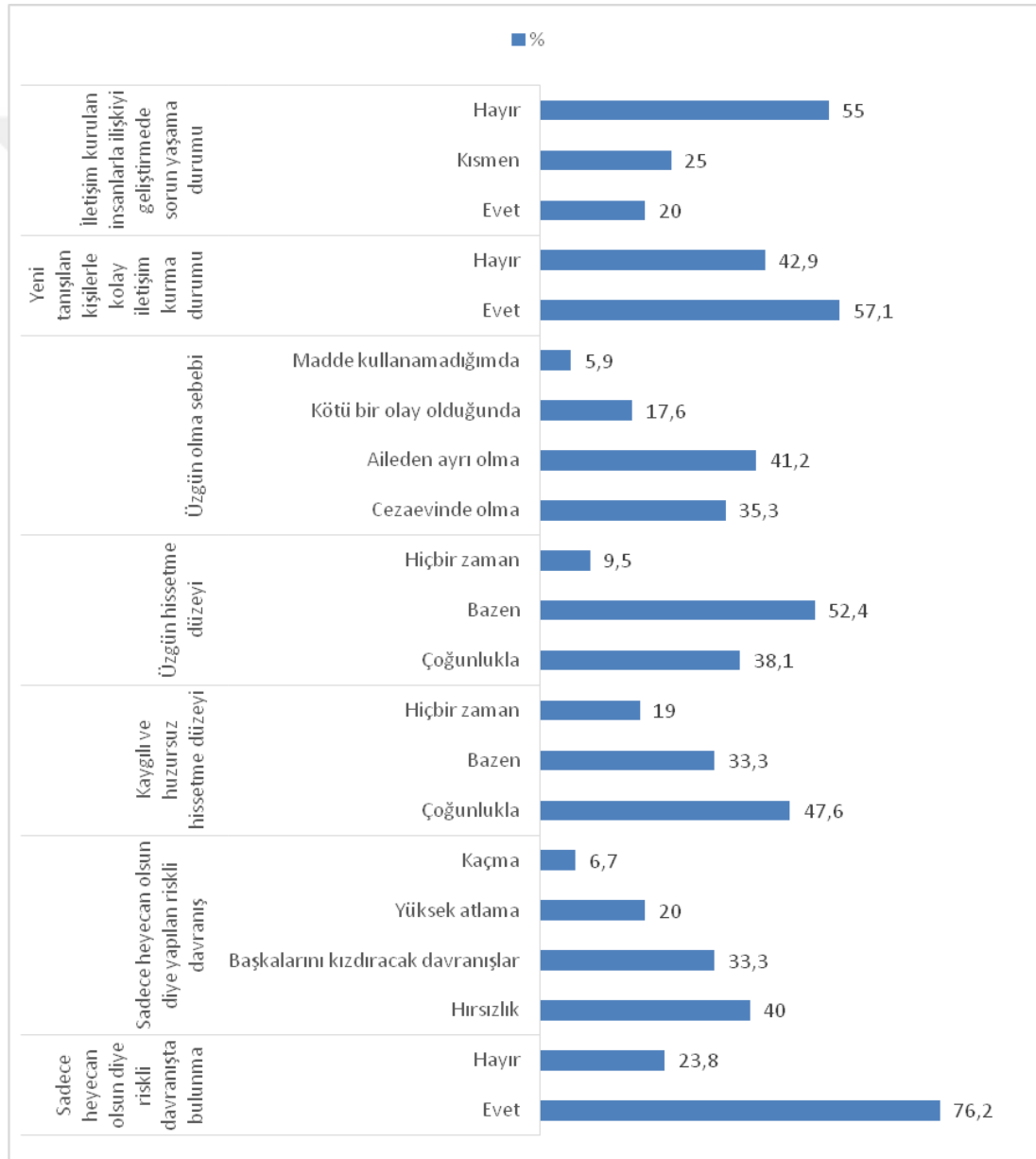
Tablo3.5'ten elde edilen bulgulara göre; bireylerin %76,2'si sırf heyecan olsun diye riskli davranışlarda bulunduklarını, %23,8'ü ise bunu tercih etmediklerini belirtmişlerdir. Sırf heyecan olsun diye riskli davranışlarda bulunmayı tercih eden bireylerin %40'ı hırsızlık yaptığını, %33,3'ü arkadaşlarını kızdırdığını, %20'si yüksek atladığını ve %6,7 'si ise kaçtığını belirtmiştir.

Çalışmaya katılan bireylerin %47,6'sı kendisini çoğunlukla kaygılı veya huzursuz hissettiğini belirtirken, %33,3'ü bazen kaygılı ve huzursuz hissettiğini %19'u ise hiçbir zaman kaygılı ve huzursuz hissetmediğini belirtmiştir.

Çalışmaya katılan bireylerin %52,4'ü bazen üzgün hissettiğini, %38,1'i çoğunlukla üzgün hissettiğini, % 9,5'i ise hiçbir zaman üzgün hissetmediğini belirtmişlerdir. Kendilerini sıklıkla hangi sebeple üzgün hissettikleri sorulduğunda

ise %41,2'si aileden ayrı olmanın, %35,3'ü cezaevinde olmanın, %17,6'sı yaşadığı herhangi bir kötü olayın, %5,9'u ise madde kullanamamanın onları üzdüğünü beyan etmişlerdir. Bireylerin %57,1'i yeni tanıştıkları kişilerle kolay iletişim kurabildiğini belirtirken %42,9'u kolay iletişim kuramadığını ifade etmiştir. İletişim kurdukları kişilerle ilişkiyi devam ettirmede sorun yaşayıp yaşamadıkları sorulduğunda %55'i sorun yaşamadığını, %25'i kısmen sorun yaşadığını, % 20'si ise ilişkiyi devam ettirmede önemli sorunlar yaşadığını belirtmiştir.

Şekil 3.5: Kişilik Özellikleri ile İlgili Değişkenlerin Dağılımı

Kaynak: Katılımcılara Uygulanan Görüşme Formundan Elde Edilen Veriler.

Tablo 3.6: Katılımcıların Özelliklerinin Cinsiyete Göre Dağılımı

		Erkek		Kız	
		n	%	n	%
Yaş	14-16	7	41,2	1	25,0
	17	10	58,8	3	75,0
Eğitim durumu	Okul mezunu değil	3	17,6	1	25,0
	İlkokul	4	23,5	1	25,0
	Ortaokul	6	35,3	0	0,0
	Lise	4	23,5	2	50,0
Yetiştiren kişi	Anne-baba	16	94,1	3	75,0
	Sadece anne	0	0,0	1	25,0
	Başkası	1	5,9	0	0,0
Anne-baba birlikteliği	Birlikte	13	76,5	2	50,0
	Ayrı	4	23,5	2	50,0
İhtiyaçları karşılayan kişi	Ailesi	13	76,5	3	75,0
	Ailesi ve akrabaları	2	11,8	1	25,0
	Kendisi	2	11,8	0	0,0
Aileyle iletişim durumu	İkisiyle iyi	10	58,8	2	50,0
	Anneyle iyi	5	29,4	1	25,0
	Babayla iyi	1	5,9	0	0,0
	İkisiyle kötü	1	5,9	1	25,0
Birlikte vakit geçirme durumu	Birlikte aktivite yaparız	13	76,5	4	100,0
	Birlikte aktivite yapmıyoruz	4	23,5	0	0,0

Sıkıntıları, dertleri rahatlıkla paylaşabilme	Evet	11	64,7	3	75,0
	Hayır	6	35,3	1	25,0
Sorunların çözümü için yardımcı olma	Evet	12	70,6	2	50,0
	Hayır	5	29,4	2	50,0
Sorunun çözümünde yardım alınan kişi	Kendim	11	64,7	4	100,0
	Ailem	1	5,9	0	0,0
	Arkadaşlarım	3	17,6	0	0,0
	Diğerleri	2	11,8	0	0,0
	Konuşarak	6	35,3	2	50,0
Sorunun çözüm türü	İçime atarak	5	29,4	1	25,0
	Zararlı alışkanlıklarla	3	17,6	0	0,0
	Müzik dinleyerek	1	5,9	1	25,0
	İbadetle	2	11,8	0	0,0
	Tek başına takılarak (müzik, yalnızlık, . . .)	14	82,4	2	50,0
Üzüldüğünde rahatlama şekli	Zararlı alışkanlıklarla (sigara, zarar verme, . . .)	3	17,6	2	50,0
Birisi haksızlık ettiğinde yapılan hareket	Bağırırım, vururum	8	47,1	1	25,0
	Bağırmam, vurmam	7	41,2	2	50,0
	Bağırırım	1	5,9	1	25,0
	Vururum	1	5,9	0	0,0
Oturulan evin, semtin koşulları	İyi	10	58,8	3	75,0
	Orta	3	17,6	1	25,0
	Kötü	4	23,5	0	0,0

Komşuların güvenilirliği, iyiliği	İyi ve güvenilir kişiler	10	58,8	4	100,0
	İyi ve güvenilir değiller	3	17,6	0	0,0
	Emin değilim	4	23,5	0	0,0
Okul ortamı	Öğretmenler ve koşullar iyiydi	12	75,0	3	100,0
	Öğretmenler iyi değildi	1	6,3	0	0,0
	Ortam kötüydü (uyuşturucu)	3	18,8	0	0,0
Okulun kalabalıklığı	Kalabalık	10	66,7	4	100,0
	Normal	4	26,7	0	0,0
	Kalabalık değil	1	6,7	0	0,0
Okulda spor imkanı	Vardı	14	87,5	4	100,0
	Yoktu	2	12,5	0	0,0
Okulda öğretmenlerin ilgi durumu	Evet	13	76,5	3	75,0
	Hayır	4	23,5	1	25,0
Ev içinde fiziksel ve psikolojik şiddete maruz kalma	Evet	5	29,4	2	50,0
	Hayır	12	70,6	2	50,0
Ev dışında fiziksel ve psikolojik şiddete maruz kalma	Evet	8	47,1	2	50,0
	Hayır	9	52,9	2	50,0
Ev dışında fiziksel ve psikolojik şiddete maruz kalınan yer	Evde	1	11,1	0	0,0
	Arkadaş çevresinde	8	88,9	2	100,0
Temel ihtiyaçları karşılayabilecek gelir durumu	Evet	12	70,6	2	50,0
	Kısmen	3	17,6	1	25,0
	Hayır	2	11,8	1	25,0

Sosyal ihtiyaçları karşılayabilecek gelir durumu	Evet	9	52,9	2	50,0
	Kısmen	0	0,0	1	25,0
	Hayır	8	47,1	1	25,0
Uyuşturucu kullanmadan önce çevrede kullanan kişiler	Arkadaşlar	14	82,4	1	25,0
	Aile	3	17,6	1	25,0
	Kız arkadaş	0	0,0	2	50,0
Maddeye ulaşma aracı	Torbacılar	7	46,7	1	25,0
	Arkadaşlar	8	53,3	2	50,0
	Eş	0	0,0	1	25,0
Sadece heyecan olsun diye bir şey yapma	Evet	13	76,5	3	75,0
	Hayır	4	23,5	1	25,0
Sadece heyecan olsun diye yapılan davranış	Hırsızlık	4	30,8	2	100,0
	Başkalarını kızdıracak davranışlar	5	38,5	0	0,0
	Yüksek atlama	3	23,1	0	0,0
	Kaçma	1	7,7	0	0,0
Kaygılı ve huzursuz hissetme düzeyi	Çoğunlukla	6	35,3	4	100,0
	Kısmen	7	41,2	0	0,0
	Hiçbir zaman	4	23,5	0	0,0
Üzgün hissetme düzeyi	Çoğunlukla	5	29,4	3	75,0
	Kısmen	10	58,8	1	25,0
	Hiçbir zaman	2	11,8	0	0,0
Üzgün olma sebebi	Cezaevinde olma	5	38,5	1	25,0
	Aileden ayrı olma	4	30,8	3	75,0

	Kötü bir olay olduğunda	3	23,1	0	0,0
	Madde kullanamadığımda	1	7,7	0	0,0
Yeni tanışılan kişilerle kolay iletişim kurma durumu	Evet	10	58,8	2	50,0
	Hayır	7	41,2	2	50,0
İletişim kurulan insanlarla ilişkiyi geliştirmede sorun yaşama durumu	Evet	3	18,8	1	25,0
	Kısmen	4	25,0	1	25,0
	Hayır	9	56,3	2	50,0

Kaynak: Katılımcılara Uygulanan Görüşme Formundan Elde Edilen Veriler.

Tablo3,7'den elde edilen bulgulara göre, erkeklerin %58,8'i 17 yaşında, kızların %75'i 17 yaşındadır. Erkeklerin %35,3'ü ortaokul mezunu, kızların %50'si lise mezunudur. Erkeklerin %94,1'ini anne ve babası yetiştirirken kızların %75'ini anne ve babası yetiştirmiştir. Erkeklerin %76,5'inin anne ve babası birlikte iken kızların %50'si birlikte %50'si ayrıdır. Erkeklerin %76,5'inin ihtiyaçlarını ailesi karşılarken kızların %75'nin ihtiyaçlarını ailesi karşılamaktadır.

Erkeklerin %58,8'nin ailesi ile iletişimi iyi iken kızların %50'nin ailesi ile iletişimi iyidir. Kızların %25'i ise annesi ile daha iyi iletişim kurmaktadır. Erkeklerin %76,5'i ailesiyle birlikte vakit geçirdiğini ifade etmektedir. Kızların hepsi ailesiyle birlikte vakit geçirmektedir. Erkeklerin %64,7'si ailesi ile sıkıntıları ve dertlerini rahatlıkla paylaşabilirken kızların %75'i sıkıntı ve dertlerini ailesi ile rahatlıkla paylaşabilmektedir.

Erkeklerin ailelerinin %70,6'sı sorun çözümünde onlara yardımcı olurken, kızların ailelerinden sorunlarının çözümünde yardım alma oranı %50'dir. Buna göre erkekler kızlara göre sorunlarının çözümünde ailelerinden daha fazla destek almaktadır.

Erkeklerin %64,7'si sorunlarını kendi kendilerine çözmeyi tercih ederken %17,6 oranında arkadaşlarından yardım almayı tercih etmektedir. Kızların ise %100'ü sorunu kendisi çözmeyi tercih etmektedir.

Erkeklerin %35,3'ü sorunu konuşarak çözmeyi tercih ederken kızlarda bu oran %50'dir. Erkeklerin %29,4'ü, kızların ise %25'i bir sorunları olduğunda içlerine atarak paylaşmamayı tercih etmektedir. Buna göre kızların erkeklere göre daha çok sorunları konuşarak çözmeyi tercih ettiği söylenebilir.

Erkeklerin %82,4'ü, kızların ise %50'si üzüldüğünde tek başına takılarak rahatlamayı tercih etmektedir. Diğer %50 ise zararlı alışkanlıklarla rahatlamaktadır. Bir haksızlığa uğranıldığında erkeklerin %47,1'i bağırıp vurma eğilimindedir. Kızların %50'si ise bağırıp vurmayı tercih etmediklerini belirtmişlerdir.

Çalışmaya katılan erkeklerin %58,8'i, kızların ise %75'i iyi bir semtte oturduğunu ifade etmiştir. Erkeklerin %58,8'i, kızların %100'nin komşuları iyi ve güvenilir kişilerdir.

Erkeklerin %75'i, kızların hepsi öğretmenlerini ve okul ortamını iyi olarak değerlendirmiştir. Erkeklerin %66,7'si, kızların ise %100'ü okul ortamını kalabalık olarak nitelendirmiştir. Erkeklerin %87,5'inin, kızların %100'nün okulunda spor imkânı bulunmaktadır. Erkeklerin %76,5'si, kızların ise %75'i öğretmenlerini ilgili olarak nitelendirmiştir. Erkeklerin %70,6'sı ev içinde fiziksel ve psikolojik şiddete maruz kalmağını belirtirken, Kızların %50'si ev içinde psikolojik ve fiziksel şiddete maruz kaldığını belirtmiştir. Erkeklerin %52,9'u ev dışında fiziksel ve psikolojik şiddete maruz kalmadığını belirtirken, kızların %50'si ev dışında fiziksel ve psikolojik şiddete maruz kaldığını belirtmiştir. Ev dışında fiziksel ve psikolojik şiddete maruz kalınan ortam sorulduğunda erkeklerin %88,9'u, kızların ise %100'ü bu şiddete arkadaş çevresinde maruz kaldıklarını belirtmişlerdir.

Çalışmaya katılan erkeklerin %70,6'sı temel ihtiyaçlarını karşılayabilecek gelir düzeyine sahipken, kızların %50'si temel ihtiyaçlarını karşılayabilecek gelir durumuna sahiptir. Erkeklerin %52,9'u sosyal ihtiyaçlarını karşılayabilecek gelir durumuna sahip olduğunu ifade ederken, kızların %50'si sosyal ihtiyaçlarını karşılayabilecek gelir düzeyine sahip olduğunu ifade etmiştir.

Erkeklerin %82,4'ü, kızların ise % 50'si uyuşturucu kullanmadan önce çevrelerinde uyuşturucu kullanan arkadaşlarının olduğunu ifade etmişlerdir. Erkeklerin %53,3'ü kızların ise %50'si maddeye arkadaşları vasıtasıyla ulaştıklarını

ifade etmişlerdir. Erkeklerin %76,5'i kızların ise %75'i sadece heyecan olsun diye riskli davranışlarda bulunduklarını ifade etmektedirler.

Erkeklerin %38,5'i başkalarını kızdırarak heyecan bulurken, kızların %100'ü hırsızlık yaparak heyecan duyduğunu ifade etmiştir. Kızların hepsi çoğunlukla kaygılı ve huzursuz hissettiğini ifade ederken erkeklerin %41,2'si bazen kaygılı ve huzursuz hissettiğini belirtmiştir. Erkeklerin %58,8'i bazen üzgün hissettiğini, kızların %75'i ise çoğunlukla üzgün hissettiğini ifade etmiştir. Erkeklerin %38,5'i cezaevinde olduğu için üzgün hissettiğini belirtirken kızların %75'i ailesinden ayrı olduğu için üzgün hissetmektedir. Erkeklerin %41,2'si, kızların %50'si yeni tanıştığı kişilerle kolayca iletişim kurmakta sorun yaşadığını belirtmiştir. Erkeklerin 18,8'i, kızların % 25'i iletişim kurdukları insanlarla ilişkiyi geliştirmede sorun yaşadıklarını, yine erkeklerin ve kızların % 25'i bu alanda kısmen sorun yaşadıklarını, erkeklerin %56,3'ü, kızların ise %50'si ise ilişkiyi ilerletmekte sorun yaşamadıklarını belirtmişlerdir.

3.4.1 Sonuçlar

Ceza infaz kurumunda bulunan ve daha önce madde kullanmış ya da halen madde bağımlısı olan 18 yaş altı 21 hükümlü ve tutuklu ile yapılan görüşmelerden elde edilen bulgular analiz edildiğinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

Bulgulara göre bireylerin % 90'dan fazlası kendi anne-babaları tarafından yetiştirilmekle beraber %28,6'sının anne-babaları ayrıdır, sadece 4,8'inin primer bakım vereni anne-baba dışında bir kişidir. Bu veri araştırmaya katılan bireylerin ailelerinin çoğunluğunun parçalanmış aile yapılarından gelmediğine işaret etmektedir.

Bireylerin sadece % 9,5'inin her iki ebeveynle de anlaşamadığı ve ebeveynleriyle ciddi iletişim sorunlarının olduğu, % 90'dan fazlasının ebeveynleriyle iletişim kurabildikleri söylenebilir. Bu durum bireyin aile ile iletişim kurma açısından iyi koşullara sahip olsa dahi uyururucuya yönelebileceğine işaret etmektedir.

Bireylerin % 90'dan fazlası ebeveynleriyle iletişim kurduklarını belirtmeler de söz konusu sıkıntı ve sorunlarını paylaşmak olduğunda ancak % 70'e yakını sorunlarını paylaşabileceğini ifade etmiştir. Ebeveynlerinden yardım alabileceğini düşünenlerin oranının da aynı olduğu göz önüne alındığında, bireylerin ancak yardım alabileceklerini düşündükleri oranda ebeveynlerine aılabildikleri görülmektedir. Bu durum ebeveyn-ergen iletişiminde sıkıntı ve sorunları paylaşma konusunun geliştirilmesi gereken bir yön olabileceğine işaret etmektedir.

Benzer şekilde bireylerin yalnızca % 4,8'i sorunlarını ailesinden destek alarak çözmeyi tercih etmektedir. Bireylerin çoğunun (%71,4) sorunlarını kendi kendine çözmeyi tercih ettiği göz önüne alındığında bu durum ergenlik döneminde sorun çözme becerisinin ne kadar önemli olduğuna işaret etmektedir. Görüşülen bireylerin sorun çözümünde % 62 gibi yüksek bir oranda içine atma, zararlı madde kullanma, müzik dinleme, ibadet etme gibi doğrudan sorunun çözümüne yönelik olmayan ya da zararlı yolları tercih etmesi göz önüne alındığında bireylerin sorun çözme becerilerinin çoğunlukla yetersiz olduğuna işaret etmektedir.

Yine bireylerin %76,2'si üzüldüğünde yalnız kalma, müzik dinleme şeklinde tek başına takılarak rahatlamayı tercih ederken, %23,8'i zararlı alışkanlıklara

başvurarak rahatlamaya çalışmaktadır. Bu durum bireylerin duygusal zorluk yaşadıklarında yalnız kalma ya da zararlı alışkanlıklara başvurma gibi işlevsel olmayan yollarla kendilerini rahatlatmaya çalıştıklarına işaret etmektedir.

Çalışmaya katılan bireylerin % 60'a yakını birisinin kendisine bir haksızlık yaptığını düşündüğünde bağırma ve vurma gibi işlevsel olmayan ve zararlı davranışlarda bulunduğunu belirtmektedir. Bu durum da çalışmaya katılan bireylerin büyük bir kısmının sorun çözme becerilerinin düşük olabileceğine işaret etmektedir.

Sosyal koşullar göz önüne alındığında yalnızca % 20'si yaşadığı semtin koşullarının kötü olduğunu, benzer şekilde yalnız % 14,3'ü komşularının iyi ve güvenilir olmadıklarını ve yalnız % 15'i öğretmen ve okul koşullarını kötü olarak değerlendirmiştir. Bu durumda bireylerin % 80-85'inin yaşadıkları semt ve gittikleri okullar açısından iyi veya orta düzeyde imkânlara sahip olduğu söylenebilir. Bu durum bireyin okul ve semt açısından iyi koşullara sahip olsa dahi uyuşturucuya yönelebileceğine işaret edebilir.

Bireylerin % 33,3'ünün evde psikolojik veya fiziksel şiddete maruz kaldıkları ancak bundan daha fazla oranda (% 47,6) dışarıda, özellikle de % 90 oranında arkadaş ortamında akran zorbalığına maruz kaldıkları görülmektedir. Bu durum yaklaşık % 70 oranında bir kesimin evde psikolojik veya fiziksel şiddete maruz kalmasalar da uyuşturucu madde kullanımına yönelebileceğine işaret etmektedir. Buna ek olarak bu veri, çocuğun fiziksel ve psikolojik istismarında akran zorbalığının aile içi şiddetten daha yaygın bir sorun olabileceğine işaret etmektedir. Bu durumda akran zorbalığı da uyuşturucu kullanımında önemli ve yaygın bir risk faktörü olarak değerlendirilebilir. Benzer şekilde yaklaşık % 70'i de temel ihtiyaçlarının karşılanabildiği bir gelir düzeyine sahip olduğunu belirtmiştir. Bu veri de ailenin ekonomik durumu temel ihtiyaçlarının karşılanması açısından iyi olsa dahi ergenin uyuşturucu kullanımına yönelebileceğine işaret etmektedir.

Bireylerin yalnızca %52,4'ü gelir düzeylerinin sosyal ihtiyaçları karşılayabilecek düzeyde olduğunu, % 4,8'i kısmen karşılayabildiğini, % 42,9'u ise gelirlerinin sosyal ihtiyaçlarını karşılayabilecek düzeyde olmadığını belirtmiştir. Bu veri; bireylerin yaklaşık % 50'sinin sosyal ihtiyaçlarının sağlıklı bir şekilde karşılanamadığına işaret etmektedir. Ergenlik döneminde bir gelişim dönemi özelliği

olarak çocuğun aileden dışarıya yöneliminin artması ve sosyal ihtiyaçlarının fazlaşması durumu göz önünde bulundurulduğunda; bireyin sosyal ihtiyaçlarının sağlıklı şekilde karşılanamıyor olmasının uyuşturucu madde kullanımında önemli bir unsur olabileceğine işaret edebilir.

Görüşülen bireylerden %71,4'ü uyuşturucu kullanmaya başlamadan önce çevrelerinde uyuşturucu kullanan arkadaşlarının olduğunu, %19'u ailesinde uyuşturucu kullananların olduğunu, %9,5'i ise duygusal partnerlerinin uyuşturucu kullanıyor olduğunu belirtmiştir. Diğer verilerle birlikte değerlendirildiğinde bu durum; çevrede uyuşturucu kullanan bir bireyin varlığının, aile ve okul-semt faktörleri olumlu olsa da bireylerin neden uyuşturucuya başlıyor olabileceğine bir yanıt oluşturabilir. Bu veri aile ve özellikle arkadaş çevresinde uyuşturucu kullanan bireylerin olmasının belki de uyuşturucuya başlamayla en yüksek düzeyde ilişkili risk faktörü olabileceğine işaret edebilir.

Çalışmaya katılan bireyler maddeye %52,6 oranında arkadaşları vasıtasıyla, %42,1 oranında torbacılar vasıtasıyla, %5,3'ü ise eşleri vasıtasıyla ulaştıklarını belirtmişlerdir. Bu durumda arkadaşlar uyuşturucuya başlamada olduğu gibi madde temininde de önemli bir risk unsuru olarak ortaya çıkmakta, bununla birlikte torbacılar da uyuşturucu madde temininde önemli bir faktör olarak belirmektedir.

Bireylerin %76,2'si sırf heyecan olsun diye riskli davranışlarda bulunduklarını belirtmeleri, dikkatle ele alınması gereken bir veridir. Bu durum çalışmaya katılan bireylerin büyük bir kısmının dürtü kontrolü düzeylerinin düşük olabileceğine işaret edebilir.

Duygusal sorunlar ele alındığında bireylerin %47,6'sı kendisini çoğunlukla kaygılı veya huzursuz hissettiğini, %38,1'i çoğunlukla üzgün hissettiğini belirtmiştir. Sorunun açılımında verdikleri cevaplar göz önünde bulundurulduğunda bireylerin kaygılı olma ve depresif hissetme düzeylerinin uyuşturucu kullanımı ile ilişkisine dair bir çıkarım yapılamayacağı; bunun büyük ölçüde ceza infaz kurumunda ve aileden ayrı olma durumuyla ilişkili olabileceği düşünülebilir.

İletişim becerileri değerlendirildiğinde bireylerin %42,9'u yeni tanıştıkları kişilerle kolay iletişim kuramadığını, % 45'i de ilişkiyi devam ettirmede sorun

yaşadığını ifade etmiştir. Bu durum uyuşturucu kullanan bireylerin önemli bir kısmının iletişim becerisinin yeterli olmadığına işaret edebilir.

Erkeklerin %94,1'ini anne ve babası yetiştirirken kızların %75'ini anne ve babası yetiştirmiştir ve benzer şekilde erkeklerin %76,5'inin anne ve babası birlikte iken kızların %50'si birlikte %50'si ayrıdır. Bu durum aile bütünlüğünün bozulmasının kızlar açısından uyuşturucu kullanımı için daha büyük bir risk oluşturabileceğine işaret edebilir.

Aile içi iletişime bakıldığında da yukarıdaki bulguya benzer bir tablo karşımıza çıkmaktadır: Erkeklerin %76,5'i, kızların hepsi ailesiyle birlikte vakit geçirebildiğini, erkeklerin %64,7'si, kızların ise % 75'i ailesi ile sıkıntıları ve dertlerini rahatlıkla paylaşabildiğini ifade etmektedir. Bu veriler de kızların genel olarak erkeklere göre aileleri ile daha sık vakit geçirdiğine ve daha yakın iletişim halinde olduğuna işaret edebilir.

Sorun çözümünde yardım almaya gelindiğinde ise ilginç bir bulgu ortaya çıkmaktadır: Erkeklerin ailelerinin %70,6'sı sorun çözümünde onlara yardımcı olurken, kızların ailelerinden sorunlarının çözümünde yardım alabilme oranı %50'dir. Buna göre erkekler kızlara göre sorunlarının çözümünde ailelerinden daha fazla destek alıyor görünmektedirler. Benzer şekilde erkeklerin %64,7'si sorunlarını kendi kendilerine çözmeyi, % 17,6'si arkadaşlarından yardım almayı tercih ederken, kızların ise %100'ü sorunu kendisi çözmeyi tercih etmektedir. Kızlar, ailelerinden yeterli desteği alamayacaklarını düşünmeleri ya da geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle daha fazla yargılanacaklarını düşünmeleri nedeniyle sorun çözümü söz konusu olduğunda aile ile iletişimi ve alışverişi azaltıyor olabilirler.

Erkeklerin %82,4'ü üzüldüğünde tek başına takılarak, % 17,6'sı zararlı alışkanlıklarla rahatlamayı tercih ederken, kızların %50'si üzüldüğünde tek başına takılarak, diğer %50'si ise zararlı alışkanlıklarla rahatlamayı tercih ettiğini belirtmektedirler. Bu veri erkeklerin zararlı alışkanlıkları sadece bir teselli (self-medication) aracı olarak tercih etmediklerini ve eğlence, vakit geçirme gibi diğer faktörlerin de onlar için tercih nedeni olabileceğini; kızlarınsa zararlı alışkanlıkları daha çok bir teselli aracı olarak görüyor olabileceğine işaret edebilir.

Bir haksızlığa uğradığını düşündüğünde erkeklerin %47,1'i, kızların ise %50'si bağırıp vurmaya tercih ettiğini belirtmişlerdir. Bu bulgu, bu araştırmada ortaya çıkan diğer bazı bulgularla birlikte yine madde sorunu yaşayan bireylerin önemli bir kısmının (yarısının) sorun çözme becerilerinin ve/veya dürtü kontrol becerilerinin düşük olabileceğine işaret edebilir.

Erkeklerin %75'i, kızların %100'ü öğretmenlerini ve okul ortamını iyi olarak değerlendirmişlerdir. Erkeklerin %66,7'si, kızların ise %100'ü okul ortamını kalabalık olarak nitelendirmiştir. Erkeklerin %87,5'inin kızların %100'ünün okulunda spor imkânı vardır. Erkeklerin %76,5'si, kızların ise %75'i öğretmenlerini ilgili olarak nitelendirmiştir. Bu bulgulara göre her iki cinsiyetin de çoğunlukla okul ortamlarının kalabalık olduğunu ifade etmelerine rağmen öğretmenlerin %75 oranında ilgili bulmaları; öğretmenlerin kalabalığa rağmen öğrencilerle yüksek oranda ilgileniyor olabileceğine işaret edebilir. Yine her iki cinsiyetin de okulda spor imkânlarının yüksek olduğunu ifade etmeleri; ergenlerin okuldan çok okul dışında geçirdikleri vakitlerin madde kullanımında daha önemli bir rol oynayabileceğine işaret edebilir.

Erkeklerin yalnızca %30,4'ü, kızların ise %50'si ev içinde psikolojik ve fiziksel şiddete maruz kaldığını belirtmiştir. Bu bulgu kızların ev içinde erkeklerden daha fazla psikolojik veya fiziksel şiddete maruz kalabileceğine işaret edebilir. Ev dışında fiziksel ve psikolojik şiddete maruz kalınan ortam sorulduğunda ise erkeklerin %88,9'u, kızların ise %100'ü bu şiddete arkadaş çevresinde maruz kaldıklarını belirtmişlerdir. Bu bulgu akran zorbalığının hem kızlar hem de erkekler için önemli bir sorun olabileceğine işaret etmektedir.

Erkeklerin %52,9'u, kızların ise %50'si sosyal ihtiyaçlarını karşılayabilecek gelir düzeyine sahip olduğunu ifade etmiştir. Bu durumda her iki cinsiyette de bireylerin yaklaşık olarak yarısı sosyal ihtiyaçlarını sağlıklı düzeyde karşılayacak gelir düzeyine sahip değildir. Bu bulgu bireylerin sinema, tiyatro, spor salonları ve sağlıklı çevrelerde bulunan kafeler, buluşma alanları gibi yerlerde sosyal ihtiyaçlarını giderme imkânlarına önemli ölçüde ulaşamıyor olabileceklerine işaret edebilir.

Erkeklerin %82,4'ü, kızların ise % 50'si uyuşturucu kullanmadan önce çevrelerinde uyuşturucu kullanan arkadaşlarının olduğunu; benzer şekilde erkeklerin

%53,3'ü kızların ise %50'si maddeye arkadaşları vasıtasıyla ulaştıklarını ifade etmişlerdir. Bu bulgu literatürde de yer alan risk faktörlerinden arkadaş çevresinde madde kullanan bireylerin bulunmasının, madde kullanımındaki önemini doğrular niteliktedir.

Erkeklerin %76,5'i kızların ise %75'i sadece heyecan olsun diye riskli davranışlarda bulunduklarını ifade etmektedirler. Bu bulgu diğer bulgulara benzer şekilde madde kullanımında dürtü kontrol sorununun önemli bir faktör olabileceğine işaret ederken yorumlama bununla sınırlı kalmamalı; bireylerin yaşlarının gelişimsel bir özelliği olarak heyecan arayışında olmaları ve en az yarısının sosyalleşme ihtiyaçlarını sağlıklı ve yeterli şekilde karşılayamadıklarını ifade etmeleri de göz önünde bulundurulmalıdır.

Kızların %100'ü kendilerini çoğunlukla kaygılı ve huzursuz hissettiğini ifade ederken erkeklerin %41,2'si bazen kaygılı ve huzursuz hissettiğini belirtmişlerdir. Benzer şekilde erkeklerin %58,8'i bazen üzgün hissettiğini, kızların %75'i ise çoğunlukla üzgün hissettiğini ifade etmiştir. Bu bulgu da kızların çocukluk çağı sıkıntılarını erkeklerden daha fazla içselleştirmeye eğilimli olmaları ile tutarlı ve açıklanabilir görünmektedir.

TARTIŞMA VE YORUM

Bu bölümde, araştırmada elde edilen bulgular mevcut literatür ışığında tartışılmış ve yorumlanmıştır:

Bu çalışmadan elde edilen bulguya göre katılımcıların yüzde 71,4'ü maddeyle tanışmadan önce çevresinde madde kullanan arkadaşlarının olduğunu ifade etmiştir. Kızlarda daha önce madde kullanan arkadaş oranı %50, erkeklerde ise yüzde 82'dir. Bu veri literatürdeki birçok araştırmayla örtüşmektedir. Bunun yanında, bu araştırmada maddeyi arkadaş aracılığı ile temin etme yüzdesi de yüksektir. Katılımcıların görüşmede vermiş olduğu ifadeler bu bulguyu desteklemektedir. Örnek olarak, 19 yaşındaki erkek katılımcının vermiş olduğu ifade şu şekildedir: “Esrar ve sigara kullanıyorum. İkisine de arkadaş ortamında alıştım. Daha öncesinde madde kullanan arkadaşlarım vardı. Bu arkadaşlar daha çok eroin kullanıyorlardı. Uyuşturucuya ulaşmak için arkadaşlar birilerini arıyordu, onlar getiriyordu”. Katılımcıların ifadelerinden uyuşturucunun en çok temin edildiği kanalın arkadaşlar aracılığı ile olduğu görülmüş olup yüksek bir oranda katılımcılar madde kullanmadan önce çevrede madde kullanan kişilerin olduğunu belirtmiştir.

Acar (2006)'ın gerçekleştirdiği çalışmada da uyuşturucu maddelerin en fazla temin edildiği kanalın arkadaş çevresi olduğu anlaşılmaktadır.

Bu araştırmaya benzer şekilde Üsküdar Üniversitesi'ne bağlı nöropsikiyatri hastanesinin araştırma merkezinde 2015 yılında yürütülen çalışmada da akran etkisinin önemli olduğu ortaya çıkmıştır. Bir gruba dâhil olma isteği ile birlikte gelen arkadaş baskısının madde kullanımını arttırdığı düşünülmektedir. (www.npistanbul.com.tr/syfçocuk,2015).

Yine bir gençlik araştırması kapsamında 2004 yılında 10.sınıf öğrencileri üzerinde İstanbul ilinde bir araştırma yapılmıştır. Madde kullanan öğrencilerin yüzde 50,2'sinin arkadaşlarının madde kullandığı ve madde kullanan arkadaşına sahip olan lise öğrencilerinin madde kullanma riskinin 6 kat fazla olduğu bulunmuştur (Erdem, Ögel ve Taner, 2006).

İnönü Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu'nda gerçekleştirilen bir araştırmada öğrencilerin yüzde 36,4'ü, arkadaş nedeniyle uyuşturucu madde denediği belirtmiştir (Koca ve Oğuzöncül, 2015: 7).

Flaherty ve Richman (1993)'a göre ergen birey bir gruba dâhil olmak ister ve eğer grupta madde kullanılıyorsa, sosyal kabul için kendisinin de kullanmasının gerekli olduğunu, aksi halde reddedileceğini düşünür. Bu onaylanma kaygısı ergeni madde kullanmaya iter.

Aile ile ilişkili değişkenler incelendiğinde katılımcıların büyük bir çoğunluğunun anne ve babası birlikte yaşadığı görülmektedir. Bu bulgu literatürdeki verilerle uyumlu görünmektedir. Ersoy'un 2015'de yürüttüğü çalışmada madde bağımlılığı ile anne ve babanın beraber yaşayıp yaşamaması arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Aynı araştırmada öğrenciler, yurttan ve öğrenci evinde kalan öğrenciler ile ailesiyle aynı evde kalanlar olarak iki gruba ayırıp karşılaştırıldığında; madde bağımlılığı ile öğrencilerin yaşadığı yer arasında yine istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Dolayısıyla gençler anne ve babasıyla birlikte yaşamalarına rağmen madde kullanımına yönelebilmektedirler.

Çocukların madde kullanımı ile primer bakımverenleriyle olan ilişkisine bakıldığında; bu araştırmaya göre hem kızların hemde erkeklerin aileleri ile olan iletişiminin genel olarak iyi olduğu bulunmuştur. Bu bulgu literatürde yer alan bazı bulgularla farklılık göstermektedir.

Ersoy'un 2015'te yaptığı çalışma ile Koca ve arkadaşlarının 2015 yılında yaptığı araştırmalarda madde kullanan gençlerin aileleri ile olan iletişimi anlamlı düzeyde kötü çıkmıştır.

2009 yılında Kıbrıs Yakın Doğu Üniversitesi öğrencileri üzerinde sigara ve alkol kullanımının aile sorunları ile ilişkisi konulu çalışma gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonuçları sigara ve alkol deneyen gençlerin aile ortamını diğer gruba kıyasla daha olumsuz algıladığını göstermektedir (Akfert ve Çakıcı, 2009: 40).

2009'da ülkemizde yapılan diğer bir çalışmada madde kullanan gençlerin anne ve babalarında var olan psikopatolojik özellikler incelenmiştir. Araştırmada madde kullanan gençlerin anne ve babalarında kaçınan ve paranoid kişilik

bozukluğu ile anksiyete ve duygu durum bozuklukları daha yaygın olarak görülmüştür (Yünü, Kesebir, Özbaran, Çelik ve Aydın, 2009: 5).

Buna ek olarak ailenin gencin üzerindeki kontrolünün eksik olması ve gençten uzak olmak da gençlerde madde kullanımını artırmaktadır (Yıldız, 2009). Anne- baba tutumundaki tutarsızlıklar, örneğin aşırı sertlik veya rahatlık, genç üzerinde yeterli denetim sağlayamama gibi etmenler risk faktörü oluşturmaktadır (Afert ve Çakıcı, 2009: 47). Sigara bağımlılığı için yapılan bir çalışmada ise bireyin kendini açamadığı, ifade edemediği ailelerde sigara bağımlılığı oranının yüksek olduğu görülmüştür (Akfert ve Çakıcı, 2009: 45).

Araştırmada elde edilen bulgulardan biri de madde kullanan erkeklerin %94,1'ini anne ve babasının yetiştirdiği, kızların %75'ini anne ve babasının yetiştirdiği ve erkeklerin %76,5'inin anne ve babası birlikte iken kızların %50'sinin birlikte olup, %50'sinin ebeveynlerinin ise ayrı olduğudur. Bu durum aile bütünlüğünün bozulmasının kızlar açısından uyuşturucu kullanımı için daha büyük bir risk oluşturabileceğine işaret edebilir.

Feminist sosyologlara göre erkeklerin ev içi rollerle sınırlı olmamaları, suçlu alt kültür oluşturmak için daha büyük bir fırsat elde etmelerine yol açmaktadır. Frances Heidensohn'a göre, kızlar evlenene kadar babalar ve diğer akrabalar tarafından, evlendikten sonra da kocaları tarafından kontrol edilmektedir. Suçluluktaki cinsiyet farklılıklarını açıklayan diğer bir kuram da kontrol teorisidir. Buna göre birincil ve ikincil sosyalleşme sırasında erkekler göreceli olarak daha özgür bırakılır; daha fazla dışarıda kalır ve genellikle kızlardan daha az gözetim altında tutulurlar. Ülkemize özgü ortalama aile yapısı ve toplumsal cinsiyet rolleri göz önüne alındığında kızlar aileleriyle erkeklere göre daha çok vakit geçirmektedir; bu durumda aile bütünlüğünün bozulması, kızlar için bu koruyucu faktörün azalmasına yol açabilir. Aile bütünlüğü koruyucu bir faktörken bu bütünlüğün bozulması özellikle kız çocukları için sapmalara yol açmaktadır. Bununla ilgili olarak, 17 yaşındaki kız katılımcının ifadeleri bu teoriyi destekler niteliktedir.

‘Annem ve babam ayrıldılar, babam 10 yıldır cezaevinde bulunmaktadır. Babam cinayet suçundan dolayı cezaevinde yatmaktadır. Erken yaşta evlilik yapmak zorunda kaldım. Okulu da bu yüzden bıraktım. Çevrede zaten herkes uyuşturucu

kullanıyordu. Eşim ve bende uyuşturucu kullandık. Evlendikten sonra çok sık üzgün hissediyordum. Şuanda çok mutsuzum hayattan bir beklentim yok. İnsanlara güvenim kalmadı. Üzülünce tek yaptığım şey kendimi keserek rahatlama çalışmak.’ Katılımcının ifadelerinden anlaşıldığı üzere aile faktörünün bozulması beraberinde birçok olumsuzluğu getirmektedir. Aynı şekilde 17 yaşındaki başka bir kız katılımcının ifadesinde de aile birliğinin bozulması ergen kız bireyleri daha fazla kötü yaşantılara yönlendirdiği görülmektedir. Buna göre katılımcının ifadesi şu şekildedir: ‘Annem ve babam ayrıldılar. Babam beni ve annemi bırakıp başka bir kadınla evlendi. Ailemin maddi geliri çok iyiydi. Erkek arkadaşım yüzünden uyuşturucuya başladım. Uyuşturucu kullanabilmek için evden kaçıp erkek arkadaşım ile birlikte yaşamaya başladım. Bu süreçte erkek arkadaşımın şiddet gördüm, onunla birlikte karıştığımız suç yüzünden şuanda cezaevindeyim.’

Araştırmada sosyal çevre koşulları olarak oturan evin ve semtin koşulları, komşuların güvenilirliği ve iyiliği, okul ortamı, okulun sahip olduğu koşullar ve öğretmenlerin ilgili oluşu gibi faktörler ele alınmıştır. Araştırmadan çıkan sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde, katılımcıların geneli bu koşulları olumlu olarak değerlendirmişlerdir. Bu konuda literatürde farklı sonuçlara rastlanmıştır.

Oturulan evin ve semtin koşullarını değerlendiren bir araştırmada, kenar mahalle ve gecekondu oturanlar ve okul başarısı düşük gençlerde alkol kullanımının yüksek olduğu görülmüştür (Aksu, 2002).

Madde kullanımı ile yaşanan çevredeki komşuluğun niteliği arasındaki ilişki ele alındığında; araştırmada uyuşturucu kullanan bireylerin büyük bir yüzdesi komşularını güvenilir kişiler olarak tanımlamıştır. Acar’ın 2006 yılında yaptığı çalışmada da uyuşturucu kullanan katılımcıların komşularının madde kullanmadığı bulgusuna varılmıştır.

İstanbul’da liseli gençler arasında madde kullanım yaygınlığı araştırmasından çıkan sonuca göre ders başarısı aynı zamanda okul seçimini etkilemiş olup ders başarısı yönünden diğer okullara göre daha iyi olan Anadolu liselerinde sigara ve esrar kullanım oranının düşük olduğu görülmüştür. Bu okullarda daha başarılı öğrenciler okumakta ve okulun yapısı, öğretmenlerin kalitesi ve okulun sahip olduğu kültür öğrencileri okula bağlamaktadır. Bunun tersi şekilde eğitim seviyesi ve gelir

durumu yüksek Bakırköy ve Kadıköy gibi ilçelerde öğrenciler arasında alkol kullanımında artış görülmüştür (Ünlü ve Evcin, 2010).

Bu araştırmada madde kullanımı ile bireyin ekonomik koşulları arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi için temel ihtiyaçları karşılayacak gelir durumuna ve sosyal ihtiyaçları karşılayacak gelir durumuna bakılmıştır. Buna göre; katılımcıların yüzde 66,7'sinin temel ihtiyaçları karşılanırken yüzde 14,3'lük kesimin temel ihtiyaçları karşılanmamaktadır. Bunun yanında; katılımcıların yüzde 52,4'ünün sosyal ihtiyaçları karşılanırken yüzde 42,9'unun sosyal ihtiyaçları karşılanmamaktadır. Bu konuda da literatürde birbirinden farklı sonuçların olduğu görülmektedir.

Bir araştırmada sosyo-ekonomik düzeyi yüksek olan ailelerdeki çocuklar için madde kullanım riskinin yüksek olduğu bulunmuştur. Maddeye ulaşacak maddi olanaklara sahip olmak, maddeyi kolay temin etmek, aile yapısına bağlı olarak istediği herşeyi elde etme ve zamanla yaşanan tatminsizlik duygusunun bunda rol alabileceği öne sürülmüştür (Demirhan, 1999).

Konya'da yapılan bir çalışmada elde edilen bulguya göre ailesinin maddi geliri düşük olan öğrencilerin yüzde 6,6'sı, aile geliri yüksek olan öğrencilerin yüzde 21,7'si alkol kullanmaktadır (Herken, Özkan, Çilli ve Bodur, 2000).

Alkol ve Uyuşturucu Madde Bağımlıları Tedavi ve Araştırma Merkezinin (AMATEM) 2008 yılında yayınladığı rapora göre uyuşturucu kullanan her 10 çocuktan 9'u düşük ve orta gelirli ailelerin içinden çıkmaktadır. Ögel'in 2005 yılında yaptığı çalışmanın sonuçları Amatem verisi ile uyumludur. Ögel (2005) eskiden uyuşturucu kullanan gençlerin ekonomik durumu iyi ailelerden geldiğini ancak artık uyuşturucu kullanımına fakir kesimlerde ve yarı kentsel bölgelerde rastlanıldığını belirtmiştir.

2018 Dünya Uyuşturucu Raporu'na göre gençlerde madde kullanımı ülkeden ülkeye ve kullanan kişilerin ekonomik ve sosyal durumlarına bağlı olarak değişmektedir. Rapora göre gençlerde iki farklı madde kullanım şekli mevcuttur: Gençlerin bir kısmı eğlence ortamlarında heyecan ve deneyim yaşamak için madde kullanırken, oldukça kötü koşullarda yaşayan diğer çocuklar, bu güç durumlarla baş etmek için madde kullanmaktadır. Bu iki farklı ortamdaki kullanım şekilleri de birbirinden oldukça farklıdır: Kulüp maddeleri olarak kabul edilen ecstasy, MET,

kokain, ketamin, LSD gibi uyuşturucu maddelerin kullanımı özellikle yüksek gelirli ülkelerde eğlence ortamlarında oldukça yaygınken, sokakta yaşayan çocukların en yaygın kullandıkları uyuşturucu madde, uçucu maddelerdir.

Sonuç olarak, bu araştırmada literatürle uyumlu olarak gençlerin kullandıkları madde türü ve maddeyi kullandığı ortam değişse de farklı kesimlerde madde kullanması söz konusudur.

Duygusal sorunlar ile madde bağımlılığı ilişkisi değerlendirildiğinde katılımcıların kendilerini üzüntülü ve kaygılı hissetme durumları ele alınmıştır. Katılımcıların kendilerini üzüntülü ve kaygılı hissetme oranı bu araştırmada yüksek bulunmuştur. Bu sonuç literatürdeki çoğu araştırmayla uyumlu görünmektedir.

Yapılan bir araştırmaya göre; gençlerde madde kullanımı ile depresyon arasında bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Depresyonu anksiyete ve kaygı bozukluğu izlemektedir (Ercan ve Alikasıtoğlu, 2002). Madde kullanımı kaygı düzeyini yükseltip, anksiyete durumunu tetikleyebildiği gibi yüksek kaygı ve anksiyete düzeyi madde kullanımını tetikleyebilmektedir (Yazıcı, 2008).

Diğer bir araştırmada gençlerde kaygı düzeyinin yüksek oluşu ile aile desteğinin az oluşu arasında da anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Aile içi çatışmalar, aile bağlarının zayıf oluşu ve sosyal desteğin az olması gibi durumlar madde kullanımını tetikleyebilmektedir. Yüksek kaygı düzeyinin düşük sosyal destekle birlikte görüldüğü durumlarda gençlerde uçucu madde kullanma riskinin artırdığı gözlenmiştir (Turhan, İnandı ve Akoğlu, 2011).

Araştırmada elde edilen bulgulardan biri de risk alma davranışı ve heyecan arayışı ile ilgilidir. Ergenlikte dürtülere ve duygusal uyaranlara diğer yaşlara göre artmış bir duyarlılık hali vardır (İlhan, 2017).

Madde kullanma ile dürtüsel davranışların bir türü olan heyecan arama isteği ve riskli davranışlarda bulunma ve öfke kontrolü arasındaki ilişkiye bakıldığında araştırma bulgusu literatüre benzer niteliktedir.

Bu araştırmada madde kullanma ve dürtüsel davranışlarda bulunma yüzdesi her iki cinsiyet grubundan katılımcılar için yüksektir. Katılımcıların yüzde 42,9'u kendilerine haksızlık yapıldığında sözel ya da fiziksel şiddete başvurdıklarını

belirtmişlerdir. Bunu doğrular nitelikteki katılımcı ifadesi şu şekildedir: “Arkadaş çevresinde sürekli şiddet vardı. Genelde başka arkadaş gruplarıyla kavga ederdik bazende aramızda da kavga çıkardı”.

Altuner ve arkadaşlarının 2009 yılında İstanbul’da yaptığı çalışmada da madde kullanan gençler arasında dürtüselliğin yüksek olduğunu belirtmiştir. Altuner’in onuncu sınıf öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada; psikoaktif madde kullanımı ile son bir yıl içinde hırsızlık yapma, araba ve binalara zorla girme, başkalarına ait eşyalara zarar verme gibi dürtüselliğin ön planda olduğu suçlar arasında pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu araştırmada da dürtüsellik sonucu birtakım zararlı davranışlarda bulunma durumu oldukça yaygın görülmektedir. Buna göre 17 yaşındaki erkek katılımcının ifadesine göre: “Arkadaşlarla birlikte heyecan olsun diye mahallede cam taşlardık, daha sonra evlerden içeri domates atıp kaçardık’. Bir diğer aynı yaş ve cinsiyet grubundaki katılımcının ifadesinde de benzer durum görülmektedir: ‘Heyecan olsun diye motor çalıp kullanıp bir yere atıyorduk. El izi olmasın diye çaldığımız motoru yakıyorduk”.

Madde kullanan gençlerde aynı zamanda intihara teşebbüs ve kendine zarar verme davranışları da görülebilmektedir. Nitekim Nebioğlu ve arkadaşlarının 2013 yılında yaptığı çalışmada da araştırmaya katılan madde bağımlılarının yüzde 21,4’inin intihara teşebbüs ettiği görülmüştür.

Araştırma bulgularına göre katılımcıların büyük bir kısmı sorunların çözümü için işlevsel olmayan yöntemlere başvurmaktadır. Araştırmada erkeklerin %82,4’ünün üzülmesinde tek başına takılarak, % 17,6’sının zararlı alışkanlıklarla rahatlamayı tercih ettiği, buna karşılık kızların %50’sinin üzülmesinde tek başına takılarak, diğer %50’sinin ise zararlı alışkanlıklarla rahatlamayı tercih ettikleri bulunmuştur. Bu bulgular sorun çözme becerisi- madde bağımlılığı ilişkisini ele alan literatürle uyumlu görünmektedir. Bu bulguyu destekleyen katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

15 yaşında erkek katılımcı: ‘Bir sorunum olduğunda içime atıyorum daha sonra kendimi kesiyorum. Kendimi kesince rahatlıyorum, derdimi unutuyorum’.

14 yaşında erkek katılımcı: ‘Bir sorunum olduğunda ya da bir şeye üzüldüğümde müzik dinliyorum ya da dua ediyorum. Bu şekilde sorunlarımı çözmeye çalışıyorum.

17 yaşında kız katılımcı: ‘Sorunla karşılaştığım zaman kendi kendime başa çıkmaya çalışıyorum. Gücümün yetmediği yerde akışına bırakıyorum’.

Katılımcıların ifadelerinden ve araştırma bulgularından da anlaşıldığı üzere gençlerde sorun çözme becerilerinde yetersizlik olduğu görülmekte olup doğrudan sorunun çözümüne yönelik müdahalelerde bulunamadıklarını görülmektedir.

Bunun yanında elde edilen veriler göre, erkeklerin zararlı alışkanlıkları sadece bir teselli (self-medication) aracı olarak tercih etmediklerine ve madde kullanımında eğlence, vakit geçirme gibi diğer faktörlerin de onlar için tercih nedeni olabileceğine; kızlarınsa zararlı alışkanlıkları daha çok bir teselli aracı olarak görüyor olabileceğine işaret etmektedir. Nitekim 2018 Dünya Uyuşturucu Raporu’nda da kadınların erkeklere nazaran çok daha fazla oranda yatıştırıcı kötüye kullanımında bulundukları ve yine kadınların sıkıntılı çocukluk yaşantılarını daha çok içselleştirerek depresyon ve anksiyete bozukluğu yaşadıkları ve bu yüzden maddeyi daha çok kendilerini yatıştırmak-teselli etmek için tercih ediyor olabilecekleri belirtilmiştir. Erkeklerse sıkıntılı çocukluk yaşantılarını daha çok dışsallaştırarak hiperaktivite, davranım bozuklukları ve anti-sosyal kişilik bozukluğu geliştirmektedirler.

Greening ve Joffe’nin 1997 yılında yapmış olduğu çalışmaya göre problem çözme becerileri geliştiremeyen genç bireylerde bir takım davranış problemleri ortaya çıkmaktadır. Saldırganlık ve madde kullanımı bunlardan bazılarıdır. Bunun yanısıra Pakaslahti tarafından 2002’de yapılan bir çalışmada ise problem çözme davranışı yeterince gelişmemiş gençlerin daha depresif davranışlar sergilediği ve olumsuz birtakım yöntemlerle bu durumla baş etmeye çalıştıkları bulunmuştur (Yıldırım ve ark., 2011: 5).

Araştırmada literatüre benzer şekilde ceza infaz kurumunda uyuşturucu bağımlısı erkeklerin oranı, kadınlara göre daha yüksek çıkmıştır. Uyuşturucu bağımlılığı cinsiyete göre farklılık göstermektedir. Ersoy’un 2015 yılında Kahramanmaraş il merkezindeki lise son sınıf öğrencilerinde madde bağımlılığı ve

etkileyen faktörler isimli uzmanlık tezinde de madde bağımlısı erkeklerin sayısı, kızlara göre anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Avrupa’da madde kullanımına bakıldığında da erkeklerin oranının kadınlara göre fazla olduğu görülmektedir. Avrupa 2018 Uyuşturucu Raporu’na göre esrar kullanan genç insanlar arasında (15-34 yaş grubu) erkeklerin oranı, kadınların iki katıdır. 2018 Dünya Uyuşturucu Raporu’na göre madde kullanan her üç insandan ikisi erkek, biri kadın olarak belirlenmiştir.

Madde kullanan çocukların ailelerinin madde kullanma durumu değerlendirildiğinde; bu çalışmadan edinilen bulgular literatürle uyumlu görünmektedir. Araştırmada ailede madde kullanan kişilerin oranı % 19 olarak bulunmuştur. Benzer şekilde Petin’in 2014’te yaptığı çalışmada örneklemin yüzde 9,6’sında ailede madde kullanımı görülmektedir. Tor’un 2008’de yaptığı çalışmada ise madde kullanan ebeveynin çocuğunun madde kullanma riskinin, madde kullanmayanlara oranla on kat fazla olduğu görülmektedir. Bunun yanında, bu araştırmada bireyin ailesinden ziyade arkadaşlarının madde kullanımı durumu yoğun olarak görülmektedir.

ÖNERİLER

Araştırma bulgularından yola çıkılarak aşağıdaki önerilerde bulunulabilir:

Araştırma bulguları uyuşturucu kullanan çocukların önemli bir kısmının iletişim ve sorun çözme becerilerinin düşük olabileceğine işaret etmektedir. Bu nedenle okul çağında bulunan her yaştaki bireyin, kendi yaş dönemine uygun olarak hazırlanmış iletişim ve sorun çözme eğitimleri alması faydalı olabilir ve bu eğitim programları süreklilik arz edecek şekilde eğitim süreci boyunca devam edebilir.

Benzer şekilde araştırma bulgularına göre dürtü kontrolü düşük bireylerin uyuşturucu kullanma açısından risk altında olabileceği durumu göz önüne alınarak bu bireylerin özellikle okul ortamında tespit, takip ve rehabilitasyonunun sağlanması ve gerektiğinde tedaviye yönlendirilmeleri yararlı olabilir.

Bulgular, 18 yaş altı hem kız hem de erkek çocuklarda, çocuğun fiziksel ve psikolojik istismarında akran zorbalığının, aile içi şiddetten daha yaygın bir sorun olabileceğine işaret etmektedir. Bu durum göz önüne alınarak okullarda akran zorbalığı ile ilgili etkili çalışmaların geliştirilmesi, yaygınlaştırılması ve okul ve çevrelerinde zorbalığın önlenmesi için güvenlikle ilgili önlemlerin artırılması yararlı olabilir.

Araştırma bulguları ergenlerin sosyal ihtiyaçlarının sağlıklı bir şekilde karşılanmamasının uyuşturucu kullanımı ile ilişkili bir risk faktörü olabileceğine işaret etmektedir. Bu nedenle tiyatro, sinema, spor ve sanatsal faaliyetleri içeren gençlik merkezlerinin yaygınlaştırılması ve okullarla koordinasyon sağlanarak özellikle risk altında olduğu belirlenen ergenlerin bu merkezlere yönlendirmesinin yapılması yararlı olabilir.

Son olarak bulgular, bireylerin yaklaşık yarısının maddeyi torbacıdan edindiğine işaret etmektedir. Emniyet güçleri bu konuda ciddi önlemler almakla ve projeler geliştirmekle beraber, torbacılarla mücadelenin madde kullanımını önleme açısından hala stratejik önem taşıdığı görülmektedir. Dolayısıyla kolluk kuvvetlerinin verdiği mücadelede bu konudaki çalışmalara kararlılıkla devam edilmesi yararlı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Acar, M. (2006), *Uyuşturucu Alışkanlığı ve Alkolizm* (Yüksek Lisans Tezi) Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No: 190701)
- Aldemir, E. (2017), Bağımlılığın karmaşık süreci "öğrendiklerimiz ve ufukta bizi bekleyenler". 11. Ulusal Alkol ve Madde Bağımlılığı Kongresi. Erişim: www.bağımlilikkongresi2017.org
- Alkol ve Uyuşturucu Madde Bağımlıları Tedavi ve Araştırma Merkezi (AMATEM) Raporu (2008), Erişim adresi: www.dergipark.org.tr
- Altıntoprak, A. E.; Akgür, S. A. ve Çoşkun, H. (2007), Yasadışı madde kullanımı nedeniyle denetimli serbestlik tedbiri uygulanan kişilerde tedavi uygulamaları ve toksikolojik analiz .*Türkiye’de Psikiyatri*, 9,166-72.
- Altuner, D.; Engin, N.; Gürer, C.; Akyay, İ. ve Akgül, A. (2009), Madde kullanımı ve suç ilişkisi: kesitsel bir araştırma. *Tıp Araştırmaları Dergisi* 7(2): 87-94
- Amerikan Psikiyatri Birliği, Ruhsal Bozuklukların Tanımsal ve Sayımsal El kitabı DSM-5, Tanı Ölçütleri Başvuru El Kitabı* (2014), (5.Baskı) Hekimler Birliği Yayınları, Ankara
- Akfert, S.; Çakıcı, E. ve Çakıcı, M. (2009), Üniversite öğrencilerinde sigara-alkol kullanımı ve aile sorunlarıyla ilişkisi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi* 10 :40-47
- Aydın, A.; Yüncü, Z. (2017), *Madde Bağımlılığı ve Akran Zorbalığı*, 11. Ulusal Alkol ve Madde Bağımlılığı Kongresi Paneli, Antalya, Kitap Özeti, sy:41.
- Ayan, F. (2008), Sigaranın Zararları ve Sigarayı Bırakmanın Yararları, İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri, Kardiyoloji Gündemi Sempozyum Dizisi, 64, 43-52.
- Batıgün, A.; Kayış, A. (2014), Üniversite öğrencilerinde stres faktörleri kişilerarası ilişki tarzları ve problem çözme becerileri açısından bir değerlendirme. *Hacettepe Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29(2),68-80.

- Bilgen, R. İ. (1998), *Uyuşturucu Maddelerin Arzı ile Mücadele*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü, İstanbul.
- Bulut, I. (1999), *Aile Tedavisi ve Sosyal Grup Çalışması*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu, Ankara.
- Busse, G. D. (2006), *Drugs: The Straight Facts, Morphine*, Infobase Publishing, New York
- Cılga, İ. (2004), *Bilim ve Meslek Olarak Türkiye’de Sosyal Hizmet*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayınları, Ankara.
- Creswell, J. W. (2013), *Qualitative inquiry and research design: choosing among five approaches*, Los Angeles.
- Çetin, Y. (2013), *Madde Bağımlılığı ve Yalova Ölçeğinde Madde Bağımlılığı Algısı*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yalova.
- Değer, (2017), *Bağımlılığın karmaşık süreci "öğrendiklerimiz ve ufukta bizi bekleyenler"*. 11. Ulusal Alkol ve Madde Bağımlılığı Kongresi. Erişim: www.bagimlilikkongresi2017.org
- Demir, N. Ö. (2006), *Ailedeki madde bağımlılığının ergenin sapmış davranışlara yönelmesindeki etkisi: lise son sınıf gençliği örneği*, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 23(1), 119-129.
- Demirhan, H. (1999), *Denizli ili, Tavas ilçe merkezinde yer alan ortaöğretim öğrencilerinde sigara, alkol ve uçuucu madde kullanımı*, (Bilim uzmanlığı tezi). Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Dilbaz, N. (2012), *Madde Bağımlılığında Korunma ve Tedavi İlkeleri, Madde Bağımlılığı Tanı ve Tedavi Kılavuzu El Kitabı*, Ankara.
- Doğan, B. Y. (2001), *Madde Kullanımı ve Bağımlılığı , Aile ve Toplum Eğitim Kültür ve Araştırma Dergisi*, 4(1), 14-20.
- Doğan, Y. B. Ve İlhan, İ. Ö. (2014), *Madde Kullanımı ve Bozuklukları, Ruh Sağlığı ve Hastalıkları*, Ankara: Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayınları.

- Eken, B. ve Evren, E. C. (2003), Alkol bağımlılarında kişilik bozukluğunun sosyodemografik özellikler, depresyon ve anksiyete ile ilişkisi, *Düşünen Adam*, 16, 71-79.
- Eşel, E. (2001), Alkol ve hipotalamik-pitüiter-adrenal eksen, *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 4, 94-101.
- Evren, C. (2004), Alkol/madde kullanım bozukluğunda kişilik bozukluğu ek tanısı, bir gözden geçirme, *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 7, 111-119.
- Evren, C.; Çetin, R.; Ervan., D.; Durkaya, M.; Çakmak, D. ve Flannery, B. (2009), Yatarak tedavi gören erkek alkol bağımlısı hastalarda cloningerin kişilik boyutlarının alkol aşermesi ile ilişkisi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 10, 165-173
- Ercan O. ve Alikasıtoğlu, M. (2002), Ergenlerde madde kullanımı, *Türk Pediatri Arşivi*, (37), 66-73.
- Ersoy, E. (2015), *Kahramanmaraş İl Merkezindeki Lise Son Sınıf Öğrencilerinde Madde Bağımlılığı ve Etkileyen Faktörler*. (Uzmanlık Tezi). Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi, Halk Sağlığı Anabilim Dalı, Adana
- Flaherty, J.; Richman, J. (1993), Substance use and addiction among medical students residents and physicians. *Psychological Clinics of North America Vol*, 16(1):189-197
- Foulds, J. A.; Boden, J. M.; Newton-Howes, G. M.; Mulder, R. T. & Horwood, L. J. (2007), The role of novelty seeking as a predictor of substance use disorder outcomes in early adulthood: *Novelty Seeking and Substance Use Disorders. Addiction*, 112(9): 1629–1637.
- Furnham, A. (2014), 50 Psikoloji Fikri (7. Baskı), çev. Sumru Ağırşürüyen, Domingo Yayınevi.
- Glass, B. (1991), *The International Handbook of Addiction Behavior*, Tavistadi Routledge Publishing.
- Gençlerde madde bağımlılığı ve tedavisi. Üsküdar Üniversitesi Nöropsikiyatri NP Hastanesi, Ağustos 2015. Erişim: İstanbul www.npistanbul.com.tr/syf/cocuk.

- Gizem, E.; Ceyda, Y.; Eke, Ögel, K. ve Taner, S. (2006), Lise öğrencilerinde arkadaş özellikleri ve madde kullanımı. *Bağımlılık Dergisi* 7,111-116.
- Gövebakan, R. ve Duyan, V. (2015), *Madde bağımlılığı ve aile*, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul.
- Gurbetoğlu, A. (2005), *Bilimsel araştırma yöntemleri*, İstanbul Ticaret Üniversitesi: İstanbul.
- Gümüş, Ö. (2002), Alkol ve eroin bağımlılarının ailelerindeki psikososyal ve ekonomik zorlukların araştırılması. *Bağımlılık Dergisi*, 3(3), 146-154.
- Gürol, D. T. (2012), *Kendine yardım grupları. madde bağımlılığı tanı ve tedavi kılavuzu el kitabı*. Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Hereken, H.; Özkan, İ.; Çilli, A. S. ve Bodur, A.S. (2000), Öğrencilerde alkol kullanım sıklığı ve sosyal öğrenme ile ilişkisi. *Düşünen Adam*, 13(2):87-91.
- Herken, H.; Özkan, İ. (1997), *Gençlerdeki sigara kullanma davranışında anne-baba tutumunun ve sosyokültürel düzeylerin etkisi*, 6. Anadolu Psikiyatri Günleri, Kongre bilimsel çalışmalar kitabı, İstanbul
- Nebiloğlu, M.; Yalnız, H.; Güven, F.M. ve Geçici, Ö. (2013), Relationships between using other sustance and sociodemographic characteristics in Opiate Dependents. 35-42
- Mason, W. A. & Windle, M. (2002), Reciprocal relations between adolescent subsatance used and delinquency. *J ABNOİM Psychol*,(111),63-76.
- Morris, C. D. (2013), *Psikolojiyi anlamak* (3.Baskı), Türk Psikologlar Derneği Yayınları, Ankara
- Mutlu, E. (2018), Madde bağımlılığı ve insan evrimi. *Bağımlılık Dergisi*, 19(1):17-22
- Işık, M. (2013), *Türkiye'nin madde kullanımı ve bağımlılığı ile mücadele politikasının stratejik iletişim yaklaşımı çerçevesine değerlendirilmesi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- İlhan F.; Aksakal, N.; İlhan, M. N. ve Aygün, R. (2005), Gazi üniversitesi öğrencilerinde sigara içme durumu. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*.(4),188-198.
- İlhan, (2017), Bağımlılığın karmaşık süreci “öğrendiklerimiz ve ufukta bizi bekleyenler”. 11. Ulusal Alkol ve Madde Bağımlılığı Kongresi. Erişi: www.bagimlilikkongresi2017.org
- Kalyoncu, Ö. A. (2012), *Plastik düşler: bağımlılık hakkında gerçekler, yeni bilgiler, yeni tedaviler, yeni umutlar*, Kapital Yayıncılık, İstanbul.
- Karataşoğlu, S. (2009), *Yerel sosyal politikalar çerçevesinde madde bağımlısı gençlerin sosyal rehabilitasyonu: Karapürçek ilçesi sosyal rehabilitasyon merkezi projesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Karakaş, S. A ve Ersöğütçü, F. (2016), Madde bağımlılığı ve hemşirelik. *Derleme*, 3(2):133-139
- Karatay G.; Gülümser, K. (2004), Sosyoekonomik düzeyi farklı iki lisede madde kullanma durumu ve etkileyen faktörlerin belirlenmesi. *Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi*,(1)2.
- Koca, B.; Oğuz, Ö. (2015), The effects of smoking, alcohol, drugs, the Factors effects of smoking, alcohol, drugs, the factors effecting drug usage and social family support to the student. Health Institution of the Higher Education at Inonu University, *Medical Journal of Kocaeli* 4; 2: 4-13
- Köroğlu, E. (2016), *Bağımlılıktan kurtuluş: alkol ve madde bağımlılıkları nelerdir? nasıl baş edilir? psikiyatri başucu kitapları*, HYB Yayıncılık, Ankara
- Kulaksızoğlu, A. (2008), *Ergenlik psikolojisi*, Remzi Kitabevi. İstanbul
- Lanier C. A.; Nicholson, T. & Duncan, D. (2001), Drug used and mental well being among a sample of undergraduate and graduate college students, *J. Drug Educ.* (31), 239-248
- Onur, B. (2000), *Gelişim psikolojisi, yetişkinlik, yaşlılık, ölüm*. İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

- Onan, N.; Kaplan, H.; Yalçın, B.; Sümeyye, E.; Yıldırım, D.; Ünsal, G., vd. (2016), Üniversite öğrencilerinin madde kullanma durumları ile kişilik özelliklerinin incelenmesi. *Bağımlılık Dergisi*, 17(1):25-32.
- Öncü, F. (2018), EMDR ve Bağımlılık, Erişim:www.YEDAM.org\tr.
- Ögel, K. (2006), Uyuşturucu / Uyarıcı maddeler ve bağımlılık hakkında bilmek istedikleriniz var mı? *Yeniden Bilgi Notu*, 10, 4-10.
- Özcan, V. (2015), Avrupa ve Türkiye’de madde kötüye kullanımı ve bağımlılık, *Türk Eczacıları Birliği Yayını Meslek İçi Sürekli Eğitim Dergisi*, 35, 7-16.
- Özden, S. Y. (1992), *Uyuşturucu madde bağımlılığı*. Nobel Kitap Evleri, İstanbul
- Özmen, A. (2006), Öfke: kurumsal yaklaşımlar ve bireylerde öfkenin ortaya çıkmasına neden olan etmenler. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakülte Dergisi*, 39(1):39-56.
- Öztürk, M. O. ve Uluğ, B. (2015), *Psikoaktif madde kullanımına bağlı ruhsal bozukluklar, ruh sağlığı ve bozuklukları*. Bayt Yayınları, Ankara
- Petin B. (2014), *Denetimli Serbestlik Kapsamında Madde Bağımlılığı için Tedaviye Yönlendirilen Olguların Algıladıkları, Aile Desteğinin Tedaviye Etkisi ve Bağımlı Ailelerinde Psikiyatrik Tanı Varlığı* (Yayınlanmış yüksek lisans tezi). Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi, İzmir.
- Peynirci ; Baldan (2018), *Alkol bağımlılığında nüks olgusunun Varoluşuçu psikolojik yaklaşımı bağlamınca incelenmesi*. (Yüksek lisans tezi). Maltepe üniversitesi, Klinik psikoloji yüksek lisans programı, İstanbul.
- Pirinççi E.; Erdem, R. (2003), Fırat Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu öğrencilerinde sigara kullanım sıklığı: *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Tıp Dergisi*, 20: 193-201
- Pirinççi E.; Erdem, R. (2004), Fırat Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, öğrencilerde alkol kullanma alışkanlıkları. *AÜTD*, 71-76.
- Poldrugo, F. & Forti, B. (1988), Personality disorders and alcoholism treatment outcome. *Drug and Alcohol Dependence*, 21(3), 171–176.

- Saraçlı, Ö. (2007), *Zonguldak Karaelmas üniversitesi öğrencilerinde sigara, alkol ve madde kullanımı ile ilişkili bireysel ve psikolojik faktörler*. Karaelmas Üniversitesi, Psikiyatri Anabilim Dalı, Zonguldak.
- Sayın, A.; Karşlıoğlu E.; Arıkan Z. ve Aslan, S. (2004), Alkol bağımlısı bir grup hastada kişilik özellikleri, *Bağımlılık Dergisi (5)*,13-19.
- Santrock, J. W. (2014), *Ergenlik*, (Çev. Diğdem Müge Siyez), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Sen, A. (2000), Social Exclusion: Concept, Application and Scrutiny. *Office of Environment and Social Development Asian Development Bank*.
- Smith, J. A. & Osborn, M. (2004), Interpretative phenomenological analysis: a practical guide to research methods, London.
- Sheafor, B. W. & Horejsi, C. J. (2014), *Sosyal hizmet uygulaması: temel teknikler ve ilkeler*, (Çev. Ayşe Bilgen, Buse Kaynarkaya, Derman Gülmez, Durdu Baran Çiftçi, Erdem Türközü, Funda Çoban, Gizem Çelik, Hande Özen, Onur Uraz, Taha Raz, Yüksel Serdar Oğuz), Ankara: Nika Yayınevi.
- Tamar, D. ve Ögel, K. (1997), *Ergenlik döneminde madde kullanımı, ergenlikte ruhsal sorunlara yaklaşım*, Psikiyatri Sürekli Yayınları, İstanbul
- Tosun, M. (2008), *Madde bağımlılığına genel bakış*. Türkiye’de Sık Karşılaşılan Psikiyatrik Hastalıklar Sempozyum Dizisi, Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri, İstanbul.
- Turhan; İnandı ve Özer, (2011), Üniversite öğrencilerinde madde kullanımı, şiddet ve bazı psikolojik özellikler. *Türkiye Halk Sağlığı Dergisi (2)9: 33-34*
- TUBİM (2014), Okul Çağı Çocuklarında Madde Kullanımı Araştırması. (sy,37).
- Uluğ, B. ve Gürel, Ş. Ç. (2012), *Esrar kullanımına bağlı ruhsal ve davranışsal bozukluklar, madde bağımlılığı tanı ve tedavi kılavuzu el kitabı*, Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Uzday, T. (2009), “Beyin nasıl bağımlı olur?”. *Türk Eczacıları Birliği Yayını, Meslek İçi Sürekli Eğitim Dergisi, 21(22), 34-48*.

- Uzbay, T. (2009), Madde bağımlılığının tarihçesi, tanımı, genel bilgiler ve bağımlılık yapan maddeler, *Türk Eczacıları Birliği Yayını, Meslek İçi Sürekli Eğitim Dergisi*, 21, 5-16.
- Uzbay, T. (2015), Bonzai sorununu nasıl görmeliyiz?, *Türk Eczacıları Birliği Yayını Meslek İçi Sürekli Eğitim Dergisi*, 35, 37-41.
- Willig, C. & Rogers, W. S. (2013), *The sage handbook of qualitative research in psychology*, CA
- Yaman, Ö. M. (2014), Uyuşturucu madde bağımlısı gençlerin aile içi ilişkilere yönelik görüşleri: Esenler-Bağcılar örneği. *Addicta Dergisi*, 1(1), 99-132.
- Yalom, İ. (2008), *Alkolizm terapisi* (1.Baskı). Prestij Yayınları, İstanbul.
- Yazıcı H.; Ak İ. (2008), Üniversite öğrencilerinde depresif belirtiler, kişisel sağlık davranışları ve sigara içme. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, (9):224-231
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016), *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri: Seçkin Yayınları*
- Yıldırım, A.; Hacıhasanoğlu, R.; Karakurt, P. ve Türkleş, S. (2011), Lise öğrencilerinde problem çözme becerileri ve etkileyen faktörler. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(1).
- Yıldız, E. U. (2009), *İzmir liselerinde Sigara, Alkol ve Madde Kullanım Yaygınlığı, Hazırlayıcı ve Koruyucu Faktörler*. (Doktora tezi). Ege üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir
- Yüncü, Z.; Kesebir, S.; Özbaran, B.; Çelik, Y. ve Aydın, C. (2009), Madde kullanım bozukluğu olan ergenlerin ebeveynlerinde psikopatoloji ve mizaç: Kontrollü bir çalışma. *Türk Psikiyatri Dergisi* 20 (1):5-13.
- Zastrow, C. (2014), *Sosyal hizmetlere giriş*. (Çev. Aslıhan Aykara, Ayşe Beyazova, Burcu Yakut-Çakar, Can Evren, Çağlar Karaca, Durdu Baran Çiftci, Emek Yıldırım, Emine Bahşi, Gizem Albayrak, Mehmet Sinan Birdal, Sedat Yağcıoğlu, Seval Kurukafa, Volkan Yılmaz). Nika Yayınevi, Ankara

EKLER

EK:

BİLGİLENDİRİLMİŞ ONAM FORMU

Sayın Katılımcı,

Merhaba, benim adım Duygu Uzal ve Polis Akademisi Adli Bilimler Enstitüsü Kriminalistik Anabilim Dalı'nda yüksek lisans öğrencisiyim. Madde bağımlılığına neden olan psikolojik faktörlerin belirlenmesi üzerine bir araştırma yapıyorum.

Bu çalışma tamamen gönüllülük esasına dayanmaktadır. Bu araştırmaya katılıp katılmama kararını vermeden önce, araştırmanın neden ve nasıl yapılacağını bilmeniz gerekmektedir. Eğer anlayamadığınız ve sizin için açık olmayan şeyler varsa, ya da daha fazla bilgi isterseniz sorunuz. Çalışmanın amacına ulaşması için sizden beklenen, görüşme sürecince kimsenin baskısı veya telkini altında olmadan kendi görüş, düşünce ve değerlendirmelerinizi içtenlikle paylaşmanızdır. Bu çalışmadan elde edilecek bilgiler tamamen araştırma amacı ile kullanılacak olup kişisel bilgileriniz gizli tutulacak, herhangi bir koşulda kimse ile paylaşılmayacaktır. Çalışmaya katılmayı kabul ederseniz sizinle birlikte yaklaşık 30 dakika sürecek detaylı bir görüşme yapılacaktır. Görüşmeler ses kayıt cihazıyla kayıta alınacak ve verilere dönüştürüldükten sonra imha edilecektir. Çalışmaya katılarak vereceğiniz destek ve ilginiz için şimdiden teşekkür ederim.

Çalışmaya Katılım Onayı:

Yukarıda yer alan ve araştırmadan önce katılımcıya/gönüllüye verilmesi gereken bilgileri okudum ve katılmam istenen çalışmanın kapsamını ve amacını, gönüllü olarak üzerime düşen sorumlulukları tamamen anladım. Çalışma hakkında yazılı ve sözlü açıklama aşağıda adı belirtilen araştırmacı tarafından yapıldı, soru sorma ve tartışma imkanı buldum ve tatmin edici yanıtlar aldım. Bana, çalışmanın muhtemel riskleri ve faydaları sözlü olarak da anlatıldı. Bu çalışmayı istediğim zaman ve herhangi bir neden belirtmek zorunda kalmadan bırakabileceğimi ve bıraktığım takdirde herhangi bir olumsuzluk ile karşılaşmayacağımı anladım.

Bu koşullarda söz konusu araştırmaya kendi isteğimle, hiçbir baskı ve zorlama olmaksızın katılmayı kabul ediyorum. Katılımcının Adı Soyadı: İmzası:

GÖRÜŞME SORULARI

KORUYUCU FAKTÖRLER

1. Primer bakım verenlerle ilişki

1.1. Sizi kim yetiştirdi?

1.2. Maddi olarak İhtiyaçlarınızı ne ölçüde karşılıyorlardı?

1.3. Onlarla iletişiminiz nasıldı?

1.4. Birlikte ne sıklıkla iyi vakit geçirirdiniz?

1.5. Bir derdiniz sıkıntınız olduğu zamanlarda bunu rahatlıkla paylaşabilir misiniz?

1.6. Sorunların çözümü için yardımcı olurlar mı? Sorunlara karşı tutumları nasıldır?

2. Başa Çıkma Becerileri – Duygu Düzenleme

2.1. Bir sorununuz olduğunda nasıl başa çıkarsınız? Neler yaparsınız?

2.2. Bir şeye çok üzüldüğünüzde veya çok öfkелendiğinizde kendinizi nasıl rahatlatırsınız? Ne yaparsınız?

3. Öfke kontrol

3.1. Sizce birisi size haksızlık ettiğinde kendisine bağırılması ya da vurulmasını hak eder mi?

4. Fiziksel Güvenlik

4.1. Nasıl bir semtte ve evde oturuyorsunuz?

4.2. Komşularınız nasıl insanlar? Güvenilir kişiler mi?

5. Eğitim Durumu

5.1. Okula gidiyor muydunuz?

5.2. Okulunuz nasıldı? (Fiziksel imkanları, eğitim kalitesi, öğretmenlerin bilgi düzeyi)

5.3. Okulunuz kalabalık mıydı?

5.4. Okulunuzda spor imkanları var mıydı?

5.5. Öğretmenler sizinle ilgileniyorlar mıydı?

RİSK FAKTÖRLERİ

1. Travma ve Kötü Çocukluk Yaşantıları

1.1. Ev içinde fiziksel veya psikolojik şiddet var mıydı? Varsa kimler bu şiddete maruz kalıyorlardı?

1.2. Ev dışında (okul, arkadaş, akraba) fiziksel veya psikolojik şiddet var mıydı?

2. Gelir Durumu

2.1. Isınma, giyinme, yiyecek gibi ihtiyaçlarınızı karşılayacak yeterince geliriniz var mıydı? Maddi durumunuz nasıldı?

2.2. Sosyal aktivitelere ayıracak geliriniz var mıydı? (Sinema - Tiyatro gibi)
Hangi sosyal aktivitelerle uğraşıyordunuz?

3. Arkadaş Çevresi

3.1. Uyuşturucuya başlamadan önce çevrenizde madde kullanan arkadaşlarınız var mıydı?

3.2. Maddeye nasıl ulaşıyordunuz?

4. Heyecan arayışı ve riskli davranışlar

4.1. Sadece heyecan olsun diye yaptığınız şeyler oldu mu? Bununla ilgili bilgi veya örnek verir misiniz?

5. Psikolojik Sorunlar

5.1. Kendinizi ne sıklıkla kaygılı - huzursuz hissedersiniz?

5.2. Kendinizi ne sıklıkla üzgün hissedersiniz?

5.3. Yeni tanıştığınız insanlarla kolaylıkla iletişim kurabilir misiniz?

5.4. İletişim kurduğunuz insanlarla ilişkinizi geliştirmekte sıkıntı yaşar mısınız?

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Duygu UZAL

Doğum Yeri : Ankara

Mesleği : Psikolog

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Atılım Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi
Psikoloji Bölümü

Yüksek Lisans Öğrenimi : Polis Akademisi Adli Bilimler Enstitüsü-
Kriminalistik

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

Bilimsel Faaliyetler :

İş Deneyimi

Stajlar : Gülhane Askeri Tıp Akademisi Psikiyatri
Bölümü - Stajyer Psikolog (2009)

Projeler :

: Tebessüm Özel Eğitim Merkezi Psikolog (2011)

Çalıştığı Kurumlar : Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkif Evleri Kırıkkale
Hacılar F tipi Ceza İnfaz Kurumu Psikolog (2015 -
2018)

: Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkif Evleri Sincan
Kadın Kapalı Cezaevi Psikolog (2018 – halen)

İletişim

E-Posta : duyguuzal@hotmail.com

Tel. : (536) 944 16 15

Tarih :